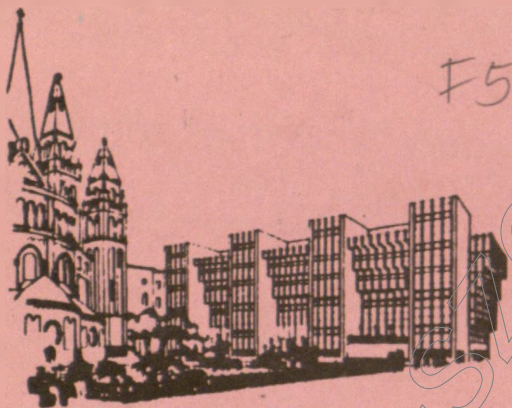

H:1-3

ISSN 1215-7333

SZEGEDI MŰHELY

2009/4

Városhistória szemle

Szegedi Műhely
2009. 48. évf. 4. szám

Szerkeszti
PÉTER LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

**BLAZOVICH LÁSZLÓ, GYURIS GYÖRGY, JUHÁSZ ANTAL, MARJANUCZ
LÁSZLÓ, PALÁNKAINÉ SEBŐK ZSUZSANNA, RUSZOLY JÓZSEF**

A szerkesztő munkatársai

JUHÁSZ ZSUZSA

SZÓTS KATALIN

- 267 **BÁLINT LÁSZLÓ:** Szeged városi központi munkástanács
290 **BORVENDÉG BÉLA:** Gyermekszemmel. Naplótöredék
314 **SCHNEIDER IMRE:** Szeged-Alsóváros, 1944. július–augusztus
316 **RUSZOLY JÓZSEF:** Megjegyzések életrajzokhoz

DOKUMENTUM

- 319 **A Tiszatájról 1955-ben (Péter László)**
324 **Hétköznapiak: szegedi hetilapterv (Péter László)**
328 **Jelentés Vajda László beadványával kapcsolatban (Fejér Dénes)**

BÚCSÚ

- 332 **BLAZOVICH LÁSZLÓ:** Kanyó Ferenc (1934–2009)

SZEMLE

- 334 **SZILÁGYI GYÖRGY:** Tápé, a szegedi városrész (Antal Tamás)

- 337 **E számunk munkatársai**

Kiadja a Somogyi-könyvtár
Szeged, Dóm tér 1–4. 6720. 441. pf. 6701
Felelős kiadó Palánkainé Sebők Zsuzsanna
Sokszorosította a Goldprint Kft.
Felelős vezető Gabnai János
Megjelent 300 példányban

*Szeged városi központi munkástanács
Szeged, 1956*

1956. november 4-én éjszaka a szovjet csapatok Szegeden még csak átvonultak. A várost csak november 6-án foglalták el. Ennek ellenére november 4-én délelőtt föloszlott a nemzetőrség, a késő esti órákban pedig megszűnt a városi Forradalmi Katonai Tanács. November 6-án délben szovjet katonai kísérettel a városházára visszatért kommunista vezetők megszüntették a városi Forradalmi Nemzeti Bizottságot, és visszahelyezték a hatalomba a forradalom alatt megszüntetett városi tanácsot. Álságos módon a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökét, Perbír Józsefet ideiglenesen beemelték a hatalomba, és kinevezték a városi tanács – ahogyan akkor mondták: a Forradalmi Munkás-Paraszt Tanács – elnökének, Tombácz Imrének első helyettesévé.

A forradalom alatt létrejött, és Bálint Ferenc² által vezetett sztrájkbizottság november 5-én átalakult munkavédelmi bizottsággá, tevékenysége pedig visszafogottabbá vált. Hamarosan anélkül, hogy föloszlatták volna, vagy föloszlott volna, megszűnt.

A forradalom leverése után Szegeden csupán két forradalmi intézmény, a MEFESZ³ és több üzemi munkástanács létezett, és a megváltozott körülményekhez alkalmazkodva ugyan, de vívta utóvédharcát.

A MEFESZ forradalmi érdemei az október 23-a előtti napokban valósultak meg. A forradalmi napok alatt tevékenysége és jelentősége háttérbe szorult a többi helyi forradalmi intézményhez képest. A forradalom leverése után a MEFESZ létezett ugyan Szegeden, de az aktivitása már meg sem közelítette a korábbi. Ennek oka egyrészt az volt, hogy a jelentős vezetői közül többen a megtorlástól tartva elhagyták az országot, másrészt, hogy az

¹ Tombácz Imre (Szeged, 1897–1982) kommunista funkcionárius. A háború után egy ideig az MKP nagyszegedi bizottságának elnöke. 1950-től a városi tanács végrehajtó bizottsága elnökének első helyettese, egyben az MDP városi bizottság tagja. A forradalom leverése után a városi tanács végrehajtó bizottságának elnöke. Rövid idő múlva alkalmatlansága miatt leváltották.

² Bálint Ferenc (Szeged, 1915) munkáscsaládból származott. Pincér szakmát kezdett el tanulni, majd ezt megszakítva napszámos lett. 1944-ben katonai szolgálatra vonult be. 1945-ben – már a leszerelése után – szovjet fogságba esett. 1948-ban tért haza. Egy ideig az egyetemen volt hivatalsegéd, majd laboráns. 1951-ben helyezkedett el a Vágóhídon hegesztőként. 5 év börtönrre ítélték.

³ A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége (MEFESZ) 1956. október 16-án alakult meg az országban először Szegeden. A szegedi egyetemisták és főiskolások felhívására és szervező munkájának eredményeként hamarosan országos szervezetté vált.

egyetemi és főiskolai oktatás szünetelése miatt a hallgatók nagyobb része nem tartózkodott a városban. A lehetőségekhez képest a MEFESZ mégis részt vállalt az utóvédharcból. Az sem véletlen, hogy kapcsolatot kerestek és találtak a náluk akkor már jóval tevékenyebb munkástanácsokkal. ♦

A kádárista hatalomnak 1956 novemberében még nem volt sem ereje, sem bátorsága ahhoz, hogy leszámoljon az egyetemi és főiskolai ifjúság és a munkásság forradalmi szervezeteivel. Ezeket csak lassan, fokozatosan el-sorvasztva, átalakítva merték valamivel később felszámolni vagy önfel-számolásra készíteni. A Kádár-kormány a 2/1956. (XI. 16.) sz. rendeleté-ben úgy döntött, hogy „a szocialista demokrácia fejlesztése, a dolgozóknak a hatalom gyakorlásába való fokozottabb bevonása és az üzemek munkás-vezetésének biztosítása érdekében” működjenek a munkástanácsok.⁴

Novemberben tehát a munkástanácsok még országszerte – így Szegeden is – a kormány rendeletéből következően legálisan működtek. A városban már november 5-én megalakult a kádárista kommunista karhatalom – polgárőrséggént is emlegették – és közreműködésükkel, valamint szovjet segítséggel már másnap, november 6-án, a legelső őrizetbevételekkel és elhurcolásokkal elkezdődött a kegyetlen megtorlás.

November 6-tól napirenden voltak az éjszakai lakásföldülések, bántalmazások, elhurcolások. Ezek hírére már másnap leállt a termelés azokban az üzemekben és gyárakban, ahol egy-egy elhurcolt dolgozott, sőt szolidaritásból más üzemek és gyárak dolgozói is sztrájkba léptek. A munkabeszüntetésnek, mint a nyomásgyakorlás eszközének hatására, több esetben az elhurcoltakat kénytelen-kelletlen szabadon engedték. Erre a termelés ismét elindult. A kö-vetkező éjjel újabb elhurcolások történtek, és ezeket újabb sztrájkok követték. A városban a helyzet egyre tarthatatlanabbá vált, és a folyamatok egyáltalán nem a Kádár-kormány várta gyors konszolidáció irányába mutattak.

A helyzet megváltoztatására a kommunista városvezetés tárgyalásokat kezdeményezett a munkástanácsok képviselőivel. November 13-án, a város-házán – akkor neven tanácssházán – a nagyterembe hívták össze a munkásta-nácsok delegáltjait. Az értekezletről fennmaradt vázlatos „feljegyzést” Ko-mócsin Mihály⁵ készítette. Eszerint a levezető elnök Perbíró József tanácsel-nök-helyettes volt. Tombácz Imre tanácselnök beszámolt a városi tanács munkájáról. Felszólította a munkástanácsokat, hogy ahol még nem szüntették meg a fegyveres üzemőrséget, haladéktalanul tegyék meg, és a fegyvereket szolgáltatassák be. Intő példaként említette a Fémipari és Finommechanikai

⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁSZTL) V-145749.

⁵ Komócsin Mihály (Szeged, 1920–1974) vasúti főfelügyelő, a forradalom alatt a MÁV igazgatóság munkástanácsának elnöke. Közbiztonsági őrizetbe került.

Vállalatot, ahol a le nem adott fegyverek miatt két embert letartóztattak. Egy hozzászóló reagált is a beszédre: „Tombác elvtárs beszámolója olyan volt, melyet 12 év alatt megszoktunk mint rákosista hazudozást.”⁶

Perbíró József⁷ szokatlan és váratlan bejelentést tett: „Három, provokátorokkal rakott autó tartózkodik a városban, akik a nyugtalanságot terjesztik.”⁸ Ezen az állandósuló sztrájkhangulatot értette. A Kisipari Szövetkezetek küldötte így reagált: „Nem provokátorok kezdeményezték a sztrájkot, hanem a dolgozók szabadság utáni vágya volt az, ami kirobbantotta.”⁹ Kecskés Zsuzsanna¹⁰ cipőgyári küldött kijelentette: „a Szegedi Cipőgyár kapuja be volt zárva. Provokátorok nem juthattak be az üzembe, mégis sztrájkolnak. [...] Ha azt mondják, hogy a sztrájkot provokátorok szervezik, úgy minden munkás provokátor, mert mind azért sztrájkol, hogy a szabadságát kivívja.”¹¹

Az Újszegedi Kendergyár munkástanácsának képviselője bejelentette, hogy „a munkát akkor veszik fel, ha a munkástanács tagjait szabadon engedik, ha Nagy Imrét visszahelyezik [a kormány élére], és teljes szolidaritást vállalnak Budapest népével.”¹² Az Újszegedi Ládagyár képviselője kijelentette: „Szolidaritást vállalnak Budapest népével, követelik Nagy Imre kormányának visszaállítását a programjával együtt és a Szegeden letartóztatottak azonnali szabadon bocsátását.”¹³

Fölszólalt a MEFESZ képviselője is. Követelési pontokat olvasott föl: pl. „új alapokra helyezett választást, a szovjet csapatok kivonását, Magyarország semlegességét, a halálbüntetés eltörlését, külföldi utazások lehetővé tételét, a vezető állások iskolai végzettséghez kötését”.¹⁴ A ruhagyár képviselője „1500 dolgozó nevében csatlakozott az egyetemi ifjúság követeléseihez”.¹⁵ Majd föltett egy kérdést: „Miért kapott fegyvert a párttitkár és pri-

⁶ ÁSZTL V-145343.

⁷ Perbíró József (Barcs, 1908–1991) tanszékvezető egyetemi docens az egyetem jogi karán. A forradalom alatt a városi Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöke. A forradalom leverése után a városi tanács elnökének első helyettese. Életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték.

⁸ ÁSZTL V-145343.

⁹ Uo.

¹⁰ Kecskés Zsuzsanna (Szeged, 1924) értelmiségi családból származott. Apja Kecskéstelep névadója. Tanári diplomát szerzett. Kisvárdán egyházi oktatási intézményben volt nevelőtanár. Az iskolák államosítása után Szegeden a Mátyás téri általános iskolában tanított. Rövid ideig még Hódmezővásárhelyen volt pedagógus, majd kétkézi munkás Budapesten. 1953-tól a Szegedi Cipőgyárban, 1956-tól a DÉMA Cipőgyárban volt munkás. A forradalom alatt a cipőgyári munkástanács titkára. 10 évre ítélték.

¹¹ ÁSZTL V-145343.

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

békjei? Ladvánszky¹⁶ rendőr százados fegyverrel a vállán bement az üzembe, és megfenyegette a munkástanács tagjait”.¹⁷ Egy ismeretlen fölszólaló hozzátette: „Miért nem az üzem javasolja a polgárőrség [a karhatalom] tagjait? A fegyvereiket egyes polgárőrök személyes bosszúra akarják felhasználni. Vannak, akik nem szeretnek dolgozni, jelentkeznek polgárőrnek, mert az elsütő billentyű nem töri fel az ujjukat”.¹⁸ Szintén ismeretlen fölszólaló kérte „a varsói szerződés felmondását”,¹⁹ egyben kérdezte: „Hogyan lehetséges, hogy egy kommunista miniszter felveszi a telefont, és bejön 200 000 orosz, és nem megy ki, hiába kéri 10 000 000 magyar?”²⁰

Az idézett és más hasonló fölszólalások egyértelműen bizonyítják, hogy a városháza nagytermében november 13-án összegyűlt munkástanácsküldöttek és az általuk képviselt szegedi munkásság jelentős része még nem nyugodott bele a forradalom leverésébe. Igaz, hogy akkor már csak szavakban és egyedül a sztrájk fegyverét alkalmazva, de próbáltak ellenállni a diktatórikus rezsim visszarendeződési törekvéseinek.

November közepén Szegedre érkezett a Kádár-kormány megbízottja, Keresztes Mihály²¹. A város vezetésével összehívott egy értekezletet november 16-án, a három nappal korábbival majdnem azonos összetételben. A levezető elnök ekkor is Perbíró József volt. Bejelentette, hogy „Keresztes Mihályban becsületes, jó szándékú magyar embert ismert meg”.²² Komócsin Mihály ezen az értekezleten is jelen volt, erről is készített följegyzést. Hevesebb vita alakult ki, mint 13-án. Ennek oka, hogy az eltelt három nap alatt is sokat változott a helyzet. Néhány kiragadott és árulkodó mondat a fölszólalásokból: „Éjszaka visznek el embereket. [...] Azok a személyek, akiket az üzemekből eltávolítottak társadalmi tulajdon elleni vétségekkel és egyéb ügyekkel terhelve, most

¹⁶ Ladvánszky László (Szeged, 1920) a szegedi Politikai Rendészeti Osztályon (PRO) kezdte pályafutását 1946-ban. Később járási rendőrkapitány. Leszerelése után rendészeti vezető a ruhagyárban. A forradalom alatt eltávolították a munkahelyéről. A közismert Ladvánszky-család tagja. A megtorlás idején karhatalmista, pufajkás Szegeden.

¹⁷ ÁSZTL V-145343.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ Keresztes Mihály (Orosháza, 1902–1984) 1922-től az SZDP tagja. 1938-ban 2 hónap börtönre ítélték. 1940–41-ben internálták. Katonai szolgálatát büntetőszázadnál töltötte, de megszökött, és Orosháza környékén bujkált. 1944-ben belépett az MKP-ba. Orosháza polgármestere lett, majd az MKP Békés megyei titkára. 1945 áprilisától az MKP dél-magyarországi területi titkára. 1947-ben az MKP KV mezőgazdasági és szövetkezetpolitikai osztályának vezetője. 1948-ban az MKP KV tagja és államtitkár a Földművelésügyi Minisztériumban, közben országgyűlési képviselő. A forradalom leverése után kormányösszekötő. 1957 tavaszától miniszterhelyettes a Földművelésügyi Minisztériumban. 1960-ban alkalmatlansága miatt leváltották.

²² ÁSZTL V-145343.

személyes bosszúból végeznek letartóztatásokat. [...] A nemzetőrségbe [a karhatalomba] ávósok, kidobott igazgatók, eltávolított pártfunkcionáriusok jelentkeznek. [...] A Rákosi-érát kiszolgáló emberek szaladgálnak orosz autókon. [...] A TEFU^{*} az első naptól kezdve a sztrájk idején is szállította a kenyeret, tejet. De mert Arday Lajost²³ és Godó Illést²⁴ elvitték, amíg a két személyt ki nem engedik, nem visznek semmit.”²⁵ Ezekre a kérdésekre a kormányösszekötő semmi mást nem tudott mondani, mint azt, hogy „csak két napja tartózkodik Szegeden. [...] Nem tud az ügyről, majd megvizsgálja.”²⁶

Karácsonyi Mihály²⁷ későbbi vallomása szerint „Keresztes Mihály kormány megbízott felszólított bennünket, hogy kezdjük meg mindenhol a munkát, és szüntessük be a sztrájkot. Ő arról beszélt, hogy a nagybudapesti munkástanács felhívást intézett az egész ország munkástanácsaihoz a sztrájk beszüntetésére. Mi ezt nem hittük el. [...] Én követeltem, hogy a munkások közül kell választani egy delegációt, akik felutaznak Budapestre, és tárgyalnak a kormány, valamint a nagybudapesti munkástanács tagjaival, mert személyesen kell meggyőződni a budapesti helyzetről.”²⁸

A meglehetősen feszült és szorult helyzetben a kormányösszekötő hozzájárult, hogy a küldöttséget megválasszák, és elutazzon a fővárosba. A küldöttség tagja lett Makra Gyula²⁹, Futó István³⁰, Kecskés Zsuzsanna, Kókai Ferenc³¹,

* Teherfuvarozási Nemzeti Vállalat. (A szerk.)

²³ Arday Lajos (Krasznateres, 1914–2003) a szegedi 42.számú AKÖV munkástanácsának elnöke volt, majd igazgatója. Közben a városi FNB elnökének katonai tanácsadója.

²⁴ Godó Illés (Sándorfalva, 1912) Iskolái elvégzése után kubikos apjával dolgozott. Később gépkocsivezető Budapesten. 1932-től az SZDP tagja. 1944-ben Kiskundorozsmára költözött, ahol decembertől 1945 áprilisáig polgárőr. 1947-ben az SZDP járási függetlenített szervezőtitkára. Beosztásától a kevés fizetés miatt hamarosan megvált, és adóvégrehajtó lett Kiskundorozsmán. 1948-ban visszatért tanult szakmájához, gépkocsivezető lett előbb a Betonútépítő Vállalatnál, majd 1952-től a szegedi TEFU-nál. A forradalom alatt az AKÖV munkástanácsának tagja, majd Arday Lajos igazgatói kinevezése után a munkástanács elnöke. Másfél évre ítelték.

²⁵ ÁSZTL V-154343.

²⁶ Uo.

²⁷ Karácsonyi Mihály (Nagykikinda, 1931–2001) Apja 1944–45-ben, amikor a jugoszlávok vérengzéseket hajtottak végre, átmenekült Magyarországra. Családja 1947-ben jött utána. Szegeden telepedtek le. Karácsonyi Mihály 5 gimnáziumi osztály elvégzése után az apja cipész szakmáját tanulta. 1949-ben mégis villamoskalauz, majd villamosvezető lett. 1951-ben a rendőrséghez került, és a zenekarban játszott. 1953-ban átkerült egy katonazenekarba. Közben szüleit Ebésre internálták. Apja állítólag „jugoszláv propagandát terjesztett”. 1954-ben Karácsonyi Mihály leszerelt a honvédségtől, csatlakozott szüleihez, és Hajdúszoboszlón lett cipész. 1955-ben tért vissza Szegedre. Ismét villamosvezető lett. 3 évre ítelték.

²⁸ ÁSZTL V-145749/1.

²⁹ Makra Gyula a Szegedi Kenderfonógyár munkástanácsának tagja.

³⁰ Futó István (Nagykikinda, 1919) a szalámigyár munkástanácsának elnöke, a városi Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökségének tagja.

November 19-én a ruhagyár tanácsstermében a következő üzemek munkástanács-küldöttei vettek részt az értekezleten: Ruhagyár, közlekedési vál-

lalat, falemezgyár, szőrme- és bőrruhakészítő üzem, bútorgyár, cipőgyár, textilművek. A küldöttek – immár csak egymás közt – a munka fölvetelésnek föltételeiről tárgyaltak. Határozatuk szerint a munkát fölveszik, ha követeléseik teljesülnek:

1. Követeljük, hogy a szegedi üzemek munkástanácsainak képviselőit 1956. november 20-án indítsák útnak, hogy felvehessék a kapcsolatot a Nagybudapesti Munkástanács képviselőivel.

2. Követeljük [...] az elhurcolt személyek szabadon bocsájtását. [...]

3. Mivel munkástanácsaink a fővárosi munkástanáccsal érintkezésbe lépnek, [...] a fővárosi munkástanács lépjen érintkezésbe az ország valamennyi munkástanácsával, és hozzanak határozatot a munka megkezdéséről.

4. Követeljük, hogy a Kossuth Rádió a valóságot mondja, mert személyes érintkezés útján úgys megtudjuk azt.

5. A szegedi munkástanácsok követelik, hogy azokat az üzemekből [a forradalom alatt] kitett személyeket, akik jelenleg a polgárőrségnél [a karhatalomnál] fegyverrel vannak felszerelve, haladéktalanul szereljék le.

6. Követeljük, hogy azokat a jogokat, amelyek a munkástanácsokat megilletik, adják meg. [...]

7. Követeljük az ENSZ megfigyelők bebocsájtását az országba.⁴³

A munkástanácsok küldöttsége a tervezett november 20-i időpontban nem tudott a fővárosba utazni. Időközben Szeged város dolgozó népének követeléseivel címmel elkészült egy dokumentum, amelyet Kádár Jánosnak szerettek volna átadni. Keresztes Mihály kormányösszekötő azonban közölte, hogy a tervezett időpontban senki sem tudja őket fogadni. Ezért csak november 22-én vihették magukkal követeléseiket. Ez nem hasonlítható össze a városi Forradalmi Nemzeti Bizottság október 29-i memorandumával, hiszen akkor éppen győzött a forradalom, november vége felé pedig már csak a levert forradalom még meglevő erőinek az utóvédharca folyt. Mégis figyelmet érdemlő követelések.

Szeged város dolgozó népe és Forradalmi Munkás-Paraszt Tanácsa élesen elhatárolja magát mindenféle kapitalista restaurációtól. Ugyanakkor hasonló határozottsággal határolja el magát a rákosista elemek mindenféle restaurációs kísérletétől is. Szeged város népe elítéli az ellenforradalmi fasiszta elemek tevékenységét, és egyetért azzal, hogy ezeket törvényesen felelősségre vonják. Szeged város népe meglelégedéssel vette tudomásul a Kádár-kormány azon intézkedését, amelyek a követeléseket teljesítették. Szeged város népe és Forradalmi Munkás-Paraszt Tanácsa támogatja a

⁴³ ÁSZTL V-145753.

Kádár-kormányt abban, hogy a további jogos forradalmi követeléseket teljesítse:

1. [...] Szükségesnek tartjuk, hogy a szovjet katonai egységeket lehetőség szerint minél előbb vonják ki Budapestről és egész Magyarország területéről.

2. Követeljük a független, szabad, semleges Magyarországot, hogy a különböző politikai és társadalmi rendszerben élő népekkel kapcsolatainkat csak a teljes egyenjogúság, az állami függetlenség és szuverenitás, területeink sérthetetlenségének tiszteletben tartása és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás elveire építsük.

3. A demokratikus pártok részvételével szabad választásokat követelünk. A Rákosi-Gerő önkény ideje alatt összeállított parlament nem a munkás-paraszt-értelmiség szabad választásán alapul. Ezért követeljük, hogy a munkástanácsokból delegált olyan ideiglenes parlament alakuljon, amely hivatva lesz a választásokat a fenti formában előkészíteni és az új, demokratikus választáson alapuló kormányt megválasztani.

4. Mondja ki a jelenlegi Munkás-Paraszt Kormány az ideiglenes voltát addig is, míg a demokratikusan választott kormány a nép széles tömegeire támaszkodva átveheti a vezetést.

5. Pártoktól és pártpolitikától, valamint a kormánytól is független szabad szakszervezeteket követelünk, olyan vezetőkkel az élen, akik mindenkivel szemben a munkásság érdekeit képviselik.

6. Követeljük a munkásság részére a sztrájkjog biztosítását.

7. Biztosítani kell minden magyar állampolgárnak a szabad szólást és a tárgyilagos bírálat jogát, valamint a teljes és minden megkötés nélküli választásgyakorlatot, vallásszabadságot.

8. Igaz, tárgyilagos tájékoztatást, hírközlést, szabad magyar sajtót követelünk, amelyben legyen szava a pártoktól független dolgozó magyar népnek. Nem fogadjuk el a magyar sajtónak egy párt által való irányítását.

9. Állami vállalatoknál, üzemeknél, tanácsoknál semmiféle pártszervezet ne legyen, a politikai pártok részére eddig biztosított előjogok megszüntetését követeljük.

10. Az ideiglenes kormány az igazságszolgáltatás területén a megbocsátás elvén álljon és biztosítsa minden esetben, minden magyar állampolgár részére a nyilvános, törvényes bírósági tárgyalást, adjon jogot a védekezésre. [...]

11. Követeljük a deportálások megszüntetését, az eddig deportáltak azonnali szabadon bocsátását, valamint a további törvénytelen letartóztatások megszüntetését.

12. Követeljük, hogy a karhatalmi szerveknél a felvétel a munkástanácsok javaslata alapján történjen, a már felvettek személyét a munkástanácsok vizsgálhassák felül. A volt államvédelmi szervek tagjai (tisztok, tiszthelyettesek) sem a karhatalmi, sem a katonai és más alakulatnál, sem rendes, sem titkos tagok ne lehessenek.

13. Követeljük az üzemek és vállalatok önállóságát a munkástanácsok vezetésével, olyan hatáskörrel, amely leginkább megfelel a munkásvezetés terveinek.

14. A munkástanácsok jogköréről hozott kormányhatározat végrehajtásának ellenőrzését és következetes továbbvitelét követeljük.

15. Szeged népe támogatja az egyetem azon követelését, hogy az egyetem autonómiáját adják vissza.⁴⁴

A fővárosba érkezve kiderült, hogy aznap – november 22-én – a kormány részéről mégsem tudja senki sem fogadni őket. A parlamentben járt delegációt Sulyok Mihály vezette, tagja volt Kecskés Zsuzsanna, Farkas József Tibor, Ertsey Péter és Karácsonyi Mihály is. Abban állapodtak meg velük, hogy másnap, november 23-án Apró Antal fogadja majd őket. Így dolgukvégezetlenül távoztak.

A delegáció többi tagja Tóth István vezetésével a Nagybudapesti Központi Munkástanács értekezletén vett részt. Ezek között volt Bálint Ferenc, Danszky Győző, Tisoczki József, Janzer Judit, Makra Gyula és mások. Hamarosan odaérkezett és csatlakozott hozzájuk a kormányhivatalból csalódottan távozott Kecskés Zsuzsanna, Farkas József Tibor, Karácsonyi Mihály és még néhányan. A Nagybudapesti Központi Munkástanács éppen értekezletet tartott, és határozatot hozott, hogy ha a kormány nem teljesíti a nagybudapesti és vidéki munkástanácsok követeléseit, a munkástanácsok minden támogatást megvonnak a Kádár-kormánytól. A szegedi küldöttek közül Sulyok Mihály szólalt föl. A szegedi dolgozók nevében üdvözölte a Nagybudapesti Központi Munkástanácsot. A budapestiek csodálkozva vették tudomásul, hogy a szegedi üzemi munkástanácsok egymással ugyan kapcsolatot tartva, de mégis külön-külön tevékenykednek, és a munkástanácsoknak Szegeden nincs választott központi testülete. A szegedi főlázoló megnyugtatta a fővárosiakat, hogy a szegedi munkástanácsok alávetik magukat a Nagybudapesti Központi Munkástanács határozatainak, és az utasításait végre fogják hajtani.

November 23-án végre a kormány részéről Apró Antal fogadta a szegedi munkástanácsok küldöttségét. Erről azonban semmiféle adat vagy doku-

⁴⁴ A Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL) 290.f.1. csop.100.ö. c.

mentum nem maradt fönn. Csupán annyit tudunk, hogy sikerült átadni a szegedi munkástanácsok írásba foglalt követeléseit.

Amikor a küldöttek a fővárosból hazafelé utaztak, beszélgetés közben fölvetődött, hogy a Nagybudapesti Központi Munkástanács mintájára létre kellene hozni a Szegedi Városi Központi Munkástanácsot.

November 24-én délelőtt a fővárosban járt munkástanácsküldöttek a városházán találkoztak, és jegyzeteik, valamint emlékezetük alapján jelentést állítottak össze tapasztalataikról. Az írásba foglalást Kecskés Zsuzsanna, Sulyok Mihály, Kaló Flórián és Farkas József Tibor végezte. Ezt a fogalmazványt másnap több példányban legépelték, úgy, hogy valamennyiüknek jutott belőle.

Farkas József Tibor, Sulyok Mihály, Kecskés Zsuzsanna, Tisoczki József és Karácsonyi Mihály november 26-án elment a Kossuth Lajos sugárúti rendőrpalotába, ahol akkor a szovjet városparancsnok hivatala is volt. A szovjet városparancsnok meghallgatta beszámolójukat, de a gyülekezési tilalomra hivatkozva elutasította kérésüket, hogy nagygyűlést szervezzenek, ahol a budapesti útjuk tapasztalatait ismertetnék a szegedi munkássággal. Azt azonban engedélyezte, hogy külön-külön az üzemekben beszámolókat tartsanak.

A munkástanács delegáció előállt azzal is, hogy a Nagybudapesti Központi Munkástanács mintájára szeretnék létrehozni a Szegedi Városi Központi Munkástanácsot. A szovjet városparancsnok ennek engedélyezésétől is elzárkózott.

A jelentés és a személyes tapasztalatok alapján már másnap megkezdődtek a beszámolók. A küldöttek előbb saját munkahelyük dolgozóit tájékoztatták, majd olyan üzemeket és intézményeket is fölkerestek, ahonnan nem járt senki Budapesten munkástanács küldötteként. Sulyok Mihály pl. a Magyar Nemzeti Bank fiókjában tartott beszámolót. Későbbi tanúvallomások szerint arról is említést tett, hogy ha követeléseik egy hónapon belül nem teljesülnek, „elsöprik a föld színéről a kormányt”.⁴⁵ Követelte, hogy „a pártnak ne legyen beleszólása a termelésbe, az üzemeken kívül szervezkedjenek”,⁴⁶ különben is az MSZMP a „szemét alakok gyűjtőtábor”.⁴⁷

Ez és más hasonló beszámolók tudomására jutottak a szovjet városparancsnoknak, mire azonnal leállította a beszámolókat.

December elején folytatódtak a letartóztatások, éjszakai lakásföldülások és elhurcolások. December 6-án Tisoczki József a Villamosvasút Vállalatnál fölkereste az akkor ott már munkástanácselnök Karácsonyi Mihályt.

⁴⁵ ÁSZTL V-1145749/I.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

Fölvetette, hogy a tiltás ellenére létre kellene hozni Szegeden azt a csúcshozzátartozást, amely összefogná és irányítaná az üzemi munkástanácsok tevékenységét. Miután nem tudták eldönteni, mitévők legyenek, átmentek a közeli konzervgyárba, és beszéltek Skultéti Medárd⁴⁸ munkástanácselnökkel. Megállapodtak, hogy értekezletet tartanak az üzemi munkástanácsok képviselőinek részvételével, és szélesebb körben vitatják meg a központi munkástanács létrehozásának a gondolatát.

Karácsonyi Mihály följajánlotta, hogy a Szegedi Villamosvasút Vállalatnál a megbeszélést le is bonyolíthatják. Karácsonyi Mihály találkozott Nagy Imre⁴⁹ egyetemi hallgatóval, akivel a Villamosvasút Vállalatnál néhány évvel korábban együtt dolgozott. Megkérte, hogy a MEFESZ képviselőiben legyen jelen a munkástanácsok értekezletén.

Az értekezlet valószínűség szerint december 7-én zajlott le. A portára érkező küldötteket a légópincébe irányították. Jelen volt a Villamosvasút Vállalattól Karácsonyi Mihály, Herczeg Pál⁵⁰ és Szabó Márta⁵¹; a Paprikafeldolgozó Vállalattól Vörös Péter⁵²; MÁV-tól Tisoczki József, Bakó Bá-

⁴⁸ Skultéti Medárd (Csongrád, 1920–1986) középparaszti családból származott. Szülei földjén dolgozott. Kiskundorozsmán 2 éves mezőgazdasági szakiskolát végzett. Egy ideig írnok a dorozsmai községházán. A háború alatt katonai szolgálatra hívták be. A front elől alakulatával – az V. hadtest gépkocsizó vonatosztályával – a Dunántúlra vonult vissza, majd az országot is elhagyták. 1945 májusában amerikai fogságba esett, ahonnan 1945 októberében tért haza. Továbbra is az apja földjén dolgozott, majd 1951-ben beléptek a bordányi Úttörő Termelőszövetkezetbe. Nyáron a tsz-ben dolgozott, a téli hónapokban a selypi cukorgyárban vállalt munkát. 1954 tavaszán a Szegedi Konzervgyár agronómusa lett. 1947-től volt a kisciglapánt tagja, 1947-ben a nagyválasztmány tagja és országgyűlési pótképviselője. 1956 októberében a forradalom alatt a konzervgyári munkástanács tagja, később elnöke. 5 évre ítélték.

⁴⁹ Nagy Imre (Kartal, 1919) apja géplakatos volt. Ő Szegeden érettségizett, majd különféle alkalmi munkákat végzett. 1940-től a jogi karon tanult, de anyagi okok miatt az egyetemről hamarosan meg kellett válnia. Távírást a MÁV-nál, majd forgalmi tiszt. 1944 végén a Dunántúlra menekült. Decemberben behívták katonai szolgálatra. Galántára vezényelték a csendőrség egyik zászlóaljához. 1945 áprilisában amerikai fogságba esett. Hamarosan megszökött, de elfogták, és 6 év börtönrre ítélték. 1948-ban kedvezményrel szabadult, és hazatért. Mint volt csendőrt azonnal internálták. 1949 januárjában nyerte vissza szabadságát. A MÁV-nál lett pályamunkás a Dunántúlon. Az 1950-es évek elején visszatért Szegedre. Előbb a Villamosvasút Vállalatnál lett kalauz, majd a MÁV-nál forgalmista. 1954-ben a Szegedi Textilművek építkezésén is dolgozott. 1955 szeptemberétől az orvosegyetem gyógyszerészkarának hallgatója. A forradalom leverése után került a MEFESZ vezetésébe. 10 évre ítélték.

⁵⁰ Herczeg Pál (Szeged, 1928) géplakatos, a Villamosvasút Vállalat munkástanácsának tagja. 5 hónap felfüggesztett börtönrre ítélték.

⁵¹ Szabó Márta (Cegléd, 1933) könyvelő, a Villamosvasút Vállalatnál a munkástanács ülésén a jegyzőkönyvet vezette.

⁵² Vörös Péter (Szőreg, 1913) érettségi után 1934-ben tisztviselő a Szegedi Paprika Szövet-ségénél. 1938-tól katonai szolgálatot teljesített. 1944-ben a szovjet fronton megsebesült. Németországba szállították, ahol 1945 márciusában amerikai fogságba esett. 1945 augusztu-

lint⁵³ és még két fő; az Újszegedi Kendergyárból Bertus László⁵⁴; a Szegedi Cipőgyárból Kecskés Zsuzsanna; a Szegedi Textilművekből Kecskés József és egy fő; a DÁV-tól Hegedűs István⁵⁵; a Szegedi Konzervgyárból Skultéti Medárd és Honkó Mátyás⁵⁶; a Szegedi Gyufagyárból Ördögh György⁵⁷; a szegedi 42. sz. AKÖV-től Godó Illés; a Szegedi Vágóhídról Balint Ferenc; az Újszegedi Ládagyárból Danszkay Győző; a Szegedi Jutaárugyárból Sulyok Mihály és a MEFESZ képviseletében Nagy Imre és Tóth Imre.⁵⁸

Az egybegyűlteket Karácsonyi Mihály köszöntötte. Szorgalmazta az összefogást a munkástanácsok között, és javasolta a Szegedi Városi Központi Munkástanács létrehozását. Tisoczki József arról számolt be, hogy a munkástanácsi küldöttek budapesti útja után mit intéztek a szovjet városparancsnoknál, ami miatt a Szegedi Városi Központi Munkástanács létrehozása csak illegálisan lehetséges. Danszkay Győző erre úgy reagált, hogy a tiltás ellenére szükséges az új koordináló szervezet létrehozása, de vigyázni kell, hogy a szovjet városparancsnok meg ne tudja. Godó Illés följánlotta, hogy a 42. sz. AKÖV (közismertebb nevén TEFU) munkástanácsa vállalja a Nagybudapesti Központi Munkástanácsal a kapcsolattartást, hiszen a vállalat gépkocsijai gyakran mennek a fővárosba.

A jelenlévők szinte egyhangúan döntöttek úgy, hogy a Szegedi Városi Központi Munkástanácsot létre kell hozni. Megállapodtak, hogy a tervet rövid időn belül megvalósítják. Megegyeztek, hogy másnap találkoznak az AKÖV telephelyén, és üzemi étkezőjében tartják az alakuló ülést. Nagy va-

sában jött haza. Visszakerült a régi munkahelyére. 1945-től kiskazda, később a parasztpárt tagja. 1949-ben munkahelye Szegedi Paprikafeldolgozó Vállalat lett. 1951-ben termelési osztályvezető beosztásba került. 1956-ban, a forradalom alatt az üzemi munkástanács tagja. 2 évre ítélték.

⁵³ Bakó Bálint (Nagygyéc, 1924) MÁV jegyvizsgáló, a nagyállomáson a munkástanács tagja.

⁵⁴ Bertus László (Csongrád, 1917) az Újszegedi Kenderszövőgyár munkástanácsának tagja.

⁵⁵ Hegedűs István (Szeged, 1926) a Délmagyarországi Áramszolgáltató Vállalat (DÁV) munkástanácsának elnöke. 4 évre ítélték.

⁵⁶ Honkó Mátyás (Szeged, 1922–1977) a polgári iskola elvégzése után motorszerelő szakmát tanult. 1941-ben géplakatosként a Szegedi Konzervgyárban helyezkedett el. 1943-ban katonai szolgálatra vonult be. 1945-ben szovjet fogságba esett. 1946-ban jött haza. 1948-ban a komlói szénbányánál vállalt munkát. 1948-ban belépett az MDP-be. 1952-től az MDP Baranya megyei bizottság gazdasági osztályán volt előadó. 1954-ben visszajött Szegedre, és ismét géplakos lett a konzervgyárban. A forradalom alatt a konzervgyári munkástanács elnöke lett, majd később elnökhelyettes. 1 évre ítélték.

⁵⁷ Ördögh György (Szeged, 1925) a Szegedi Gyufagyár munkástanácsának és a nemzetőr üzemőrségnek tagja. 1 évre ítélték.

* Autóközlekedési Vállalat (A szerk.)

⁵⁸ Tóth Imre (Békéscsaba, 1934) harmadéves joghallgató. A MEFESZ legaktívabb szervezőinek egyike. 6 és fél évre ítélték.

lószerűség szerint azért döntöttek erről a helyszínről, mert az AKÖV igazgatója még Arday Lajos volt, az ottani munkástanács megválasztott elnöke, és talán ott valósult meg addig legkevésbé a kommunista visszarendeződés.

Végül Szabó Márta jegyzőkönyvvezetői munkájára nem is volt szükség, ezért a többieknel korábban el is távozott a légóhelyiségből. Jegyzőkönyv nem készült, mivel úgy alakultak a körülmények, hogy nem szabályszerű értekezlet volt, hanem inkább kötetlen beszélgetés, ahol néha egymás szavába vágva mondták el véleményüket a küldöttek.

A Legfelsőbb Bíróság ítélkező tanácsa szerint „a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1956. évi 26. számú tvr. törvényerejű rendelete értelmében a szocialista demokrácia gyakorlati megvalósulása csak úgy biztosítható, ha az ipari vállalatok vezetését az ipari vállalatok dolgozói által választott munkástanácsok végzik. A tvr. 1.§.-ában foglaltak szerint, munkástanács-választás csakis termelő tevékenységet végző ipari üzemben, ipari vállalatnál, bányákban és állami mezőgazdasági üzemekben lehetséges. A termelési egységtől független, területi munkástanács szervezésére nem volt lehetőség.

A munkástanácsok ellenforradalmi elemekkel való feltöltése – a törvény szerint – azt a következményt vonta maga után, hogy sok munkástanács a gazdasági kérdések megoldása helyett politikai harcot kezdeményezett a Kádár-kormány ellen. Ennek a harcnak egyik állomása volt, amikor területi (városi, megyei stb.) munkástanácsokat is hoztak létre.

Mint hogy a Nagybudapesti Központi Munkástanács tevékenysége károsan befolyásolta, és gátolta az állam és gazdasági szervek munkáját és a közérdekű feladatok megoldását, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a 17/1956 (XII-8.) számú határozatával e szerveket 1956. december 8. napjával feloszlatta és működésüket megszüntette.”⁵⁹

A munkástanácsai képviselők december 8-án, az ebéd utáni órákban gyülekeztek az AKÖV Mars (akkor Marx) téri telephelyén. A portán azt kellett mondaniuk, hogy „szállítási ügyben érkeztek megbeszélésre”, és az ebédlőbe irányították őket. Jelen volt Godó Illés, a helyi munkástanács elnöke, Bálint Ferenc, Skultéti Medárd, Honkó Mátyás, Kecskés Zsuzsanna, Vörös Péter, Ördögh György, Karácsonyi Mihály, Hegyközi Károly⁶⁰ az Újszegedi Kendergyárból, Tisoczki József, Bakó Bálint, Joszt István⁶¹ a Szegedi Kendergyárból, Sulyok Mihály, Nagy Imre és még néhányan, akiknek az adatai a dokumentumokban nem maradtak fenn.

⁵⁹ A Legfelsőbb Bíróság Nbf. 5292/1957-57. sz. ítélete.

⁶⁰ Hegyközi Károly (Szeged, 1928) az Újszegedi Kenderszövőgyár munkástanácsának tagja.

⁶¹ Joszt István (Szeged, 1929) a Szegedi Kenderfonógyár munkástanácsának alelnöke, majd a városi Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökének első helyettese. 8 évre ítélték.

Az ebédlőben gyülekeztek, beszélgettek. A hely azonban nem volt a legideálisabb egy némiképpen titkolni szánt értekezlet megtartására. Tevékenységüket tiltotta a szovjet városparancsnok, amelyről tudtak, és amiről talán még nem is tudtak, hogy akkor már hatályban volt a Kádár-kormány idézett tiltó rendelkezése is. Elsősorban Tisoczki József tette szóvá a hely alkalmatlanságát, mire Ördögh György javasolta, hogy menjenek át a gyufagyárba, ahol van egy helyiség, amely kiválóan alkalmas az alakuló ülés és a vezetőségválasztás megtartására. A föltűnést kerülendő kettesével-hármasával el is indultak a gyufagyárba, ahol egy padlásszobába mentek, amelyet a dolgozók többnyire csak sakkozásra használtak.

Az értekezletet a gyufagyári munkástanács nevében Ördögh György nyitotta meg. Az első fölszólaló, Tisoczki József, már az elején közölte a jelenlevőkkel, hogy összejövételük nem legális, tehát aki tart – fél – az esetleges következményektől, távozzon. Senki nem ment el, mindenki maradt.

Tisoczki József is és más fölszólalók is beszéltek arról, hogy mi lesz a föladata a létrehozandó Szegedi Városi Központi Munkástanácsnak. Mivel a jelenlevők a Kádár-kormányt nem ismerik el, a legfőbb irányító szervnek a Nagybudapesti Központi Munkástanácsot tekintik. Ezért az egyik fontos feladat a szoros kapcsolat fönn tartása a Nagybudapesti Központi Munkástanáccsal. Napi aktualitásként jelentkeztek az elhurcolások, brutalitások, amelyek a meg-megújuló sztrájkokból következően, ha nem teljes mértékben is, de döntő többségben a munkástanácsok tagjait, vezetőit érintette. Ebből következően fontos föladat volt ezeknek megszüntetése, az eljárás alá vontak segítése, jogaik védelme. Ehhez az utóbbi föladathoz kapcsolódott az a cél, követelés, hogy a karhatalmi szervek személyi állományát vizsgálják fölül, és a „kompromittált személyeket” távolítsák el. A „kompromittált személyek” két nagy csoportot alkottak. Az egyikbe az október 23-a előtt ávéhás tisztek és tiszthelyettesek tartoztak. A másikba azok, akiket a forradalmi napok alatt szakmai, politikai vagy erkölcsi okokból a munkástanácsok eltávolítottak az üzemekből, vagy ha meghagyták is őket, alacsonyabb beosztásba – többnyire kétkézi munkára – helyezésükről döntöttek. Ilyenek voltak a vállalatok irányítására teljesen alkalmatlan, de a hatalmukkal rendszeresen visszaélő *munkásigazgatók* és egyéb „kiemelt” káderek; a párttitkárok vagy egyéb párttisztviselők; személyzeti osztályvezetők; ávéhás vagy rendőri múltú rendészeti vezetők stb. Ugyanehhez kapcsolódott még az a követelés is, hogy a karhatalomba csak olyanok nyerjenek fölvételt, akiket a helyi munkástanácsok alkalmasnak tartanak és javasolnak.

Amikor a Nagybudapesti Központi Munkástanácsal való kapcsolattartás szükségessége és igénye fölvetődött, a MÁV küldöttei – Tisoczki József és Bakó Bálint – följánlották, hogy az utazási lehetőségeiket fölhasználva segítenek ebben. Godó Illés pedig megismételte a korábbi ajánlatát, és az AKÖV lehetőségeit ajánlotta föl ugyanerre a célra.

Ezután Vörös Péter javaslatot tett a vezetőség megválasztására. A javaslatokat megvitatták, majd úgy döntöttek, hogy titkos szavazással 7 főből álló vezetőséget választanak. Mindenki kapott egy cédulát, amelyre föl kellett írnia 7 nevet, akiket a vezetőségi tagságra leginkább alkalmasnak tart. A fönmaradt dokumentumokban található némi pontatlanság.

A Szegedi Városi Központi Munkástanácsnak biztosan tagja lett Skultéti Medárd, Farkas József Tibor, Kecskés Zsuzsanna, Bálint Ferenc, Karácsonyi Mihály és Tisoczki József. Bizonyos adatok szerint szóba került a MEFESZ delegáltja, Nagy Imre, ő azonban elhárította a vezetőségbe kerülésnek még a gondolatát is, mondván, hogy ő nem munkástanácsot képvisel, csupán a MEFESZ megfigyelőjeként, tanácskozási joggal szeretne résztvevője lenni a Szegedi Városi Központi Munkástanács tevékenységének. Egyben kifejtette, hogy a forradalmi MEFESZ teljes mértékben egyetért a munkáság érdekében tevékenykedő munkástanácsokkal, és támogatja a megalakuló Szegedi Városi Központi Munkástanácsot is.

Vannak adatok, amelyek arra utalnak, hogy hetedik tagként Joszt Istvánt választották a vezetésbe. Ennek azonban némileg ellentmond, hogy Joszt István a vezetőség további munkájában nem vett részt. Más adatok arról szólnak, hogy a hetedik vezetőségi tag Sulyok Mihály volt. Ezt erősíti, hogy ő mindvégig tevékeny résztvevője volt a Szegedi Városi Központi Munkástanács vezetősége munkájának, és a Skultéti Medárd és társai egyben ítélték el. Mindezek alapján korrigálnom kell saját korábbi állításomat (*A forradalom Szegeden* című kötetben leírtakat), és Joszt István helyett sokkal inkább Sulyok Mihályt kell a vezetőség hetedik tagjának tekinteni. Farkas József Tibort egyébként távollétében választották be a vezetőségbe. Ő ugyanis ezen a napon Tóth István társaságában a fővárosban tartózkodott, és részt vett a Nagybudapesti Központi Munkástanács értekezletén.

A vezetőség megválasztása után a gyufagyárból a megválasztottak kivételével jószerivel minden munkástanács-küldött eltávozott. A szűkebb körben tartott tanácskozáson döntöttek a vezetőségen belüli tisztségekről. A Szegedi Városi Központi Munkástanács elnöke Skultéti Medárd, titkára Farkas József Tibor lett. A titkárság tagjának Kecskés Zsuzsannát és Bálint Ferencet választották. Szervezői feladatkört kapott Karácsonyi Mihály, Tisoczki József és a legújabb adatok szerint bizonyára Sulyok Mihály.

Az nagyon hamar kiderült, hogy a gyufagyár sem alkalmas, hogy ott újabb összejöveleteket, vezetőségi üléseket tartsanak. Kecskés Zsuzsanna javasolta, hogy menjenek át a cipőgyárba, és nézzék meg, hogy az ottani üzemi étteremben milyenek a körülmények. Kettesével átsétáltak a cipőgyárba. Bementek az étterembe. Már sötét volt, villanyt kellett gyújtani, így viszont az ablakokon át kívülről bárki megláthatta őket. Ez a hely sem volt tehát alkalmas a további megbeszélések lebonyolítására. Ekkor javasolta Skultéti Medárd, hogy legközelebb – másnap délután – az ő lakásában, a Brüsszeli körút 18. sz. alatt találkozzanak, és beszéljék meg a továbbiakat.

Talán nem árt felsorolni azokat az üzemeket, gyárakat, vállalatokat, amelyeknek munkástanácsaival – hol szorosabb, hol lazább formában – kapcsolatot tartott a városi központi munkástanács: Szegedi Paprikafeldolgozó Vállalat, Szegedi Vasöntőde, Szegedi Konzervgyár, Szegedi Szalámi-gyár, Villamosvasút Vállalat, Délmagyarországi Áramszolgáltató Vállalat, Szegedi Kenderfonógyár, Csongrád Megyei Borforgalmi Vállalat, MÁV (szegedi nagyállomás és Szeged-Rókus állomás), Fémipari és Finommechanikai Vállalat, Szegedi Jutaárugyár, Szegedi Gyufagyár, Szegedi Textilművek, Szegedi Ruhagyár, Újszegedi Szövőgyár, Újszegedi Lemezgyár, Vágóhid és a Hűtőipari Vállalat, Szegedi Cipőgyár.

A további események szempontjából kiemelkedő jelentőségűvé vált, hogy Farkas József Tibor mit tapasztalt december 8-án a Nagybudapesti Központi Munkástanács értekezletén. Egy dokumentum szerint „1956. december 8-án a kormány tiltó határozata ellenére illegálisan összeült a nagybudapesti munkástanács”.⁶² Farkas József Tibor később vallomásában így emlékezett: „Az értekezletet Rácz Sándor, a központi munkástanács elnöke tartotta. Értekezlet közben telefonhoz hívták ki, és amikor visszajött, bejelentette, hogy Salgótarjánban lövik a munkásokat. [...] Követelték az ott levő bányászoktól, hogy a megjelent küldöttektől, hogy az egész ország területére kiterjedő sztrájkot hirdessenek meg. [...] Így meg is született a sztrájkkal kapcsolatos határozat.”⁶³

December 9-én, vasárnap délután 5 órakor kezdődött Szegeden az újabb összejövétel. Skultéti Medárdon kívül jelen volt Karácsonyi Mihály, Bálint Ferenc, Honkó Matyás, Kecskés Zsuzsanna, Farkas József Tibor, Sulyok Mihály, Tisoczki József, Godó Illés, valamint Nagy Imre. Ez utóbbinak a társaságában volt egy MEFESZ-aktivista, valószínűleg Tóth Imre. Megvitatották a bérezéssel kapcsolatos kérdéseket. Fölmerültek bizonyos természetbeni juttatások lehetőségei. Szóba kerültek a munkásleépítés lehetősé-

⁶² A Legfelsőbb Bíróság Nbf. 5292/1957-57. sz. ítélete.

⁶³ ÁSZTL V-145749.

gei. Ennek elkerülhetetlensége esetére sorrendet állítottak föl, amelyet a munkástanácsoknak majd képviselniük kell. Először az ideiglenes munkavállalók leépítését tartották célszerűnek. Utánuk a kettős munkavállalókat, akiknek így egy állásuk még maradt. Következtek a nyugdíjas munkavállalók, majd a nyugdíjképes dolgozók. Talán érdemes megjegyezni, hogy amikor 1957 tavaszán a tömeges létszámracionalizálásokra és munkaerő-átcsoportosításokra sor került, a legelső elbocsátások okai között mindig és mindenhol a politikai okok, a forradalmi szerepvállalások szerepeltek.

Ekkor is szóba kerültek a letartóztatások. Nagy Imre beszámolt arról, hogy aznap délelőtt a MEFESZ nevében beszélt Mogyorósi István⁶⁴ rendőr őrnaggyal néhány letartóztatott egyetemista ügyében. Nagy Imre szerint a rendőrkapitány fenyegetőzött, hogy akik bármiféle ellenforradalmi cselekményt fejtettek ki, azok ellen büntetőeljárást fognak kezdeményezni.

Farkas József Tibor kissé késve érkezett a megbeszélésre. Csak ekkor tudta meg, hogy bevásárolták a Szegedi Városi Központi Munkástanács vezetőségébe. Az összejövetelen azonban – miként az iménti felsorolásból is kitűnt – nemcsak a vezetőség tagjai voltak jelen. Farkas József Tibor részletesen beszámolt a Nagybudapesti Központi Munkástanácsnál az előző napon történekről, különösen arról, hogy a salgótarjáni sortűz miatt december 11-re és 12-re országos általános sztrájkot rendeltek el. Az értekezleten a továbbiakban másról sem esett szó, mint a tervezett kétnapos általános sztrájkokról.

A résztvevők elhatározták, hogy csatlakoznak a Nagybudapesti Központi Munkástanács határozatához, és a szegedi üzemekben is megszervezik a kétnapos általános sztrájkot. Fölösztették, hogy a saját üzemen kívül kinek-kinek melyik szegedi gyár munkástanácsát kell értesítenie a sztrájk megszervezéséről.

Erre az értekezletre Sulyok Mihály kb. 150-200 db röpcédulával érkezett. Kirakta őket az asztalra, és az értekezlet végén vihetett belőle mindenki, amennyit akart. Többen – Nagy Imre, Kecskés Zsuzsanna, Honkó Mátyás, Tisoczki József – vittek, ki többet, ki kevesebbet. Tisoczki József későbbi vallomása szerint, „amikor mentem hazafelé, útközben a Juhász Gyula utcán, a Takaréktár utcán, a Széchenyi téren, a Hősök kapujánál szórtam. [...] Né-

⁶⁴ Mogyorósi István (Csening, 1913–1986) rendőr őrnagy, szegedi városi és járási rendőrkapitány. Már 1956. október közepétől keményen fellépett a forradalmi törekvések ellen. A forradalom győzelme után azonnal átállt, és lojalitását ígérte a városi Forradalmi Nemzeti Bizottságnak, de közben kapcsolatot tartott a kommunista vezetőkkel. A forradalom leverése után azonnal a megtorlás szolgálatába állt. Néhány megingása miatt azonban mégis elbocsátották, sőt 1 év börtönrre ítélték.

hány darabot megtartottam, amit másnap a munkahelyemen, a Rókusi állomáson szórtam el a földre, vagy ajtó kilincsekre tettem.”⁶⁵

A csomagban két különböző röplap volt található: Az egyik a megszólítás „Munkások! Parasztok! Értelmiségiek!” Ez ironikus hangvételű volt, és a „Magyar Szocialista Munkáspárt” nevében íródott. A benne foglaltak szerint „eredményeink tanúskodnak mellettünk: gazdasági, politikai és erkölcsi csődbe juttattunk, de egy percig sem tétozáztunk 75 000 magyart legyilkolni és legyilkoltatni, amikor arról volt szó, hogy megmentsük számotokra a kommunizmushoz vezető utat! Lehet, hogy tévedtünk itt-ott (külpolitikában, belpolitikában, külkereskedelemben, belkereskedelemben, kis- és nagyiparban, könnyű- és nehéziparban, a mezőgazdaság erőszakos átszervezésében, oktatásügyben, adópolitikában, kitelepítésekben, internálásokban, ávós kénzókamrákban stb.), de szilárdan bízunk a magyar nép mérsékletességében, amely el fogja nézni ezeket a jelentéktelen apróságokat, hiszen mindenki tudja, hogy csak a mi pártunk vezetésével biztosíthatjuk az újabb tévedések nyílt beismerését, és azt, hogy továbbra is olyan barátai lehetünk a Szovjetuniónak, mint eddig voltunk! – Magyarok! Tömrömjöljetek a Párt soraiba! Csak így biztosíthatjátok továbbra is a felemelt éhbért, családoknak a nyomort, gyermekeiteknek a szenvedésekkel teli jövőt! Itt a helyetek! Mi biztosan vezetünk benneteket az újabb csődök és mérszárlások felé.”⁶⁶

A másik röplap megszólítása „Szegedi munkások!”. Eszerint „a Nagybudapesti Munkástanács kimondta a kormányajtó országos bojkottját. Ehhez nekünk is csatlakoznunk kell! Ne vegyük tovább a papírra nyomott hazugságokat! Követeljük Szegeden is a tárgyilagos munkássajtót, mely a valóságnak megfelelően tájékoztat minket és összeköttetést teremt az ország többi részével! Elég volt a ajtó köpönyegforgatásából! Igazi szabad ajtót akarunk!”⁶⁷

Nincsenek adataink, hogy Sulyok Mihály honnan szerezte ezeket a röpcedulákat.

December 10-e munkástanács körökben Szegeden is a sztrájk megszervezésével telt. Az eredmény azonban 11-én és 12-én is elmaradt a várakozásoktól. E napokon Szegeden nem volt általános sztrájk. Csupán részleges sztrájk. A MÁV-nál pl. az az álláspont alakult ki, hogy csak akkor szüntetik be a munkát, bénítják meg a vasúti közlekedést, ha a felsőbb vezetőik részéről erre utasítást kapnak, vagy a környező vasúti csomópontokban is

⁶⁵ ÁSZTL V-145749.

⁶⁶ ÁSZTL V-145252/1.

⁶⁷ Uo.

sztrájkolnak. Egyikre sem nyílt mód. A DÁV-nál rövid ideig nem volt áramszolgáltatás. Ebből több üzemben, pl. a paprikafeldolgozónál, a villamosvasútnál arra következtettek, hogy Szegeden általános sztrájk van. Hamarosan azonban megindult az áramszolgáltatás, ebből pedig a munkások azt a következtetést vonták le, hogy még sincs általános sztrájk, és előbb-utóbb szinte mindenhol fölvették a munkát. Talán a Villamosvasút Vállalatnál tartotta magát legtovább a Karácsonyi Mihály által vezetett munkástanács. Délelőtt 9 órakor még nem jártak Szegeden a villamosok. Ekkor megjelent két rendőr főhadnagy a vállalatnál, és közölték Karácsonyi Mihállyal, hogy ha azonnal el nem indítja a forgalmat, előállítják a rendőrségre. A fenyegetés hatására a villamosvasúti munkástanács elnöke hozzájárult a forgalom megindításához. Délelőtt Karácsonyi Mihályt a szovjet városparancsnokságra is berendelték és megfenyegették.

A Szegedi Városi Központi Munkástanácsnak tehát nem sikerült megszerveznie a 11-i és 12-i általános sztrájkot. Ennek ellenére a helyi sajtóban később a következő valótlanságok láttak napvilágot: „Skultéthy [helyesen: Skultéti] és társai szervezték meg a múlt év december 11-12-én azt a sztrájkot Szegeden, amely mérhetetlen károkat okozott a lassan konszolidálódó népgazdaságnak.”⁶⁸

A Szegedi Városi Központi Munkástanács további összejöveteleinek pontos időpontja a rendelkezésre álló dokumentumokból már nem állapítható meg. A vezetőség, időnként kibővülve másokkal is, még legalább négy alkalommal tartott megbeszélést. A helyüket ismerjük, időpontjukat azonban csak megközelítő pontossággal határozhatjuk meg.

Valamikor december második felében volt újabb megbeszélés Skultéti Medárd lakásában. Ekkor először röviden értékelték a 11-12-i sztrájk sikerelenségének okait. Megállapították, hogy elsősorban a szervezőmunkájukkal volt baj; ez volt a kudarc legfőbb oka. A vezetőség tagjain kívül ott volt még Nagy Imre, Godó Illés, Tóth István, Gilicze Antal⁶⁹ és mások.

Kitudódott, hogy az AKÖV munkástanácsa nem lépett föl kellő határozottsággal az üzemi MSZMP-alapszervezet létrehozása ellen, sőt a munkástanács tagjai és vezetői közül is többen beléptek a kommunisták kádárista pártjába. Ezért többen – a legerélyesebben Kecskés Zsuzsanna – támadást intéztek Godó Illés és az általa vezetett munkástanács ellen, mondván, hogy

⁶⁸ Délmagyarország, 1957. aug. 28.

⁶⁹ Gilicze Antal (Szeged, 1935) szegedi lakos, a MÁV kecskeméti állomásának dolgozója. A forradalom alatt a MÁV szegedi munkástanácsának tagja, küldött a városi Forradalmi Nemzeti Bizottságban. Összekötő a városi Forradalmi Nemzeti Bizottság és a városi Forradalmi Katonai Tanács között. Rövid időre őrizetbe került. 1956 december elején helyezték szabadlábra.

nem megbízhatók, lepaktáltak a kádárista hatalommal, ezért nincs helyük a Szegedi Városi Központi Munkástanácsban. Nagy Imre is támadta Godó Illést és Tóth Istvánt, mert megszegték azt a megállapodást, hogy a munkástanácsok tagjai nem lépnek be az MSZMP-be. Godó és Tóth védekezni próbált, a munkásérdekvédelem hatékonyabb érvényesítésére hivatkozott, meg arra, hogy más gyárakban, pl. a szalámigyárban is előfordult már hasonló. Ez igaz is volt, hiszen a Futó István vezette szalámigyári munkástanácsnak is több tagja, sőt maga az elnöke is már november közepén jelentkezett az MSZMP-be!

A vita odáig fajult, hogy bizalmi szavazást rendeltek el. A vezetőség végül titkos szavazással 6:1 arányban bizalmat szavazott Godó Illésnek és az AKÖV munkástanácsának.

Az értekezlet utolsó napirendi pontját Skultéti Medárd ismertette. Elmondta, hogy az Élelmiszeripari Minisztériumból elküldtek a Szegedi Konzervgyárba is egy törvénytervezetet, amelyet fölhasználva véleményt kell készíteni, kiegészítéseket, javaslatokat kell tenni, majd megadott határidőre visszaküldeni. Szó esik erről a már idézett legfelsőbb bírósági ítélet indoklásában is: „Az Élelmiszeripari Minisztérium a felügyelete alá tartozó vállalatokhoz egy iparkamarai törvénytervezetet küldött le véleményezés végett azzal, hogy a javaslatokat 1957. január 14. napjáig juttassák el a minisztériumba. A konzervgyár igazgatója ezt a törvénytervezetet az üzemi munkástanácsnak adta ki véleményezésre, amelyen keresztül ez a tervezet a központi munkástanács elé került.”⁷⁰

A bírósági ítéletből tehát az tűnik ki, hogy ez a tevékenység teljesen legális volt, hiszen felsőbb állami utasításon alapult. Mégis a megtorlás során a nyomozati és vádemelési eljárás keretében vádpontként szerepelt Skultéti Medárral és társaival szemben, hogy foglalkoztak ezzel az „iparkamarai tervezettel”, ezt az illegális tevékenység részének tekintették. Jól bizonyítják ezt a később megjelent sajtótudósítások is. Egy újságcikk szerint Skultéti Medárd és társai „javaslatot dolgoztak ki, hogy gazdasági életünk struktúráját alapján megváltoztassák a kapitalista restauráció képére. Ezzel mintegy ki akarták csavarni a kormány kezéből a gazdasági élet irányítását.”⁷¹ Egy másik íromány szerint „titkos összejöveteleken a nagybudapesti munkástanácstól szerzettek alapján gazdasági életünk struktúráját alapvetően a kapitalista restauráció képére akarták gyúrni az iparkamarák létrehozásával.”⁷² A kádári megtorlás szolgálatába állt szegedi újságírók ezekkel és

⁷⁰ A Legfelsőbb Bíróság Nbf.5292/1957-57. sz. ítélete.

⁷¹ Délmagyarország, 1957. aug. 10.

⁷² Délmagyarország, 1957. aug. 28.

más hasonló cikkekkel – hazug módon – próbáltak úgy ártani a forradalmároknak, ahogyan tudtak.

Végezetül a Szegedi Városi Központi Munkástanács ügyében ezzel a gyakran emlegetett vádponttal kapcsolatban álljon itt egy idézet az MSZMP Politikai Bizottságának 1956. december 15-i ülésén elhangzó előterjesztésből:

„Iparágak szerint – alapos mérlegelés után megállapított számban a hazai sajátosságokat figyelembe véve – iparkamarákat kell létrehozni. Az iparkamarák tagjait a munkástanácsok, a háziipari szövetkezetek és magánkisiparosok közül kell demokratikusan megválasztani. [...] Feladatuk, hogy elvi döntésekkel megmondják az iparág fejlesztésének irányát, ütemét, részt vesznek a tervek elkészítésében. [...] A munkástanácsok, az iparkamarák és a Termelők Tanácsa egész gazdasági életünk demokratizálódásának alapvető kifejezője.”⁷³ Ez volt az az időszak, amikor a Kádár-rezsim elkezdett munkálkodni az üzemi munkástanácsok elsorvasztásán. Ennek első lépése az volt, hogy a munkástanácsokat a termeléssel kapcsolatos feladatokkal bízták meg, egyre gyakrabban, egyre többször, hogy minél távolabb tartásuk magukat a politikai tevékenységtől. Skultéti Medárd és társai is komolyan vették ezt a megbízást. „Mivel a munkástanács az elgondolt változtatások megszövegezésére megfelelő képzettséggel nem rendelkezett, ezért a tervezet elkészítésével Demény Lajos volt iparkamarai titkárt bízták meg.”⁷⁴ Demény Lajos⁷⁵ előbb Bálint Ferenc kereste föl, majd összeismertette Skultéti Medárddal, aki előterjesztette a kérését. Demény Lajos elvállalta a véleményezést, a törvénytervezet átdolgozását.

Erre a december második felére eső megbeszélésre Gilicze Antalt Tisoczkai József hívta meg, mert kellett valaki, aki rendszeresen jár Kecskemétre. Gilicze ott dolgozott, és ezért naponta utazott Kecskemétre és vissza. Arra kérték, vegye föl a kapcsolatot a Kecskeméti Konzervgyár munkástanácsával, és tájékoztódjék az iparkamarai törvénytervezet ügyében. Tudja meg, hogy elkészítették-e már; hogy állnak vele; milyen javaslatokat, változtatásokat csatolnak hozzá stb.

Az újabb találkozó már 1957-ben, január elején volt. Még mindig Skultéti Medárd lakásán gyűltek össze. A vezetőség tagjain kívül csak Nagy Imre volt jelen. Arról volt szó, hogy hamarosan elkészül az iparkamarai törvénytervezet, amely lényegében csak a Konzerv- és Paprikaipari Kamara létrehozásával foglalkozott, és a konzervipari, a paprikaipari és a hordóipari

⁷³ Magyar Országos Levéltár (MOL) 288. f. 5. csop. 9. ö. e.

⁷⁴ A Legfelsőbb Bíróság Nbf. 5292/1957-57. sz. ítélete.

⁷⁵ Demény Lajos (Nagykároly, 1898) korábbi iparkamarai titkár, 1956-ban a Szegedi Hűtőipari Vállalat főkönyvelője.

vállalatok koordináló és érdekképviselői szerve lett volna. A szervezetben szerepelnek az érdekképviselői és koordináló feladatok, a szervezeti struktúra, a munkástanácsok feladata és hatásköre stb.

Megállapodtak ekkor, hogy néhány nap múlva részleteiben is megvitatják az iparkamarai törvénytervezetet. Mivel Skultéti Medárd lakásánál a környezetnek kezdett föltűnni a nagy vendégforgalom, amelyre korábban nem volt példa, az újabb értekezletek megtartására Bálint Ferenc följajánlotta a Felhő utca 18. sz. alatti lakását.

Bálint Ferenc lakásán először 1957. január közepén tartottak megbeszélést. Skultéti Medárd vitte magával a Demény Lajos készítette iparkamarai törvénytervezetet. Ezt Vörös Péter olvasta föl. A jelenlevők egyetértettek a leírtakkal, és Nagy Imre javaslatára valamennyien aláírták. Skultéti fölvetésére úgy döntöttek, hogy a törvénytervezetet a konzervgyár igazgatója vigye föl az Élelmiszeripari Minisztériumba. E megbeszélésen jelen volt Skultéti Medárd, Bálint Ferenc, Vörös Péter, Kecskés Zsuzsanna, Honkó Mátyás, Farkas József Tibor, Godó Illés, Tóth István, Nagy Imre és Gilicze Antal. Az utóbbi beszámolt arról, hogy mit intézett Kecskeméten. A kecskeméti konzervgyár munkástanácsa akkor már elkészítette javaslatait az iparkamarai törvénytervezethez, sőt már föl is terjesztette a minisztériumba.

Január végén volt még egy találkozó, már nem is értekezlet, csupán kötetlen beszélgetés Bálint Ferenc lakásán. Csak néhányan voltak jelen, semmi konkrétumról nem esett szó. Az elváláskor sem állapodtak meg semmiiben. Soha többé a Szegedi Városi Központi Munkástanács vezetőségének tagjaiként már nem találkoztak. A mindvégig illegálisan működő Szegedi Városi Központi Munkástanács úgy szűnt meg, hogy a föloszlatását nem mondta ki senki.

Tagjai és vezetőségének tagjai a forradalmi napok alatt városi viszonylatban kiemelkedő cselekményeket nem hajtottak végre. Legtöbben tagjai voltak az üzemi munkástanácsoknak, néhányan tisztségviselők (elnökök, titkárok stb.) is, netán küldöttek voltak a városi Forradalmi Nemzeti Bizottságban is, vagy tevékenykedtek a városi sztrájkbizottságban. A forradalom alatti tevékenységüket figyelembe véve, az általános tapasztalatok alapján, legfőljebb közbiztonsági őrizetbe kerültek volna. A megtorlás mégis súlyos börtönéveket szabott ki rájuk. A megyei bíróság a 11 vádlott közül 5-re szabott ki 10 éves börtönbüntetést. Ketten jogerősen is megkapták ugyanazt. A súlyos ítéleteknek egyetlen magyarázata lehet. A kádári megtorlás során súlyosabban büntették, aki november 4-e után, már a Kádár-rezsim ellen tett bármit, bármilyen jelentéktelent, mint aki a forradalmi napok alatt a Rákosi-rezsim ellen cselekedett.

Melyek voltak a tényállások, amelyeket Skultéti Medárd és társai ügyében vád tárgyává tettek? Az iparkamarai törvénytervezet elkészítése, amelyet, mint látható volt, a legfelsőbb párt- és állami vezetés kérésére végeztek, tehát semmiképpen sem volt jogellenes cselekmény. A 48 órás sztrájk szervezése, amely sikertelen volt. Az ellenséges röplapterjesztés, amely tartalmában és mértékében is elhanyagolható volt az akkoriban tapasztalható más röpcédulázásokkal szemben. Fegyverrejtegetés, amely úgy valósult meg, hogy néhány vádlott a forradalmi napok alatt fegyvert viselt, de még november 4-én, 5-én eldobálta. Ezekért 10 évet kiosztani mindenképpen túlzás volt. *Nem is ezért kapták.*

A hatalom úgy ítélte meg, hogy „az ellenforradalom fegyveres leverése után államellenes szervezkedést hoztak létre, amelyben több hónapon keresztül ellenséges aknamunkát folytattak a Magyar Népköztársaság ellen”.⁷⁶ Skultéti Medárd és társai „állam- és népellenes tevékenysége során, kezükbe akarták kaparintani a város irányítását, ezért likvidálták a nép által választott tanácsi intézményt, és hozták helyébe létre az úgynevezett városi munkástanácsot, amely minden tekintetben alkalmas volt a kapitalista restaurációs törekvések megvalósítására”.⁷⁷ Vitathatatlan, hogy a Szegedi Városi Központi Munkástanács a maga módján, korlátolt lehetőségeit kihasználva megpróbált szembeszállni a kommunista visszarendeződéssel, vívta utóvédharcát, próbálta menteni a menthetőt a forradalmi vívmányok közül. De az mindenképpen túlzás, hogy a Magyar Népköztársaság megdöntésére szervezkedtek volna. Pedig ezért kapták a súlyos – részben koncepció – ítéleteiket.

⁷⁶ Délmagyarország, 1957. aug. 28.

⁷⁷ Délmagyarország, 1957. aug. 10.

Gyermekszemmel Naplótüredék

Miközben Papa döntött ideiglenes áttelepüléséről a konyhába, meg a végrehajtással együtt járó teendőkről, az ebédlőbe botozott Csermák nagypapám: *Napó*.¹ Súlyos betegségéből éppen csak lábadozott. Cirbesz doktornak sikerült valahogy visszahoznia abból a tüdő- és mellhártyagyulladásból, amelyben már Szatymazon is szenvedett, és amelyet a háromnapos, nyitott vagonban történt utazás tett még súlyosabbá. A Szeged alatt álló szovjet hadsereg elől menekült hozzánk nagyanyánkkal – Nanyóval – és ennek az édesanyjával. Mindenüket odahagyták. Ő a nyugdíjas állami állását, bérházát, szőlejét, két lakást és benne szinte minden ingóságot. Valójában egész addigi élete szinte összes erkölcsi és anyagi eredményét. Érthető, hogy testi rosszulletét még ez az összeomlás is fokozta.

Napó

Amit hátrahagyott, nem volt nagyon sok, de nem is kevés. Különösen ahhoz képest, ahogyan nekivágott az életnek. Gyakran emlegette, hogy keserves ifjúkora volt. Az édesapja szücsmesterként dolgozott Békésen. Őt azonban, korán árvaságra jutván, pesti nagybácsik és nagynénik vették pártfogásukba. Amúgy irgalomból. Nem voltak szegény emberek, sőt tehetőseknek voltak mondhatók, de e cselekedetet mégis – úgy látszik – nemszerelem rokon kötelességnek tekintették. S ezt előtte sem titkolták. Sőt. Fődelet, élelmet és némi zsebpénzt adtak, de szeretetet vajmi keveset. Végül a fiút beírták az iparrajziskolába. Ám ide is télen-nyáron gyalog kellett bejárnia Mátyásföldről, mert a közlekedésre már sajnálták a rávalót. Hogy ők valójában kik voltak, csak fölületesen tudom, de mintha egy bizonyos Bartolffy asztalosipari meg Paulheim építési vállalkozót emlegetett volna.

Kötelező katonai szolgálatát az oszták-magyar közös hadsereg haditengerészetében töltötte Pólában a Monarch hadihajón, amely az általa mutatott képeslap tanúsága szerint talán cirkáló lehetett. Úszni viszont mégsem tanították meg. Igaz is, a tengerész nem arra való, hogy úszkáljon. Mégis mindig fölkapta a vizet, valahányszor azt dörgölte az orra alá valaki: „úgyan miféle tengerész az, aki úszni sem tud?”

¹ Csermák Béla (Mezőberény, 1889 – Szeged, 1975).

Azután Resicabányára került, az ottani vasműbe. Hogy onnan miért és mikor jött Szegedre? A Mama szerint hirdetésre jelentkezett. Így került a Mérték-hitelesítő Hivatal kirendeltségéhez.² 1910-ben megnősült. Papp Etelkát vette feleségül, akinek édesapja Papp Károly volt. Ennél érdekesebb az édesanya: őt Fournier Teréznek hívták, és annak a Fournier Károlynak volt a lánya, aki hentesmesterként lett dúsgazdag Szegeden a Nagy Víz (1879) után. Testvérével Franciaországból érkeztek Bécsbe. Az katonatiszt volt, és *k. u. k.*³ hadseregében magas pozícióig vitte. Dédnagyapám a Mama szerint vagyonát ama fölvágottjaiból szerezte, amelyeket az építési konjunktúra⁴ idején a munkások kedvvel fogyasztottak. Így volt-e, nem tudom, de jó pár bérháza volt Szegeden. 1918-ban, amikor a városban is kitört a *komenizmus*, a direktorium bitófákat állíttatott föl a Mars téren a legismertebb burzsujok számára, és törzsükre előre föl is íratta az akasztandók nevét. Károly bácsi is szerepelt a címzettek között. Az akasztás azonban elmaradt. (Meglehet azért, mert nevét az elvtársak nem tudták kiejteni. Sokan még ma is Furnérnak mondják, s így mondta Napó is.)

A házasság anyagi helyzetét konszolidálta. Már 1916-ban bérházat vett a Béke utcában, és ki is bővítette. Itt lett saját lakása is. A Béke utca 1. szám alatti egyemeletes házban talán hat vagy hét lakás volt. Ebben a házban láttam meg a napvilágot 1931. október 6-án, az aradi tizenhárom kivégzésének évfordulóján. (Le Corbusier, az építészeti modernizmus prófétája, ugyancsak október 6-án született.) Abban az időben e napon kötelező volt a nemzeti gyász jeleként a házakra fekete lobogót tűzni. Különösen Szegeden, ahol a Kossuth-pártiságnak nagy hagyományai voltak. Korán reggel születtem, de nem itt, hanem a Klinikán. Mama szerint éppen harangoztak. A Béla nevet nagyapám után, a másodikat, a Jánost, a Papa után kaptam.

Nagyjából ugyanebben az időben vásárolt Napó szőlőt Szatymazon. Ehhez apai örökségét is fölhasználta, és nyilván azokat a kölcsönöket is, amelyekhez házassága segítette hozzá. Tény, hogy elbeszélése szerint a komün idején már burzsujnak számított, és neki is akadt valamilyen vitája azzal a Komócsin elvtárssal, aki akkoriban Szegeden suhogtatta a proletár világforgóradalom kancsukáját.

Anyám, aki egyetlen gyerek volt, a Béke utcai lakásból járt iskolába, az iskolanővérek alsóvárosi zárdájába. Itt is végzett tanítónőként 1928-ban.

Abban az időben, amire vissza tudok emlékezni, Napó hivatala előbb a Rákóczi téren, később a Boldogasszony sugárúton volt.

² Az 1911. évi címtár szerint akkor a Révai utcában volt. „Hitelesítő: Virágh Lajos.” (A szerk.)

³ Kaiserliche und königliche: császári és királyi (közös) hadseregben. (A szerk.)

⁴ A rekonstrukció: 1879–1883. (A szerk.)

Papp nagyanyámat születésem után néhány hónappal elvitte a rák. Nagyapám rövid időn belül újraházasodott. Második felesége, Fáy Ilona, lett a mi tényleges nagyanyánk. A *Nanyó*.⁵ Ő maga is ekként szeretett minket. Ötéves koromból már van emlékképem róla. Meg valami homályos Szegedről és Szatymazról is.

A tanya

Szatymaz kis falukezdemény volt akkoriban. Szegedhez tartozó tanya-központ, amely valójában néhány házat, iskolát, templomot, orvost, postát, nagyvendéglőt, vegyes boltot és péket jelentett. No meg emeletes vasútállomást a négy sín pár mellett húzódó toronymagas jegenyesorral. Az állomáshoz még egy bakterház és kurbilis sorompó tartozott. No meg a málhaház.

A sík futóhomokon ritkásan álltak a tanyaházak. Akár több kilométer távolságban a vasúttól, burkolt úttól. Abban az időben divat – az is lehet, elvárás – volt, hogy a szegedi uraknak szőleje legyen itt. Napó talán másfél holdat vásárolt. Jó két kilométerre esett az állomástól, és nagyjából ugyanennyire a jánosszállási megállótól. A tanya eredetileg vályogból épült parasztház lehetett, amelyet nagyapám L alakúvá bővítettetett, úgy, hogy két parasztházat összetoldott. A sarokban kapott helyet a pince, amely inkább csak szóban volt az, mert padlója mindössze 50-60 centivel volt a terepszint alatt. Azért nem többel, mert vizes időkben így is víz tocsogott a padozaton.

A lakást nem mindig használták, a borpincét azonban mindenkor. A borház barnára mázolt kétszárnyú ajtaján nehéz lakat fityegett. Az abból nyíló és néhány lépcsővel mélyebben levő pincében két sorban kisebb-nagyobb hordók, melyekben – jó években – 50-60 hektoliter must bugyborékol. Hogy azután mennyi bor pihent bennük, az már attól függött, hogy Porkoláb borkezeskedővel miként sikerült nyélbe ütni az üzletet. A borház valójában egy belső és egy külső helyiséget jelentett. Az előbbiben állt két prés, kádak, vedrek, dézsák, puttonyok, daráló és hasonló alkalmazosságok. A külső izgalmasabb volt, mert itt lehetett a vörös réz háti permetezőgépeket, cserépfindzsákat, különféle fonott kosarakat, garabolyokat, gyertyatartókat, súlyokat, mérlegeket, csapokat, kerti és kézi szerszámokat látni. Meg kisebb-nagyobb demizsonokat és hasas, zöld üvegballonokat. A polcon mindig lapult néhány stanicli kékkő, nagy gombolyag spárga és raffia. Kampós szögeken üveg lopók, gumicsövek és zománcozott kancsók függeszkedtek.

A kövesúttal párhuzamos szárnyban lakott a mindenkori kapás. Ilyen alkalmazottra föltétlenül szükség volt, lévén szokás, hogy a tulajdonos csak a szőlő nyitás után költözött ki, szüret után pedig visszavonult a városba. Az

⁵ Fáy Ilona (Szeged, 1916 – Szeged, 1991).

olyan tömeg- munkát, mint a nyitás, kapálás, kötözés, permetezés, és persze maga a szüret, a gazdák alkalmi munkásokkal végeztették el.

Az L alakú ház több részre osztott és a telken belül bekerített udvart metszett ki a szőlőből. A nagyapámék lakrésze előtti sáv jó fele lugas volt. Innen lehetett bejutni a körbe zárt kiskertbe, melyben néhány kisebb fa és két nagy fenyő állt. Hogy e kertecske valaha virágoskertnek indult, csak gyanítható. Az én időmben már nem volt itt semmi, csak a homokban szanaszét heverő száraz fenyőtoboz. Szerepe valójában az volt csupán, hogy a léte miatt szintén L alakú baromfiudvart optikailag is elválassza a lugastól. A baromfiudvart egyik oldalon a deszkából épült szín és a végében a disznóól zárta le a maga kisméretű kifutójával. A *budi* mellett állt egy nyitott, féltetős építmény, alatta kemencével, amelyet a harmincas-negyvenes években már nem használtak. De itt állt az a fehérre meszelt, falazott kátlán is pajzán kis kéményével, amely szilvalekvárfőzéskor kapott szerepet, meg talán olyankor, amikor – szüret előtt az edényeket ki kellett tisztítani. A gémeskút a kerítés vonalában állt, s így mind a szőlőbe vezető gyalogút, mind a csirkeudvar felől elérhető volt. Egy alkalommal ottlétem alatt tisztították. (Vagy mélyítették?) A munkások közül egy lent volt a falazott aknában, melynek téglái közt néhány mindenre elszánt növény levelei nyújtózkodtak a világosság felé, a másik meg folyvást szivattyúzta a vizet, amely a fölszínen elfolydogált egy darabig, mígnem a homok mohón magába nem szívta.

Nagyszüleim lakrésze egy nagyobb és két kis szobából meg egy teres veranda-szerű helyiségből állt, amelyet nappaliként használtak. A kiskonyhát csak kívülről lehetett megközelíteni. A külső ajtó mellett a szőgről karos mérleg lógott. Serpenyője hasonlított arra, amit bakterházak és állomások falán kis kalapács ütögetett. Magamban *barangolónak* neveztem el. Ki tudja, miért? (És miért hívtuk a vastag flórharisnyán keletkezett lyukat *pulykának*?) A veranda és a konyha közt volt egy átadóablak, amelyet nagyon érdekesítőnek találtam, de ők nem használtak. Barnára mázolt széles könyöklőjén két autoszifont, szódapatronos dobozokat és egy kékeslila pöttyös vizeskancsót tartottak, halványsárga tálcán zománcos tölcsér társaságában.

A belső kishálóba zsutablaí általában be voltak csukva. Félhomályos és kicsit titokzatos hely a szemünkben. A lépcolcokon eltett gyümölcsök illatoztak. Különbözőfajta almák, körték, szőlőfürtök és megmaradt tavalyi dió. Gondosan szétteregtetve. Ha Napó súlyosan mozgássérült húga, Ilonka néni, éppen náluk lakott, ezt a szobát használta. Ha nem, akkor fölváltva vagy a másik testvérénél, Mariska néninél Tapolcán, vagy nálunk, Mátyáshegyen töltött néhány hónapot.

Ilonka néni egyik lába még gyerekkorában rövidebbre sorvadt, és ezért lábfejét el kellett távolítani. Krómozott fémprotézist hordott, amely alul kissé riasztó megjelenésű, magas szárú fekete cipőben végződött. Tömzsi termetű volt. Botra támaszkodva araszolgatott. Ha elfáradt, testsúlyát az ép lábára helyezve megállt, és mondókáját botja gesztusaival poentírozta. Beszéd közben, állat kissé fölszegte, és fejét enyhén oldalra döntötte. Ilyenkor elég jól bele láttunk nagy ovális orrikaiba. Nálunk az időt főként varrogatással töltötte. A Mama mindig összegyűjtött számára némi aktuális megvarmivalót. Az originál fekete Singer varrógépet, melynek derekára aranyszínű szfinksz volt cirkalmazva, némi kacskaringók társaságában, kézzel hajtotta.

Mátyáshegyi működése persze nem tette fölöslegessé a profi házi varrónő, Magda időnkénti megjelenését. Dagadt cekkerében centi, divatlapok, snittek és szabókréta, no meg színes pléh dobozban egy kupac gombostű lapult. Ha Ilonka néni elfáradt, abbahagyta a tekerést, és mesélt. Többnyire rémtörténeteket. Hazajáró lelkek, temetőben ólálkodó kísértetek, élve eltemetett szerencsétlenek körül forogtak. Mama egy idő után megelégedte és betiltotta ezeket a mesedélutánokat. Ilonka néni persze duzzogott egy darabig, de beletörődött. S jól-rosszul játszotta tovább a kiszolgáltatott nyomorék, a megtűrt kitarított szerepét. Aki pedig – ezt sokszor fölhánytorgatta –, ha taníttatják, akár még postás kisasszony, netán férjes asszony is lehetett volna.

Nyáridőben reggel Szatymazról autóbusz ment Szegedre, délután meg vissza. Nagy porfelhőt hagyva maga után. A hitvány köves utat a padkákról rálápatolt homokkal védték az útkaparók. Az indulási időpont a városi urak munkaidő-beosztásához igazodott. Amikor – úgy négyéves koromban – kitört rajtam a skarlát, ez is Szatymazon kezdődött. Elöttem a kép, amint a buszon ülök a városból kifele menet, tüzel a homlokom, meg talán a torcom is fáj. S Nanyó fölémhajol.

Persze menetett vonattal is, aki akart, olcsóbb is volt, de nagyapámék messze laktak a vasúttól.

A Béke utca meg a kolbászgár

Nanyó édesapjának foglalkozása köz- és váltóügyvéd volt. (A Rákóczi téri házban ötven évvel később megtalált csorba öntöttvas tábla a tárgyi bizonyíték.)⁶ Sokan voltak testvérek, de valamiként mind – óvatosan fogalmazva is – különc. A maga módján ő is az volt: profán szent. A lány-

⁶ Fáy István háztulajdonos és ügyvéd. Mérey u. 10. (1911-i címtár.) (A szerk.)

testvérek közt azonban bizonytalán a legszebb. Mélytüzű mosolygós szemekkel csodálkozott rá a világra. Szemöldöke kíváncsian ívelt, ajkai finoman metszettek. Dús haja természetesen göndör, amely a korral csak annyit fog változni, hogy egyenletesen ezüstbe fordul. Fiatalként – a fönnmaradt képek így mutatják – olyan Rippl-Rónai-fazonú női arc a nagyszélű fekete kalap félárnyékában. Sminket, szépítőszert soha nem használt. Elvből nem. Arcát hideg vízzel (jót tesz a szemnek), haját esővízzel mosta. Lány korában egy ideig varrodában, majd valami bankban dolgozott. Egyszer télen a családjá Lovránába utazott. Erről sokszor mesélt. Tudott egy kicsit zongorázni, és tiszta erős alt hangon énekelt. A templomban, de néha otthon is. Régi kuplékat, szononeteket.

Napóban és Nanyóban talán egyetlen hasonló vonás volt. A rendíthetetlen makacsság. Ám ez is ellentett előjellel. Mindkettő a maga módján volt az. Másban és másként. Emiatt gyakorta zengett az ég. Nem sokáig, csak úgy, mint futó záporok idején. Amikor Szatymazon mindig megkongatták a haranglábon lógó kis harangot, hogy a jégverés megkímélje a szőlőt. Napó eltökélten azon volt, hogy saját véleményét rákényszerítse, elfogadtassa vélt és gyakran nagyon is sajátos igazát. Nemcsak rá, hanem egész környezetére. Nanyó pedig fáradhatatlan volt abban, hogy kitartsa a sajátja mellett, és úgy fogadja el környezetét. Nem vitázott, nem érvelt, egyszerűen csak elfeledkezett a kapott utasítások végrehajtásáról. Anélkül, hogy az ura iránti lojalitása egy pillanatra is megingott volna. Mindent megtett Napóért, ami szerinte a javára volt. Ilyen különös módon szerették egymást.

Nanyó hangos vidám. Napó viszont gyakorta duzzogó. Ilyenkor alsó ajkát kissé előre tolva száját összezárta, és valahova föl és félre – például a menyegyzet sarkába – nézett, miközben műfogsorát csattogtatta. Ilyenkor – szerintünk – pont olyan volt, mint Kumi bácsi a *Bubu és Muki kalandjai* című mesekönyvben. Kumi bácsi, Bubunak, a béketűrő elefántnak a nagybátyja, ha megsértődött, azonnal az ormányát kunkorgatta, míg csak ki nem békítették valamilyen látványos gesztussal. Napót szerettük, de Kumi bácsitól picit féltünk.

A Kumi bácsi titulushoz az is hozzásegítette, hogy nagy darab, igen kövér ember volt. A megbarnult fénykép, amelyet talán valami dígó fényíró készített róla Pólában, árboc termetű, karcsú tengerészként ábrázolja. Gye-rekkorunkban viszont már – *in floribus*⁷ – megnyomta a 120 kilót. Az ebben az időben készült fényképek jellegzetes, hónaljig érő nadrágban, mellényes öltönyben vagy sújtásos fekete Bocskai- ruhában ábrázolják.

A szegedi lakás tágas volt. Az első emeleti gang végéről nyílt. A két-szárnyú külső-belső ajtón belépve lakószoba méretű magas előszoba foga-

⁷ Virágkorában. (A szerk.)

dott, s ezt valóban ekként is használták. Az ajtó fölött kis izzó vigyázott. Csöngetéskor kigyulladt. Másutt ilyet még nem láttam. A lakóelőtérből egyik oldalon a konyhába, másik oldalon a tortaszelet formájú fürdőszobába lehetett jutni. E bizzar forma nem tette lehetővé a mosdó használatát, vagy talán nem is volt a helyiségben mosdó. Helyette a fürdőkádba helyezett lavórban mosakodtak. Igen valószínű, hogy 1916-ban, amikor Napó ezt az épületszárnyat építtette, valamiért nem tartotta szükségesnek, hogy saját lakásában fürdőszoba is legyen. Megelégedett azzal, hogy vizes helyiség van a ház földszintjén.

A bejáratnál szemközt nyílt a jókora nappali. Ahonnet viszont egy másik utcai szoba nyílt, amelyet nem használtak állandóan. Viszont sok régi könyv, folyóirat porosodott fölستószolva a pohárszék mélyén.

A konyhához szoba méretű kamra csatlakozott. Nem volt viszont cseléd-szoba. A konyhaládát lehetett éjszakára fekvőhellyé alakítani. A függőfolyosó végéről kongó, zöldre mázolt, meredek recéslemez vaslépcsőn egyenesen is le lehetett menni az udvarra. Gyerekkoromban e vaslépcső szerepe már inkább csak jelképes lehetett. Viszont fontos közlekedési útvonalnak számított abban az időben, amikor fönt a lakásban még nem volt fürdőszoba. Könnyen meglehet, hogy a ház építésekor nem volt még az utcában elérhető ivóvízvezeték sem. Legalább is ezt sugallta az udvar közepén álló karos öntöttvas szivattyú. Szemközt voltak a féltetős fáskamrák. A háznak ugyanis nem volt pincéje. Fönt a lépcső végén bezárt vasajtó jelezte, hogy számunkra a lépcsőhasználat nincs engedélyezve. S a lakóknak is, hogy számukra itt nincs följárás. Pedig ezt a lépcsőt nagyon szerettem volna kipróbálni.

A gangról a tűzfalakból és háztetőkből összeálló kollázs fölött a zsina-góga kupolájának csúcsát láthattam, és csaknem azonos irányban egy kicsiny gyárkéményt. Tetejét kosár koronázta. Ez a *mémény* (állítólág kezdetben így ejtettem) soha nem füstölt. Mivel az utcáról soha nem tudtam megpillantani, no meg mérete és szikrafogója miatt elég rejtélyesnek találtam. Azt mondták, a kolbászgyár kéménye. De mi az, hogy kolbászgyár? Ezt már sehogy sem tudtam elképzelni.

Katonák és Nanyó rokonai

Talán mert a füstölt kolbász kedvenc étkeim egyike volt. Nanyó apró kenyérdarabkára biggyesztette a leszelt karikákat. Ezek voltak a *katonák*. Bánatomra sokat ezekből nem falhattam be, mert kivert volna a csalánkiütés. Ha megkaptam a fejadagomat, a kolbász visszaköltözött a spájzban lévő rúdra. Előfordult, hogy vacsora után rögvest ágyba dugtak, és akkor

Nanyó még eszegetett egy kicsit. Amikor azután az ágyamhoz lépett és megcsókolt, fölriadva azt vettem a szemére, hogy *katonaszaga* van.

Valódi katonát is láttam Szatymazon. Igaz, csak afféle kvietáltat. Nováky Árpád bácsit. Viszont ő őrnagy volt. Nanyó nagybátyja. Persze ő is különöc volt. Tüntetően és eltökélten az. Híve Bicsérdynek, és vegetáriánus tanainak szenvedélyes hirdetője. Ha Nanyó elvitt hozzá, soha el nem mulasztotta, hogy rekedtes hangon elpattogott szavakkal ne óvjon az undorító és ártalmas húсок fogyasztásától. Nyomatékként hozzátette, hogy személy szerint legszívesebben minden húst a klozetba hajítana. Nyugalmazott főtisztként – miután a parancsot kiadta – nem várt sem választ, sem kommentárt, sem ígéretet. Ettől megkönnyebbültem, mert annyi tudásom azért már volt, hogy a kolbász meg a *katona* is hús.

Árpád bácsit tehát kerültem. Viszont itt voltak a Nováky lányok. A kisebbik kerek arcú volt, és rövid szőke haját kétfelé fésülték. Gondolom, velem egykorú lehetett. Hátagombolós, csíkos nadrágocskát viselt. Az udvarukban állt egy magos hinta, amelyet úgy meg tudott hajtani, hogy átfordult vele. A mutaványt igen nagy vagányságnak ítéltam, és semmi pénzért nem csináltam volna utána még akkor sem, ha tényleg meg tudtam volna tenni. E lány Tityre emlékeztetett, akit Ransome *Fecskék és fruskák* című ifjúsági regényének hősnőjeként ismertem meg. A könyvet húgom, Madár, kapta ajándékba Papa ismerősétől, egy bizonyos Gyürky bácsitól, aki vállalkozóként szokott résztvenni a Művek hálózatépítési munkálataiban. A könyv húgomé volt, de én is kedvvel olvastam. (Persze az is lehet, hogy éppen fordítva történt. Olvasása idézte föl a szatymazi hintás kislány képét.)

Nanyó azután néha átvitt testvéréhez, akit Napó Mayer sógorként emlegetett, és aki kasznár volt valamelyik közeli, ámde mégis Isten háta mögötti Pallavicini-uradalomban. Olyanban, ahová esős időben csak *lóréval*, azaz ló vontatta csillével lehetett eljutni. Szomorúságomra ezt egyre csak emlegették, de meg soha nem mutatták. Holott nagyon megnéztem volna. Hátha még ki is próbálhattam volna. Mayer sógor, ez az alacsony, bajszos, mosolygó, ámde kissé unalmas ember, aki mindig térdnadrágot viselt, halkan, pöntyögös-selypítve beszélt. Valahányszor találkoztunk, mindig megkérdezte: szeretem-e a mákos tésztát? A kérdés jószándékú volt, és ártatlan. Végtére, honnan tudhatta volna, hogy minden étket szeretek? Kivéve ezt, valamint a saláta- és a rebarbarafőzeléket.

Nem szerettem a száraz süteményt sem. Örzsi néni Skultétyné Papp nagyanyám nővére volt. Az ő szőlejét a Napóétól egykor talán csak dülőút választotta el. Amikor ez burkolatot kapott, és közöttük lépett elő, Napó szerint a két

akasztófára való városi mérnök több mint egy métert csaklizott el az övéből.⁸ A két – immár kövesúttal elválasztott – porta közti viszony olyan *se nem béke, se nem háború* volt. Gyutacsá részben Örzi néni és édes nagymamám közti tulajdonmegosztás lehetett. A robbanóanyag egyik komponense pedig valamilyen jó, fekete szántóföld Domaszéken, amiből Napó szerint Örzi néni aránytalanul többet kapott. A másik – talán a meghatározó – komponens az, hogy Napónak a szabályok szerint Örzi nénit kellett volna feleségül vennie, ámde ő a kétségtelenül sokkal szebb húgát választotta.

Nem maradt hát más hátra: Örzi erőltén szexepiljét föl kellett srófolni. Húszezer koronával. Abban az időben ez igen tekintélyes összeg volt. A tőkeemelés sikeresnek bizonyult, amennyiben megjelent a színen bizonyos Skultéty Gyula katonatiszt, aki – meglehet – magas szinten értett a hadtudományhoz, de a kártyához bizonytalannal nem. S ezért éppen vészhelyzetben volt. Ez a házasság megmentette, de nem pacifikálta. Nem tette le a lapot, és a színésznők támogatását sem függesztette föl. A házasságból két gyerek született, de ettől jobb nem lett. Gyula bácsi viszonylag fiatalon halhatott meg, mert én már nem találkoztam vele.

A mi, mármint az unokák megjelenése valamicskét mégis oldotta a feszültséget, és Napó némi morfondírozás után vállalkozott arra, hogy anyámmal és velünk egyetemben átkel a kövesút másik oldalára.

A köves út

Örzi néni tanyája romantikus *Kurort* stílusban épült, elől tágas fatornáccal. A jószolgálati missziót nem a zsúfolt szobában, hanem itt fogadta. Örzi néni alacsony volt, és a megkelt, ámde a kemencéből mégis kifelejtett tésztára hasonlított. Igyekezett nagyon barátságos lenni. Süteményes tálat tett az asztalra, és mindegyre biztatott a fogyasztásra. Hogy a lekváros sütemény új korában milyen lehetett, nem tudom. Fölkínált állapotában csontszáraz és fűrészpörizű. Gondolom, azért szerette volna velünk föletetni, mert emberi fogyasztásra már igazán nem volt alkalmas, kidobni viszont még sajnálta. Egy szeletet mit sem sejtve bekaptam, és ezt tette öcsém is. Sajnos, sem meg-rágni, sem lenyelni nem tudtuk. Egy idő után suttyomban kivettem a szám-

⁸ Sokkal később mindkét mémnököt megismertem. Breinovits Vilmos rusztikus jelenség volt, Pálffy-Budinszky Endre (Bandi bácsi) viszont korát meghaladóan művelt, hihetetlenül pedáns és puritán mémnök, aki elsőként maga készítette el Szeged általános rendezési tervét, és akit a Komöcsin-diktatúra távolított el koholt vádakkal főmémnöki állásából polgári gondolkodása és Bálint Sándor professzorhoz, a kitűnő néprajzprofesszorhoz és vallástörténészhez fűződő barátsága miatt.

Látnivaló akadt bőven. Abban az időben a városban mindenféle piacok nyüzsgtek. Sokadalom volt a Valéria téren, a városháza mellett, a Klauzál téren és a Rudolf téren is. Az utóbbit különösen érdekesnek találtam, mert itt volt a keskeny nyomtávú *madzagvasút* végállomása. Bár csak a síneket láttam. A Tisza-parton halászok ácsorogtak. A bőgő orrú bárka mögé kis – oldalán kiluggatott – hajócskát akasztottak. Napó elmagyarázta, hogy abban tartják a kifogott halakat, amíg vevő nem akad rájuk. Azután megmutatta a várat, melynek tetején söröző volt abban az időben. A Kalánka cukrászdában pedig kaptam egy gombóc csokoládé fagyaltot. Nem málnát és nem is citromot, mert – mint Napó mondta – abban csak víz van. Nem éri meg. Azután pihenő a Hági söröző kerthelyiségében. Maganak sört, nekem málnaszörpöt rendelt szalmaszállal, meg sós kiflit. A féltető alatt emelvényen zenekar játszott. Mulatságosnak találtam, hogy az emelvény legmagasabb pontján ülő, fülig vigyorgó fickó valahányszor rálép a pedálra, a nagydob mindig buffan egyet, közben pedig a szivar egy kis fémseprővel még a cintányért is csiklandozza, amely föl-le mozog egy fényes rúdon. Napó azt mondta, hogy ez *jazzband*.

Innen a Dóm tére sétáltunk, már csak azért is, hogy megmutassa azt a Fogadalmi templomot, melyben a felszentelést követő első házasságkötés éppen szüleimé volt. A templom előtt már ott állott a fából ácsolt színpad és nézőtér. Akkoriban már híres előadásokat tartottak itt. Napó mindezt megmutatta. Elrettentésül. Főlháborodottan – már Kumi bácsiként – dörögte, hogy ennél nagyobb istenkáromlás el sem képzelhető, meg hogy ezek az átkozott bitangok mit mernek csinálni. Komédiázni a templom előtt! Hallatlan! Azután megmutatta az akkoriban elkészült Hősök kapuját. Még indulatosabban. Hogy az a pesti festő micsoda szörnyű pofákkal mázolta tele. Hogy olyan rémes Krisztust pingált a közepére, hogy – úgy mondják a népek – egy bordányi várandós fiatalasszony elvetélt, amikor megpillantotta. Szégyén gyalázat! – háborgott.

Számomra a kirándulás legnagyobb fölfedezése mégis az az órásüzlet volt a Fekete Sas utcában, melynek kirakatában olyan órát láttam, melynek ingája helyén kis porcelán baba hintázott. Föl-le. Csipke szoknyácskát viselt, fején virágos kalap, karja magasba emelve, és a hinta zsinórját könnyedén fogta rózsaszín kacsóival.

A Szabadtéri azért fúrta az oldalamat. Emlékezetem megőrizte a plakát képét. Hogy *Parasztbecsület*. Meg is kérdeztem Mamát, miről szólna ez a darab? – Nagy dráma az, fiam. Megölnek benne valakit. Énekelve, zenével adják elő. Opera. – A hallottakon nagyon elgondolkodtam. Úgy esett, hogy pár nap múlva valamilyen operarészletet hallottam Napó rádiójából. A ze-

néből azt hámoztam ki, hogy a kromatikusan lefele tartó akkordok jelenthetik azokat a szörnyű dolgokat, amiről Mama beszélt. Fölfedezésem föl-villanyozott. A szőlőlugas alatt a kerti asztalból meg néhány hozzá tartozó székből képzelt színpadot építettem magamnak, és megpróbáltam fölidézni a hallott, mélybe hanyatló, komor hangzatokat.

Napó/Kumi bácsi és Nanyó ünnepi ebédje

Vasárnap Napó jókor reggel megmosakodott a veranda és a szoba közötti közlekedőben álló mosdóállványon lévő lavórban. A helyiség a veranda felől kapott némi világosságot a két helyiség közötti kis belső ablakon keresztül. Így afféle házacska volt a házon belül. Ez a fény azonban a borotválkozáshoz kevés volt. Különösen, mert pakompartjának *trimmelése* különös figyelmet igényelt. Kis álló tükröt tett hát a veranda ablakába, kihozta a szükséges kellékeket. A műveletet, amely vidám szertartás volt, az ablak előtt ülve végezte el. A kés fenése közben dörmögő hangon kántált:

*A beretva fényes eszköz, rabja minden náció,
Hadat üzent a szakállnak a civilizáció.
Egy párszor jobbról, egy párszor balról,
S a beretva fog.*

Hogy e dalocskának volt-e, és ha igen, mi volt a dallama, sohasem derült ki, mert Napónak olyan botfüle volt, hogy orgonaszó mellett is félre tudott vinni egy fél templomnyi hívőt. Ahogy elkészült a tisztálkodással, inget öltött, nyakkendőt kötött, amelybe kis tűt szúrt, fölhúzta legendás, hónaljig érő nadrágját, fölvette galambszürke mellényét, és zakójának gomblyukába kék búzavirágot csúsztatott. Az én öltözetem is ellenőrizve lett. Hajamat cukros vízbe mártott fésűvel kellett áthúzni, hogy a forgóm keményen simuljon amúgy nullásra nyírt koponyámra. Bár utáltam, ennek meg kellett lennie.

A szatymazi templom eredetileg alig volt nagyobb kápolnánál, de éppen akkoriban bővítették. A régi templom az új keresztháza lett. Az építkezés ideje alatt a mise a fák alatt, a szabadban volt. Másutt még nem vettem részt ilyenén. Az új szentélyben Napó büszkén mutatott rá egy színes üvegablakra, melyre alul az volt írva: *Csermák Béla és neje, Fáry Ilona adománya*. Nagyon büszke volt erre, és valahányszor templomba jöttünk, mindig meg kellett csodálni.

Mise után a templom előtt, vagy már visszafele sétálva szinte mindenki-vel találkozhattunk. Aki számított. Avagy legalább hallani lehetett valamit a

távolmaradtakról. Valami kis csiklandós pletykát. E találkozások poénja és fő attrakciója az unoka avagy az unokák, pontosabban az unikumok elővezetése és bemutatása volt. Ha mód volt rá, igyekeztem elbliccelni ezt a procedúrát. A bácsik és nénik ilyenkor kényelmetlen és nemszeretem észrevételeket tettek, és néha még barackokat is nyomtak tar fejemre. Nem értettem, hogy nekik mi a jó ebben? Napó olyanféle biztatásaitól, hogy „mutakozz be szépen a bácsinak”, viszolyogtam. Attól pedig végképp, hogy miután ez megtörtént, mindig előhozta, hogy mikor még nem tudtam rendesen beszélni, *Bombendéget* mondtam. Hahotázva többször is elskandálta. *Bom-ben-dég-bélucika*. Ha, ha, ha... Jó, nem? Társaságban is sokáig kedvtelve idézgette az olyan állítólagos gügyögéseimet, mint a *lölto, pingó, kolbászbácsi*, óriási pompás és hasonlók. (A pingó pingvint jelentett.) Meg ama ígéretemet, hogy Nanyónak – ha nagy leszek – Szatymazon csokoládégyárat fogok építeni. (Igen szerette a csokoládét. Ennél jobban már csak a fagylaltot.)

Visszafelé a gyaloglás már kissé keserves volt. A nap egyre meredekebben és forróbban tűzött. Valami kis árnyékot csupán a csenevész gömbakácok vetettek az útra szórt homokra. Izzadtam hát rendesen a zakó alatt. Ráadásul újból és újból meg kellett állni, mert mindig akadt valaki, aki épp a közelben tett-vett a gyümölcsöseben, és már csak háta kiegyesítése végett is hajlandó volt egy kis kerítés fölötti tereferére. Meg Napó is fűjt egyet. És ismét bemutathatta az unikumokat. Mármint öcsémet és engem. Akik persze egyre türelmetlenebbül vártuk, hogy otthon gatyára vetközhessünk...

Erre felé a forróság kegyetlen tudott lenni. Egy alkalommal Nanyó reggel beküldött a faluba kenyérért. A homok előnyét kihasználva *meztéláb* indultam útnak. Valamiért azonban a péknél jócskán várnom kellett, amíg a vekniket kiszedte a kemencéből. Majdnem dél lett, mire hazaindulhattam. A nap hátágra sütött. A homok meg forró, mint a sparherd platnija. Az egyik gömbakác árnyékából a másikig kellett ugrálnom, hónom alatt a kenyérrel.

Már félúton voltunk, amikor szembetalálkoztunk a sebesen tipegő Nanyóval, aki rendesen késésben volt. Feje fölött az elmaradhatatlan paraplé. Sziklaszilárdan hitte, hogy a napfény árt az arcbőrnek. A kertben dolgozva is mindig széles karimájú szalmakalapot tett a fejére. Középe persze ki volt vágva, hogy a hajnak és fejbőrnek elegendő szellőzése legyen.

Velünk egyszerre ő három okból nem jöhetett misére. Először mert Napó szerint az őrizetlen házat a kapás tüstént ellopná. De legalább a pincét bizonynyal. Másodszor, hogy legyen ideje az ebédet előkészíteni. Harmadrészt pedig azért nem, mert valójában nem is akart. Amint két hajóként elhaladtunk egymás mellett – biztos, ami biztos –, üdvözlésként azért mindig megkapta az ebédre vonatkozó ellenőrző kérdést Napótól.

Napó élvezettel és bőséggel evett. Csípős házi szalámit, *svartnit*¹⁰, mindenféle szalonnát, tepertőt. A piros mintás, rojtos kendőből kibugyolált puha kenyérrel. (Nanyó ezzel szemben a szikkadt, sőt száraz kenyeret kedvelte.) Napónak gyakran kellett több napra vidékre kiszállnia. Minthogy a vendéglői kosztban nem bízott, meg talán spórolás végett is, méretes bőr irattáskáját mindig megpakolta elemózsiával, házi kenyérrel. Kedvence talán mégis a mély tűzű csirkepaprikás volt nokedlival. Ennek élvezetéhez különösképp, de általában is, az étkezéshez mindig *szalvétát* gyömöszölt a kravátlijába. A süteményeket is szerette. Vasárnap mindig került ilyesmi az asztalra. Zum Abschluss. Az ebéd végét jelezve.

Nagyra tartotta a saját – valóban kiváló – *cuvée* borát, de maga csak kóstolgatta, nézegette, nemigen itta. Házi használatra megtette a gyöngébb is – fröcsként. Később meg az Izabella-szőlőből erjesztett, amelyhez pedig már némi elszántság kívánciatik. Saját főzetesű törkölypálinkáját főként a munkásai ösztönzésére használta. (Meg Nanyó – fogfájásra. Igaz, ő a beteg torkát petróleumos vattával is hajlandó volt megkenni.)

Nanyó jól és ízletesen főzött, ám repertoárja nem volt nagy. Ismerte például néhány torta receptjét, de a dobos mellett vagy inkább előtt, az oroszkrém volt a listavezető. Tudott azonban néhány ételt, amelyet anyám nem, és amelyet nagyon szerettem. A *gurulás* tarhonyát például.

Napó vasárnapi napirendjében az ebéd időpontja fél egy volt. Hogy e rendelése meg is valósulhasson, Nanyónak legkésőbb fél tizenkettőre haza kellett érnie a miséről. Csakhogy... ő valójában ugyanazt tette, mint Napó. Sőt. Templom után trécselt egy kicsit a Mancival, a Cacával, a Lalával, a Katival, a Babával, a Nellivel, a Berti bácsival, és mindenek előtt Nelli nénivel, hajlott korú édesanyjával, akit mi *Nöllyi néninek* nevezünk. Nanyó ugyan szinte tévedhetetlen biztonsággal magától értődően beszélt a szögedi nyelvjárást. Nála ízesebben csak az édesanyjától hallottam.

Az igazság az, hogy Nanyó a rokonain túlmenően is szívesen elegyedett szóba szinte bárkivel. Ha kíváncsi volt (azaz mindig), ismeretlenül is megszólította azt, aki fölkelte az érdeklődését. (Hallatlan! – így Kumi bácsi.) Útközben tehát váltott néhány szót még Szakállékkal, Ónozóékkal, Schütz bácsival, Fiume utolsó magyar állomásfőnökével, kinek Márta lánya addig utazgatott Szögedébe fogait tömetni, mígnem anyának érezte magát. (Fogorvosa jól tömött, ám házasodni nem akart, sőt nem is tudott, lévén már nős.) (Hallatlan!) Azután, Nanyó, úgy lehet, beugrott még egy pillanatra a Barcsay lányokhoz is a sarkon.

¹⁰ Nanyó így hívta a disznósajtot.

Fél tizenkettőre tehát nem ért haza. Mondhatni sohasem. Mindenesetre Napó tizenkettőkor – harangszóra – odaült a megerített asztalhoz, és látható ingerültséggel kezdett el tüntetően várakozni. Közben lépésről lépésre átváltozott Kumi bácsivá. Fél egykor mordult föl először: „Nem értem ezt az asszonyt! Pedig hogy megmondtam...” Egy óra körül már kockára lehetett vágni a feszültséget. Ekkor már az ajtó előtt sertepertelő tyúkok is kárálva kezdték követelni a járandóságukat, és a nyitva felejtett lécajtón át kezdtek beszivárogni a verandára. Kumi bácsi rájuk rivallt, és közibük hajította a botját, mire azok vad kotkodácsolással menekültek. Tíz perc múlva azonban újból próbálkoztak. Sőt a legbátrabb fölugrott az asztalra. A pofátlanság magyarázata az, hogy e szárnyasokat Nanyó érdemeiken fölül kényeztette. Egyszer egy félig vak, bugyuta csibét a kebelében tartogatva melengetett egészen addig, míg megerősödve el nem tudott menekülni társai durva csípései és fejbevágásai elől.

Fél kettő körül a légkör már közele vihart sejtetett. Kumi bácsi föltápaszkodott, és a kettéhajtogatott újsággal kezdte csapkodni a legyek ama népes csapatát, amelyik addig mind a mennyezetről lógó, mind a cukros-ecetes vízzel feltöltött légyfogó csábítását elkerülték. Kihasználva a figyelem elfordulását, a legbátrabb tyúk ismét fölropült az asztalra. Kumi bácsi azonnal ütött. A rúddal, amelyre az asztalon heverő és rendesen az asztal lapját takaró viaszos vászon volt fölesavarva. A mozdulat heve és lendülete akkora volt, hogy a fölemelt bot leverte az asztal felett függő petróleumlámpát, mire a tyúk az udvar közepéig repült.

Mi persze pontosan éreztük, melyik az a pillanat, amikor célszerűbb elvonulni és inkább a békákat piszkálni a gémeskút mellé állított hordóban, szemben a kékköltől mindig halványkék göcsörtös birsalmával, vagy akár lent a kút vizében.

Háromnegyed kettő tájban Nanyó megérkezett. Kumi bácsi a festett tányéróra felé bökött, és a több mint két óra alatt akumulálódott dühét egy lendülettel a nyakába zúdította. Ő azonban könnyedén háritotta a támadást. Látja az órát ő is. Ámde ebédet ő fél egyre nem ígért. Azt az időpontot csak Kumi bácsi tűzte ki. Ő csak azt ígérte, hogy lesz ebéd. És lesz is. Azzal befordult a konyhába.

Kumi bácsi visszaült az asztalhoz, és összeharapott ajakkal, gyilkos tekintettel mustrálgatta a plafon sarkát. Csak időnként mordult föl ismét: Hallatlan! Nanyó azonban biztosra játszott. Mihelyt fél óra múltán behozta a bélbolyhokat borzoló illatokat párázó levest, a hangulat kezdett fölengedni. Az első tányér elfogyasztása közben még csak a kanalak kocogása hallatszott. A második tányér után Kumi bácsi lassan visszaváltozott Napóvá.

A leves óriási, pompás minősítést kapott. A megismételt tányér csirkeparrikás és a hozzáillő savanya elfogyasztása után szent volt a béke. Ekkor Napó lefojtotta a hangját. *Quasi sotto voce*¹¹ suttogta Nanyónak: „Lusi, hozd be azt a valamit.” A valami a torta volt, amely eladdig a borházban kukolt a hűvösön. A torta avagy a sütemény szó normál hangerővel ugyanis nem hangozhatott el. Kumi bácsi rendíthetetlen meggyőződése volt, hogy az az irigy, akasztófára való kapás vagy a felesége az ablak alatt kushadva hallgatózik. És Isten ments attól, hogy kitudja: ezek tortát esznek. (Azonos okból sohasem étkeztünk a szabadban a lugas alatt.)

Ezután már jöhetett ismét hangosan a görögdinnye. Ha annak volt szezonja. Ilyenkor – a piacos nap előtti estén – Napó, ha kocsizörgést hallott, kiment a kövesútra. Leállított egyet a döcögő szekerek közül. Dinnyések ültek rajta, akik ideje korán a városba akartak érni portékájukkal. Napó megtapogatta a fölhozatalt, és – ha alkalmasnak találta – vásárolt egy kocsideréknyit. Reggel a dinnyék sorban meglekeltettek egy hosszú, vékony pengéjű késsel. A jókat Napó félretette, a bukottak pedig rögvest mentek a disznók elé, melyek nagy csámcsogással estek neki a váratlan eledelnek. A négy-öt legjobb a gémeskút vödrében alászállt a talajvízbe. Hűsölni. A dinnyehéjat ebéd után kézben vagy a sárga tálcán vittük a cocáknak. Vagy odavetettük a tyúkoknak, mert azok is megcsipkedtek.

A lugas

Délután Napó a fonott karosszékben az újságot ölébe ejtve szunyókált egy sort. Az ilyen nyári vasárnap délutánokon megállni látszott az idő. Tik-kadt ernyedség húzódott be az Izabella-szőlőből formált lugas alá. Csak a tányéróra hangos ketyegése, no meg a tyúkok kotyogása hallatszott, ha azok is nem fürdötték be magukat a porba. A nap még magasan járt. Sugarai sárgászöldre színeződtek, amint át-átvillantak a vibráló szőlőlevelek közt, és tereptarka mintákat festettek a keményre taposott homokra. Azután egy jó óra múltán a ház előtt magasló fenyőfa árnyéka már a késő délután közeledtét kezdte jelezni.

A lugas fölöttébb elmés találmány volt. Nemcsak árnyékolt, de hűsítette is a levegőt. Nélküle talán el sem lehetett volna viselni a verandán a kánikulát. Gondozni nem kellett, és ősszel a fekete fürtökből mustot lehetett préselni. Abból meg olyan bor lett, amely, némi elszántsággal, iható. Az erős aromájú szőlőt gyümölcsként is megettük. Stabil illatát másnap még a WC-ben is érezni lehetett.

¹¹ Mintegy tompa hangon (zenei kifejezés). (A szerk.)

Nem itt Szatymazon persze. Itt csak féltetős deszka budi állt a baromfi-udvar végében, a disznóól és a szemétgödör közt. Kétkabinos, légyzűmmögős, melyek közül az egyik exkluzíve nagyszüleim használatára volt fenntartva. Benne falba vert szögön fityegtek a szegedi újságok fölaprított lapjai. S itt parkolt napközben a fehér fajansz serbli.

Késő délután néha vendégek jöttek. Mayer sógor például az örökös bricseszében, vékonyka feleségével, Nanyó szép, kevés szavú testvérével, Mancsi nénivel, Gyuszika fiával és a nálam talán kicsit idősebb Gabi lányával. Aki nagy, szomorú barna szemeivel anyjára hasonlított. Nanyó kihozta a pörkölt babkávét meg a darálót, és beszélgetés közben megdarálta a szükséges mennyiséget. Azután visszament a konyhába, és kisvártatva megérkezett a forró kávéval meg a kávé findzsákkal. No meg a valami. Ami megérdemelt második – comeback¹² – sikert aratott. Mi gyerekek titokban aggódva figyeltük: marad-e belőle nekünk vacsorára? A beszélgetés lassan csordogált. Közben Mayer sógor pöntyögöst selypítve rendre megkérdezte, hogy szeretjük-e a mákos tésztát? Nanyó eközben Mancsi nénivel diskurált. Néha előkerült kedvenc játékunk, a pörgettyű. A fakeretes ferde üveglap, melynek magasabban fekvő oldalánál két ujj közt gyors forgásba kellett hozni a fából készült kis csúcsos alkalmatosságot. Mire az enyhe zümmögést hallatva el kezdett lefelé imbolyogni, és összeütközhetett a lent várakozó kis fababákkal. A bábukhoz számok voltak rendelve. Az nyert, aki a legtöbb pontot mondhatta magáénak. Nekem eleinte a pörgetés nehezen ment, ámbár oly erősen koncentráltam, hogy a nyelvem csücske is kitolult összeszorított fogaim közül. E jelenetet Papa fényképen is megörökítette.

A vendégek távozása után már nem sok történt. Nanyó még megöntözte a kaputól a lugasig vezető járda mentén sorakozó virágokat, a nagyillatú vasvirágot, a taticát és hasonlókat, melyek a kétoldali magas kordon alatt és színes üveggömbök társaságában pompázva olykor hangosan berregő lóda-razsakat vonzottak magukhoz. A kordonra metszett csemegeszőlő, nagy-szemű, illatos kecskecsöcsű avagy más néven *Erzsébet királyné emlékezte* lehetett. (Rejtély hogy e két név miként vonatkozhatott ugyanarra, avagy két erőst hasonló szőlőfajtára?)

Elment az utolsó busz. Az út fölött még sokáig kígyózott a szürkés lepel. A por, a benzinfüst és a virágillat különös módon elegyedett. E kompozit illat azután még sokáig lengett a kert lombjai közt. Nemsokára a nap már Őrzi néni háza mögül cirógatta a színes üveggömböket, melyek közé talán mi is eregettünk néhány szappanbuborékot. Leginkább a gyöngyház színűeket kedveltem, mert arra a képre emlékeztettek, amelyet valaha a

¹² Visszatérés. (A szerk.)

Gulliver című leporelló meséskönyvben láttam, és amelyen a hős derékig vízben gázolva vontatja a liliputiak vitorlás hajóit.

Azután teljesen besötétedett. Napó meggyújtotta a pumpás, Auer-harisnyás petróleumgáz-lámpát. Vacsoraként elfogyasztottuk az ebédmaradékot. Ha nem volt elég, valamilyen hideg kiegészítéssel. Nanyó kamrájában a kolbászok, szalonnák mellett mindig akadt olyan lemadzagolt vászonnal védett bögre, melyben átható illatú túlérett *túru* várakozott hetek óta, néhány bivalyerős hegyes zöldpaprika és paradicsom. Vacsora végeztével Nanyó leszedte az asztalt, és egy darabig még kocogtatta a horganyzott mosogató vejdlinget kinn a konyhában.

Kint a szuroksötétség mélyén tücskök ciripeltek. Ha ilyenkor kiléptem a házból, és pár tucat lépéssel eltávolodtam, olyan panorámakép tárult eléem, mint amilyent havonta mutatott a Természettudományi Közlöny *Csillagos ég* melléklete. Csak az abban látott irkafirka nélkül. Öröm volt, ha fölismertem a Nagyöncölt, a Kisöncölt vagy más csillagképet. Netán megpillantottam egy-egy hulló csillagot. Amire persze várni kellett. Így a szemlélődés eltarthatott egy darabig. Fény közel s távol egyes egyedül a verandaablakban volt látható.

Betettem magam mögött a lugast elzáró léckerítés ajtaját. Ismét asztal mellé ültem. Távolból vonatzakatolás hallatszott. A szunyókáló Napó fölriadva a tányérórára pillantott. „Elment a pesti gyors” – törte meg zakatolás után ismét kisimulni készülő csöndet. S mert látta, hogy az óra súlya már nagyon magasan van, ültéből fölemelkedve ütközésig lehúzta a hengeres rézsúlyt. A szerkezet fémes csörögéssel engedte ki magából a láncot. Azután megint csak a harisnyás lámpa sziszegése volt hallható. No meg Nanyó egyelőre még diszk-rét horkantásai. „Lusi! Alszol?” – kérdezte Napó. „Nem, nem alszom” – válaszolt félálomban Nanyó, aki ezt a fajta pihenést *előalvásként* legitimálta. „Nem értem ezt az asszonyt” – így Napó, egy pillanatra megint Kumi bácsi. Azután – még mindig duzzogva – lehúzta az antenna késes kapcsolóját (eleget téve a szpíker jó szándékú intésének: „Kedves hallgatóink, ne felejtsek el leföldelni antennáikat!”) Meggyújtotta a petróleumlámpát, melynek belátni alsó üveg tartályába, hogy ellenőrizni lehessen, mennyi benne a *petró*, és mennyire lóg bele a kanóc. Azután kioltotta a gázlámpát. Olyan félhomály ereszkedett a szobára, amelyre már Nanyónak is föl kellett ébrednie. „No, ma gyorsan kell aludni, mert rövid lesz az éjszaka” – cihelődött föl.

Pacskerbe bújtatott lábbal becsoszogtak a szobába, menet közben a petróleum-lámpával bizarr, imbolygó ábrákat vetítve a falakra. Nanyó szótárában a *findzsa* csészét, a *pacsker* papucsot jelentett.

Mi is beslattyogtunk a verandáról nyíló hálófülkébe. Valahol megszólalt a kucor, de hamar abbahagyta. Nem érdemes megszámolni. Még valami dörmögés hallatszott odaátról. Azután nagy puha csönd terpeszkedett el a tanyaházban. A közben fölkelt hold égi vándorlását már vékony ezüst csíkok jelezték a zsalutábla réseit közt. Befeled fordultam az ágyamon, de egy darabig még nem tudtam elaludni...

Duett közjátékkal

Napó alighanem egész életében szorongott, és erőfeszítéseinek java arra irányult, hogy szorongásaihoz hihető, valóságos okokat találjon. Világképét komor színekkel mázolta tele. Szörnyű betegségekkel, mint a tüdőgyulladás, orbánc, szívbaj és rossz nyavalyákkal – melyek nevét semmi pénzért ki nem ejtette volna – és neki rosszat akaró gonosz figurákkal. Bizalmatlan volt, és szörnyen gyanakvó. S minthogy ezt a saját magatartásában eleve mindennel és mindenkivel szemben megelőlegezte, a reakció gyaníthatóan általában vissza is igazolta a premisszáit. Nagyon nem szerette az olájakat, a bosszúálló rácokat, a sidókat, de a svábokat sem. Lenézte a pénzéhes parasztokat, megvetette a kommunista prolikat. A politikusokat szinte pártállástól függetlenül „az akasztófára való bitangok” kategóriájába sorolta. Mi volt a véleménye a nyilasokról? Ugyan miféle társaság az, akiknek a fő embere egy Szálasján nevű pofa. A kormányzó nehezen, de megúsza „a nyakas kálomista” leminősítéssel. Szemében a katonatisztek általában nőket megrontó ingyenélők, a tanárok gögösek, a főnökök útálatosak, a beosztottak lusták és kétszínűek, a felek hitvány csalók. Az uradalmi kasznárok módszeresen megdézsmálják a rájuk bízott javakat. A másik oldalon a kapások írgyek, és az ember szemét is kilopnák, ha hagyná. Persze nem hagyja.

E vélekedéseit alátámasztani látszó sok „majdnemtörténete” volt. Egyszer valamilyen kis vidéki szállodában kis híján kirabolták, másszor kevésen múlt, hogy a szerb komitácisk¹³ meg nem ölték az őt fuvarozó autó útjába beásott fátönnel. Azután alig tudta elkerülni a párbajt egy ficsúrral, aki kihívóan fixírozta a nagyanyámat. Már nálunk betegeskedett '44 karácsonya előtt, amikor a szoba ablakából meglátta, hogy egy kordés kocsis deszkával ütlegeli a gebéjét. A jelenet színhelye házunktól légvonalban is legalább százhusz méterre volt. Amennyire erejéből telt, odarohant az ablakhoz, s olyan indulattal rántotta föl, hogy ráordítson a kegyetlen kocsisra, hogy leveri és mind összetörte az ablakba tett kanalas orvosságokat. S ez egyetlen következménye. Amikor korábban egy látogatása alkalmával ná-

¹³ Balkáni fölkélok az első világháború alatt. (A szerk.)

lunk felejtette műfogsorát, még aznap táviratot küldött, mert attól félt, hogy a csontokkal együtt a kutyanak adjuk...

Egy alkalommal, amikor Szatymazon voltunk, megmutatta a Papának flóbertpuskáját, és egy nagyon szép botot, amelyből egyetlen mozdulattal éles tört lehetett kihúzni. Gondolom, mindkettőt személyes biztonságaért tartotta a házában, ámbar nyilván soha nem használta egyiket sem. Mindkettő nagyon tetszett. Papa túl veszélyesnek ítélte, hogy a törős botot kezembe adja. De a puska használatát megmutatta. Kimentünk a ház mögé a szőlőbe, és néhány perc múlva lepuffantott egy verebet. Azután töviről hegyire elmagyarázta nekem, miként kell bánni a fegyverrel. Hogy emberre fogni soha nem szabad; hogy mindig meg kell győződni arról, nincs-e megtöltve? És így tovább. No és persze azt, hogy miként kell célozni vele. Miután megnyugtattam, hogy mindent észbe véstem, ismét megtöltötte, és a kezembe adta. Vártuk a kedvező célpontot, amely kisvártatva egy gerle formájában rebhent a szőlőkaróra. Dobogó szívvel, hosszasan céloztam. Azután meghúztam a ravaszt. A puska nagyot durrant. A gerle meg csattogó szárnyakkal nagy hirtelen felröppent. Ámbar Papa szerint porzott a tolla. Nagyon csalódott voltam, de izgatott is. Szívesen megismételtem volna a próbálkozást. Ám a lövészet befejeződött.

Papa otthon tartott egy eredeti Browning hatlövetűt. Talán azután vásárolta, hogy betörtek hozzánk. A hálósobaszekrényben tartotta a fehérneműk alatt. Éjszakára azonban a párnája alá tette. Legyen kéznél, ha használnia kell. Azt is kipróbáltam lent a garázsban. Előbb ott is Papa tüzelt. Azután én is leadtam egy lövést a fölvergott tűzifa halomra. Utána Papa szétszedte a fegyvert, gondosan megtisztogatta, majd összerakta, és becsavarta valamilyen kendőbe. Majd eltette. Vagy talán elrejtette?

Azután, hogy a németek bejöttek, egy nálam legföljebb néhány évvel idősebb, tejfölös szájú Wehrmacht-tiszti szolgától egy kiló füstölt szalonáért légpisztolyt cseréltem. Ezzel sokat és gyakran lövöldöztem a kertünkben. Céltáblára. Egyszer még magamat is állon löttem. Pontosabban ott talált el egy visszapattant lövedék.

Napó kicsinyes volt, Nanyó aprólékos. És körülményes. Bármit csinált, az eredményre mindig várni kellett. Hozzáfogott a munkához, ám közben mindig eszébe jutott valamilyen más tennivaló, és azonnal félbehagyta, amit elkezdett, hogy elébb a másikkal végezzen. Naphosszat szaladgált, de ritkán ért oda, ahova elindult. Sietek! – mentegetődzött. Leveleit is mindig így zárta. Állandó késésben volt.

Nanyónak nagyon határozott elvei voltak, melyekből soha nem engedett egy jótányit sem. Viszont saját szabályait soha nem törekedett másokra

rákényszeríteni. Ámbár ezek tiszteletben tartását megkívánta. Mert sáncaik mögött érezte magát biztonságban. Derűs volt. Sőt mediterránhangosan vidám... Annyi baj legyen, csak a villamos menjen – szokta volt mondani, ha valami balul ütött ki. Rokoni kapcsolatait gonddal ápolta, és számon tartotta. S nagyon becsülte az ezekhez kapcsolódó tárgyi emlékeket. Függetlenül értéküktől. A konyhában tartott egy kicsiny széket. Olyan feles gyerekszéket. Aranyos kisszéket. Anyukáé volt hajdanán. Kegytárgy.

Mélyen és fönn tartás nélkül volt vallásos. Havonta gyönt, áldozott; misét soha nem mulasztott. A böjtöt szigorúan megtartotta. Iszonyodott minden vaskos szótól; illet semmi pénzért nem vett volna szájára. A szellentést *puppnak*,¹⁴ az exkrementumot, ha már megnevezése végképp elkerülhetetlen volt, *kokónak* mondta. Ezért neveztem el a szatymazi budit öreg barátomnak, ha föl kellett keresnem. A névadásom oly sikeresnek bizonyult, hogy azután Nanyó a serblit öreg barátunk kalapjaként kezdte emlegetni. A gyermeki hím vesszőt *picikének* nevezte el, de azután ezt átvitte az egész férfi nemre. Amikor már idős korában egyszer Napónak valami olyan problémája akadt, amely a hím vesszőjével volt kapcsolatos, és ágyban fekvő beteg lévén Nanyónak orvost kellett hívnia hozzá, a tünetet a doktornak is ezzel a frazelógiával írta le. A doktor először nem értette, azután meg hosszú időre mozgásképtelenné vált a röhögő görcstől.

Napó – Nanyóval ellentétben – nem tűrte az ellentmondást, és valójában arra törekedett, hogy környezete fönn tartás nélkül fogadja el véleményét. Csak, mert az ő véleménye. Beosztottjait, kiszolgálóit, de még a taxisofőrt is patriarchális magasságból *édes fiamnak* szólította. Papát *Jani fiamnak*, és tegezte. Valójában azonban arra törekedett, hogy környezetét a maga szorongásos világának határai mögé vonja. Talán, mert úgy érezte, hogy ennek határain túl nincsen semmi.

Betegesen féltékeny volt, s igyekezett minimumra korlátozni annak még lehetőségét is, hogy Nanyó egyedül lépjen ki az utcára. Olyan helyekre, ahová maga nem járt. Nanyó sem igen mehetett. (Ámbár stikában azért megtette.) Strandra például. Amit ő szerfölött erkölcsstelen helynek tartott, mióta ott férfiak és nők együttes lubickolását megengedték. A tilalom alól csak nagy ritkán adott fölmentést. Szatymazon volt egy strandnak mondott fürdő. A sömlyéken túl, közel a jánosszállási állomáshoz. Artézi kútból csordogált bele a víz. A medence feneke agyag volt, de oldalfalát vesszőfo-

¹⁴ Magyarországi (?) sváb tájszó lehet. Veprődi (most Kruščić a Vajdaságban) születésű anyám anekdotája szerint a sváb gazda az utcán kétszer is elszellentette magát, majd hátra fordulva meglepve látta, hogy barátja követte. Megkérdezte tőle: mióta jön mögötte? A válasz: Von die Pipili, bis an die Pupp! (A kicsitől a nagyig.) (A szerk.)

nat védte. Abban az időben idejárt a jobb társaság. Pálffy polgármesterek, Falcione ezredesék meg talán Bielokurski tanárek is. (Ezt a szép nevet nem találván elég bonyolultnak, mi Bielokovszkovszkurszkire változtattuk.) Egyszer-kétszer mi is lubickoltunk itt. Erre az alkalomra parafa úszómelényt kaptam valahonnan. Akkor talán Nanyó is velünk jöhetett.

Nanyó igen szeretett volna megtanulni biciklizni, mert kint a tanyán jó hasznát láthatta volna. Ámde erre Napótól soha nem kapott engedélyt. Gyanakvással figyelte Nanyó rokoni kapcsolatait is, mert a népes család tagjait nem kedvelte. Emez elutasító ellenszenv elleni lázadás volt Nanyó rendszeres mise utáni kimaradása. Mi sem állt távolabb tőle, mint hogy föllázadjon. Mégis valósággal kivirult, amikor Napó néhány napra elutazott. Ilyenkor nem kellett főzni, sorba lehetett látogatni rokont és ismerőst. Be lehetett térni a cukrászdába is. Egy, két, maximum három, de legföljebb négy, no jó: öt gombóc fagylaltra!

Csonka Magyarország nem ország

Az első bécsi döntés után Napó, és Nanyó elutazott megnézni Felső-Magyarországot. Erről azután gyakran meséltek. A második bécsi döntés után – miután elkészült a Szeretfalva–Déda vasútvonal – Napó erdélyi körutat tervezett, de Nanyónak valamiért ezen a nyáron nem volt kedve elutazni. Így én lettem Napó útitársa. Napó elővett egy hatalmas bőröndöt meg a kofferméretű aktatáskáját, amelyet azután Nanyóval feltöltetett sonkával, szalonnával, kolbásszal s egy asztalkendőbe csavart jókora cipóval. Mellé csomagolt némi zöldpaprikát meg sőt és egy méretes bicskát is. Egy kis gyöngyháznyelű bicskát én is kaptam erre az alkalomra.

Emlékszem, mint tekintettem vissza a Városra a lehúzott vonatablakkból, miközben – Makó, Békéscsaba felé – átsattogtunk a vasúti hídon. Másodosztályú fülkében, mert Napó állami alkalmazottként félárú kedvezménnyel utazott. Azután nemsokára Napó kinyitotta a táskát, és elévette az elemőzsiát. Nekem is szelt egy darab füstölt szalonnát meg egy karéj kenyeret hozzá. A zsebkész használatából azonban még nem lévén kiképezve, zsíros ujjam megcsúszott a gyöngyházbetéten, és megvágtam az ujjam. Nem nagyon, de annyira igen, hogy be kellett kötni.

Az első állomás Nagyvárad volt, ahol Napó testvére lakott. Kapcsolatuk nem lehetett túl szoros, mert sokáig kerestük a címet, de mégsem találtuk meg. Villamossal mentünk. A pestiekhez képest a szegediek is elég kezdetlegesnek látszottak, bár a drótfonatos oldalú nyári kocsit ügyesnek és különlegesnek találtam. A váradiak azonban a szegedihez képest is csak afféle játékszerek voltak. A vezető mögé álltunk a peronon, mert megígérte, hogy segít eligazod-

ni. A villamos szerencsétlenül tántorgott a hepehupás pályán. Meglepődtem, amikor azt láttam, hogy ezen a kis négykerekűn nincsen légfék. Ha meg kellett állni, a vezető sebesen tekergette a kurbli körbe-körbe maga mellett.

Hogy a földérintés sikertelenül végződött, visszamentünk a szállodába. Másnap, vagy talán még aznap délután, kivonatoztunk Püspökfürdőre. Meglepett, hogy itt már a hegyek kezdődnek. A fürdő vize kellemes volt, és a környék tele fával, ami a levegőt hűssé és illatosá tette. Az út mentén sok olyan deszkadíszítésű villa állt aombok közt, melyek homlokzatára olyasmiket szoktak kiírni, hogy Ilona-lak meg Várta-lak és hasonló.

Másnap fél 5-kor keltünk, mert Napó 6-kor kint akart lenni az állomás. Ki is vitt minket a fiáker kofferostul háromnegyed 6-ra. Kiderült azonban, hogy Napó elnézte a menetrendet. A vonat csak valamikor fél 8-kor indult. Az így nyert idővel nemigen lehetett mit kezdeni. Napó azt javasolta, hogy a csomagot hagyjuk a megőrzőben, és ülünk be a székesegyházba. Szertartás nem volt, de 6-kor már kinyitották. Csönd volt. A reggeli napsugarak fényében sejtelmesen csillogtak az aranyozott cirádák, szobrok a főoltáron és fölötte. Szép volt, és nagyon ünnepélyes.

Nem emlékszem, hogy Napónak kiforrott útiterve lett volna. Kolozsvárról megnéztük Mátyás király szülőházát, s még aznap utaztunk is tovább. Talán Sepsiszentgyörgyre. Ahonnan valamilyen kora reggeli busszal lehetett fölmenni a Gyilkos-tóhoz. Megcsodáltuk a vízből kiálló fatörzseket, majd lesétáltunk az Oltárköig. Az valóban olyasmi volt, amit addig el sem tudtam képzelni. A meredek sziklafalak, a szakadék nyirkos félhomálya, a patak rohanó visszhangos zuhogása a keskeny út lábánál, a fönséges magány érzete magával ragadott. Visszafele jövet valamit ettünk, vagy csak akartunk enni az út menti vendéglőben. Mindenesetre leültünk, és a tulajdonos elénk tette a vendégkönyvet. Napó biztatására belerajzoltam az Oltárkö látványát a tiszteletemre kihegyezett tintaceruzával.

Innen azután arra helyre sétáltunk, ahová a busznak kellett érkeznie. Valamiért azonban késett. Közben egy tréningruhas fiatalember szaladt ide segítségért. Zilált volt, és magán kívül zokogva kiáltozott. Hogy az öccse leesett a szikláról. Már nem emlékszem, honnan és kik, de valamilyen kétfülv kocsarat kerítettek, és eltűntek a jajveszékelő fiúval a kanyarban. Hogy azután mi történt, nem tudom, mert közben megérkezett az autóbusz. Nyugtalanító érzésekkel kapaszkodtam föl. Az utasok a sziklamászók nem ritka baleseteiről beszélgettek. Napó meg egész úton az éles serpentin-kanyarokat és az innen mélybe zuhanó szakadékokat leste. A szálloda vendéglőjében vacsoráztunk.

Emlékeim szerint megálltunk Málnásfürdön, de itt Napó sem a helyet, sem az ajánlott szállást nem találta megfelelőnek, és talán azonnal tovább is

utaztunk. Akkor vagy előtte megálltunk még Szovátán vagy Tusnádon? De hosszabb időre már nem álltunk meg. Úgy rémlik, Napó egyszerűen beleunt az utazásba.

Vonatunk végigment az új – már a magyarok építtette – vonalszakaszon, amiről itthon is sokat írtak az újságok. A vonatablakból láttam, hogy még nem volt teljesen készen. Itt-ott még a töltéseket erősítették. Vonatunk is csak araszolva haladt. Időnként nagyokat füttyentett.

Csucsán át kellett szállni. De volt közben vagy két vagy három óránk. Így megnéztük az Ady- vagy más néven Boncza-, vagy Goga-villát. Az igazság az, hogy még nemigen tudtam a költőfejedelemről, még kevesebbet Oktavian Gogáról. Talán Napó sem, vagy ha mégis, nem sokat, mert abból, amit mesélt, semmire nem emlékszem. Csak a nagy székelykapu képe ragadt meg emlékezetemben. Érdekes, hogy ebből az egész utazásból, amely bő hétig tartott, emlékezetem csupán ennyit őrzött meg. A legélesebben azonban talán mégis azt, hogy a román megszállás alól főlzabadult területen a vasút melletti távíróoszlopok csigái nem porcelánból voltak, mint nálunk, hanem üvegből. Vegyest olyan vízszínű vagy kékeszöld üvegből, mint nálunk a szóдавizes üvegek.

Napó a legszűkebb rokonságát, a mi családunkat is, segítette, anyagilag is támogatta. Például a szüleim családiház-építését. Ha szezonja volt, mindig megérkeztek a levartt födélű gyümölcsös kosarak. Karácsonykor, húsvétkor mindig hozott egy demizson borocskát. A jobbikból. Mindezért azonban nemcsak hálát várt, hanem ennek hangsúlyos kimutatását is. Saját jótéteményei mélyen meghatották. Ha fölemlgette őket, mindig elcsuklott a hangja, és elsírta magát. Ha Pestre jött, előtte táviratot küldött, és elvárta, hogy apám várja az állomáson. S nem azért, mert esetenként nehéz kofferrel érkezett. Azt amúgy is hordárra bízta. „Vigye, édes fiam, a taxihoz...” Hanem, hogy méltón fogadják.

Bár erről nemigen tudhattunk, Papa és közte nem volt igazán meleg viszony. Papa öt Tatának hívta, és – nem természetesen – nem tegezte vissza. Emögött az lappanghatott, hogy Napó – parasztként – valójában lenézte Papa szüleit, és úgy érezte, hogy veje meg nem eléggé hálás azért, hogy anyámat feleségül engedte menni hozzá...

Szeged-Alsóváros, 1944. július-augusztus

Sajnos egyre kevesebben vagyunk, akik gyerekként éltünk a második világháború éveiben, és mindannyiunk emlékezetében él egy-egy szomorú esemény, amely akaratlanul is kísér bennünket a múlt időben. Egy ilyenre szeretnék emlékeztetni.

1944 áprilisától mind többször repültek Magyarország légterébe az amerikai-angol repülők. Sokan, így szüleink is elhagyták velünk a várost. Családunknak egy ismerőse bocsátotta rendelkezésünkre prészházukat a Szatymazhoz tartozó Jánosszálláson. Hat testvéremmel és szüleinkkel itt éltünk a prészház nagy előterében és az ebből nyíló egy vagy két, közepes nagyságú szobában. A szabadban játszva számunkra többször akkor vált nyilvánvalóvá a berepülés, amikor láttuk, hogy Szeged rendező-pályaudvarának mozdonyai egymásután lassan vonulnak ki Szegedről, és rendszerint Szatymazon az állomáson álltak meg. A szatymazi állomás épülete előtt sorban számos nagy, több évtizedet megélt terebélyes nyárfa árnyékában húzódtak meg. Ezután hangzott el a rádióban az-akkor rémisztő és gyomorgörcsöt keltő bejelentés: *Légiriadó, légiriadó...*

Szegedet 1944. június 2-án érte az első bombatámadás. A rendező-pályaudvar volt a célpont. A „pontatlanság” okozta, hogy sok-sok lakóház dőlt romba, és sok ember halt meg. Óvóhely Alsóvároson alig létezett; ami akadt, kezdetleges volt.

A második bombatámadást július 3-án édesapámmal a ferencesek kolostorában kialakított *légópincében* éltem át. Több százéves hatalmas boltívek alatt, sötétben húztuk meg magunkat, összekuporodva. Szörnyű volt, hogy a bombabeccsapódásokat mint alattunk dübörgő hatalmas tompa ütéseket éreztük. Akkor éreztem magam is azt, hogy mennyire tehetetlen, és mennyire kiszolgáltatott az ember.

Júliusban, de talán inkább augusztus első felében – még állt a vasúti híd – egy német tehervonat egyik vagonja a rendező-pályaudvaron ismeretlen okból fölrobbant. A (tüzéségi?) lövedékek egymásután robbantak föl, és cél nélkül repültek szerteszét a környéken, a városban. Az egyik a Szentháromság utcai lakásunk külső falán a födémet találta el, közepes rombolást végezve. (Mi már Jánosszálláson voltunk.) Egy másik lövedék (vagy darabja) az alsóvárosi templom tetőszerkezetét találta el. Nem robbant föl, így szerencsére a templombelsőt nem rongálta meg. Egy lövedék a templom közelében becsapódva, fölrobbanva szétzúzta az ablaktokokat.

Nagybátyám, édesapám öccse, P. Schneider Vencel (1896–1985) házfőnök és plébános karizmatikus egyéniségénél fogva népszerű volt Alsóvároson. Talán saját fiatalságára gondolva állandó jelleggel segítette a tehetséges fiatalokat és a szegény családokat. A sok nélkülözés, szegénység által jellemzett időben ingyen ebédeket rendezett, fiatalokat helyezett el hol a postánál, hol a MÁV-nál. Az esztergomi ferences gimnázium tanárai a szegedi egyetem bölcsészkarán tanulva az alsóváros kolostorban kaptak ellátást, elszállásolást.

Nagybátyám a robbanás után azonnal igyekezett a kárt menteni, és téglát, cserepet szerzett elsősorban a hívek följánlásainak segítségével. Alsóváros peremén több téglagyár volt. Egy erdélyi erdőmérnök támogatásával – akinek korábban a tanulmányait segítette, életútját egyengette – jutányos áron hozatott több (két?) vagon faanyagot (deszkákat, gerendákat, léceket stb.). Ezeket mint igen értékes szállítmányt a rendház udvarán gondosan őrizve tároltatta. (A front föltartóztathatatlanul közeledett Szeged felé!).

Elsőként a templomtetőt hozatta rendbe. Elkészülte után a templomtető nyugati részén, a derekán, a vadonatúj, élénkpiros cserepek vaskos kereszt alakban sok éven át már messziről láthatók voltak. Ezt igazában akkor lehetett észrevenni, amikor pl. a vonatok áthaladtak a rendező-pályaudvaron, és a környék épületei közül, viszonylag közel masszívan kiemelkedett az alsóvárosi templom. Ekkor rögtön szembetűnt a sok-sok évtizedes időjárás edzette sötétbarna cserepekkel szemben az új, piros, kereszt alakban, esztétikusan kiképzett pótoltszerű cseréptetőzet. Érdekességgént említem meg, hogy a tetőfedő munkában a baloldali érzelmű és a német megszállás, március 19-e után internált, de nagybátyám közbenjárására szintén szabadlábba helyezett Komócsin testvérek is részt vettek.

Az ablakok közül talán kettőt befalaztak, és az asztalosmunka már télre és 1945 tavaszára maradt. Arra emlékszem, hogy az iparosok (így az Apáca utcában lakó, igen szorgalmas Gál Emil asztalos) nem pénzért, hanem az arannyal fölerő értékű zsírért, szalonnáért, örölt paprikáért dolgoztak. Lassan helyrehozták a sérült templomot, nem ázott be, nem járta át a szél. Nagybátyám így adta át utódjának, mert őt hamarosan elhelyezték Máriagyüdre.

Mivel a kutatók hajlamosak arra, hogy adataikat egymástól átvéve ne ellenőrizték őket, s így akár félrevezető vagy félrevezethető életrajzi momentumokat is tovább örökítenek, szeretném, ha nem hatna aprólékoskodásnak, amit szóvá teszek. A Város folyóirata júniusi számában megjelent két életrajzi közleményhez fűzök megjegyzéseket.

1

Takó Edit *Egy emlékszoba értékei. A Dettre család és hagyaték* c. írása (Szeged, 2009. június; 14–18.) akár évfordulós megemlékezésnek is tekinthető, hiszen Dettre János (1886–1944), akinek munkássága nélkül nem írható meg az előző évszázad első felének szegedi történelme, 65 esztendeje esett áldozatul a német megszállást követő embertelen világnak.

„A Dettre család feje, az apa Dettre Béni – írja – földbirtokos volt, az anya Klein Irma tanítónő. Négy fiuk született, akiket az apa korai halála miatt az édesanya nevelt fel” (14).

Másfél évtizeddel ezelőtt *Dettre János és kora* c. munkámon dolgoztam (Somogyi-könyvtár, Szeged, 1994. /Szegedi arcélek, 3./), és természetesen a család történetével kellett kezdehem. Mindjárt megállapítottam, hogy „az írott források hézagosak és esetlegések, a rokoni visszaemlékezések meg bizonytalanok, sőt bizonyos fokig takargatók is” (7). Dettre János vázlatos életrajzát is tartalmazó, Der Zoltántól gondozott, egyetlen addigi úttörő jellegű könyvre utaltam (Dettre János: *Új partok felé.* [Szabadka], 1979.). A családfőről az ő megállapítása maradt meg e legutóbbi közleményben is, holott lényegesen többet tudunk. Idézem: 1994-i megállapításaimat:

„Dettre János szülei: Diamant Benő (Verbó, 1852. jan. 8. – Marosnémeti, 1891. márc. 1.) és Klein Mária (Farkashida, 1859. ápr. 1. – 1944) Nagyszombatban 1879. február 26-án kötöttek házasságot. Diamant Benő 1881. augusztus 30-án vette föl a *Dettre* nevet, 1885. április 23-án pedig Budapesten római katolikussá keresztelkedett. „Keresztszülei” rangos emberek voltak: Seitovszky János nógrádi alispán, valamint dr. Wolafka Nándor pápai káplán, a központi papnevelde tanulmányi felügyelője. Felesége nem sokkal férje halála után keresztelkedett meg (Marosnémeti [Déva?], 1891. márc. 10.). Dettre Benő Marosnémetiben (Hunyad vm.) halt meg tüdőgyulladásban.

A völegény, Diamant Benő 1879-ben Verbón gazdálkodó volt, 1879-től 1885-ig Szécsényben (Nógrád vm.) közvetlen adófizető (gazdálkodó) volt, és ennek alapján ott magának és családtagjainak községi illetőséget szerzett. János fiának budapesti keresztlevelében 1886-ban viszont már hivatalnoknak írták. Hogy meddig éltek Andrássy út 77. sz. alatti lakásukban, és mikor s miért költöztek Marosnémetibe, nem tudni, mint ahogyan további kutatásokat s fölvilágosítást igényel az apa iskolai végzettsége, gazdálkodói (bérli?) mivolta, valamint tisztviselői minőségének tüzetesebb megállapítása is.

A 39 éves korában elhunyt apa 32 éves tanítónő özvegyet s négy kiskorút hagyott maga után. Dettre Béniné mind a négyből értelmiségit, *úri embert* nevelt: Béla (Szécsény, 1880. febr. 25. – 1951) katonatiszt, István (1881. júl. 1. – 1944 [1945?]) állatorvos, Pál (Szécsény, 1884. jan. 15. – Szeged, 1926. nov. 9.) királyi ügyész, János pedig ügyvéd lett. Apjuk után kevéske – nagykorúságuk eléréséig a szegedi árvaszék által kezelt – ingó vagyon: fejenként 750 korona maradt rájuk. Kérdés, örököltek-e valamilyen ingatlant is.” (8–9.)

A további kutatások azóta is elmaradtak...

Dettre János Bácsstopolyán bekövetkezett öngyilkosságának pontos időpontja ismeretlen. Ennél azonban többet tudunk: „Ez 1944. április 20. után történt.”

Mint Lányi György nyomán könyvemben megírtam: „Emlékezete szerint a »válogatás« 1944 májusának első hetére esett.” A luminállal öngyilkosságot elkövető Dettre Jánost a topolyai zsidó temetőben temették el (237). Lényegileg ezeket az adatokat tartalmazza gyűjteményes kötetemben a *Dettre János élete és halála* c. cikkem is (A Város és polgára. *Válogatott írások Szegedről*. Somogyi-könyvtár, Szeged 1999. /Szeged múltjából, 6./). Az apáról mégis azzal az eltéréssel, hogy első Dettre-írásom (1986) eredeti fogalmazását meghagyva újabb eredményemet vagy inkább gyanításomat szögletes zárójelbe tettem; emígyen: „korán elhunyt apja földbirtokos [inkább bérli s tisztviselő]” (134).

A szó szoros értelmében vehető *földbirtokos* megjelölést határozottabban is mellőzhettem volna. A további kutatás tárhatja csak föl, hogy a család valamely, Dér Zoltánnak visszaemlékező tagja mit is érthetett rajta.

2

Ugyanebben a számban jelent meg Szabadfalvi József centenáris emlékezése (*Hol az igazság? Száz éve született Szabó József professzor*. Szeged, 2009. június; 22–24.). Bibó István kor- és kartársa volt. E közlemény azért is öröndetes, mivel a fiatal debreceni jogbölcész professzor – kedves tanítványom és munkatársam Miskolcon és Debrecenben, az etnográfus

idősb Szabadfalvi József fia – mondhatni megmentette a helyzetet. Elmaradt az SZTE könyvtárának jó szokásba jött emlékező kiállítása az „évfordulós” Szabó József (1909–1992) életművéről. Titkon számítottam rá, hogy valakinek eszébe jut az egyetemről kétszer is (1950, 1960) „eltanácsolt” Jóska bácsira emlékezni.

Nyilvánvaló elírásból Polner Ödön (1865–1961) Györgyként jelenik meg ebben a cikkben a Szabó professzor által szívesen emlegetett mesterei közül. Róla egyébként a kar – igencsak családi kezdeményezésre is – nemrég emlékezett meg, sőt egy kis alkalmi kiadványt is közzétett (*Tudományos előadóülés Polner Ödön egyetemi tanárrá történt kinevezésének 85. évfordulóján. 2008. október 10.* Szerk. Kiss Barnabás. Szeged, 2008. 57 l.). E füzet címe sajnálatosan félrevezető, hiszen az 1908-ban már akadémikus Polner Ödön a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemre már 1914-ben – 95 éve! – közjogásként nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezést nyert, s e kinevezése 1919 után is folyamatos maradt. Kinevezése a szegedi Ferenc József Tudományegyetemre 1923-ban mintegy megerősítette e státusában. A pozitivista közjogász ekkor megvált az új otthonra Pécssett talált Erzsébet Tudományegyetemtől, ahol tanszékére Egerből a legitimista Molnár Kálmánt 1925-ben nevezték ki.

Hogy Polner Ödön miért választotta éppen Szegedet, nem tudom. Talán szülővárosának, Békéscsabának a közelsége is közrejátszott ebben.

A Tiszatájról 1955-ben

Az ország legrégebbi irodalmi folyóiratának, az 1947-től megjelenő Tiszatájnak története híven tükrözi az ország történetét. A Nagy Imre leváltását követő visszarendeződésnek emlékezetes művelődés- és irodalompolitikai következménye volt a hírhedt Vajtai-Vajda-vita, amikor a szektás-dogmatikus pártférfiak hajszát indítottak a Tiszatájban a költészet varázsáról értekező Vajtai István főiskolai docens ellen, majd – meglepő módon még súlyosabb következményekkel – az őt és álláspontját ritka erkölcsi bátorsággal védelmébe vevő tanszéki főnöke, Vajda László főiskolai tanár ellen. Erről a folyóirat alapos történetében (1997) Gyuris György részletesen beszámolt. Az Országos Levéltárban Bálint László nemrég talált egy újabb dokumentumot, amely a Tiszatáj ez utáni szakaszának pártközpontbeli megítélését rögzítette. 1955. november 25-én nem csak a szegedi, hanem a debreceni és a miskolci folyóiratot is értékelte a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének tudományos és kulturális osztálya. Sajnos, szerzője névtelen maradt. (P. L.)

MDP KÖZPONTI VEZETŐSÉGE
TUDOMÁNYOS ÉS KULTURÁLIS
OSZTÁLY

E/848/2.

Megjegyzések

néhány, vidéken kiadott irodalmi folyóirathoz

A pártpropaganda munka célkitűzéseit nem kívánatos mereven, mechanikusan számonkérni az irodalmi folyóiratok szerkesztősegeitől, már Lenin is óva intett a gépies egyformásítástól, nivellálástól. Az irodalom a mai sajátos módján és eszközeivel, közvetve, bizonyos áttételekkel szolgálja a termelőmunkát és a politikai oktatást. De azt joggal elvárjuk íróinktól: hogy az általuk választott, élményviláguknak megfelelő témákban történelmileg hűen, a nagy realisták (mindenekelőtt a szocialista-realisták) igényességével fejezzék ki korunk emberi viszonylatait, problémáit, eszméit. Ismeretes, hogy az utóbbi évek irodalmi termésének zöme nemhogy serkentője, előkészítője, de még hűségesebb illusztrátora sem volt népünk történelmének. Ez alól a vidéki folyóiratokban szereplő írók, költők, ugyan kivételek – ők legalább krónikásai a nagy változásoknak, emberi átalakulásoknak – de

alacsony irodalmi színvonaluk miatt nemegyszer eltorzul nevelő szándékuk, eszmei törekvésük.

Alföld. (1954 nyárig: Építünk. – A debreceni írócsoport folyóirata.) A vidéki irodalmi folyóiratok közül az Alföld szerkesztőségének sikerült sajátos arculatú, a helyi hagyományokba gyökérző folyóiratot teremtenie. A szerkesztőség külön számot – és benne több harcos, emlékeztető írást, politikai cikket – szentelt Debrecen felszabadulásának, a tízéves évforduló alkalmából. (Érdemes kiemelni Fábián Sándor *Földindulás* c. regényének részleteit, a béresek, nincstelen zsellérek felszabadulásáról.) Száz vers, riport, elbeszélés világítja meg helyesen termelőszövetkezeti mozgalmunk kérdéseit. (Nagy János lelkes riportja a földesi Rákóczi tsz.-ről, 1953. évf. 1–2. sz.) S dicséretükre legyen mondván ezen írásoknak, hogy a lelkesedés mellett segítenek legyőzni a rosszat, a visszahúzó is. (Pl. a kapitalista gondolkodás csökevényei elleni közösségi harc nagyságát, erejét fejezi ki Moccsár Gábor *Aki legény* c. elbeszélésében, 1955. évf. 3. sz.) A korábbi számokban több aktuális, napi-politikai cikket olvashatunk, sőt az írói munkát segítő szakismeretek közlésétől sem zárkozik el a szerkesztőség. (Berényi Dénes cikke az 1953. évf. 3. számában: *A mezőgazdasági termékek előrejelzésének kérdése*.) A debreceni munkásmozgalmi hagyományok ismertetésével, feltárásával közvetlenül is segítik az elméleti oktatást. (Több tanulmány a debreceni munkásmozgalom történetéből és egyéb történelmi hagyományok köréből, cikkek a régi és az új választásokról a népi emlékek, dokumentumok ápolásával egybekötve, – Gazsi József cikke a debreceni színészek felszabadulás előtti kenyérhajszájáról stb. – Gergely Sándor *Találkozó* c. elbeszéléskötetéből közlik a szoc.dem. párt debreceni titkárát leleplező novellát, 1953. 1–2. sz.)

A vidéki folyóiratoknál egy fejjel magasabb az Alföld, a szerkesztői és irodalmi munka színvonalát illetően. Eredményesen, érdekesen tárják fel a helyi irodalmi hagyományokat (Fazekas, Csokonai, Tóth Árpád, Móricz, a népi írók balszárnya stb.), és világirodalmi kitekintést is igyekeznek adni. A mai külföldi, haladó, békeharcos íróktól (Pablo Neruda, Nicolás Guillén, Nazim Hikmet) bőven közölnek szemelvényeket. Ismertetnek olyan politikai oktatást segítő könyveket, mint Spanov: *Összeesküvők, Gyűjtogatók* c. műve. Egri Lajos elbeszélése az 1954. évf. 1. számában – ha nem is hibátlan alkotás – építően, belülről, a párt erejét érzékeltetve bírálja a szektarianizmust. (Egy régi kommunista teljesen elhanyagolja családját, s a politikai munkában sem tudja megállni a helyét: elszakad a tömegektől, visszamegy a termelőmunkába.) Mégis, meg kell mondanunk: a folyóirat irodalmi színvonalára nem kielégítő. A sok jó szándékot nagyban lerontja 1954-ig a vidé-

ken sokkal tovább és erősebben pusztító irodalmi gyermekbetegség, a sematizmus. Midőn a központi irodalmi lapoknál, folyóiratoknál már-már kihálófélben a sematizmus, itt még erősen veszi áldozatait. Nemcsak Sebők Vilma és Nagy János erőtlenebb verseire, hanem a határozottabb egyéniségű ízű-színű Boda István, Bihari Sándor, Danyi Gyula, Borsodi Gyula 1953-ban írt költeményeire is gondolunk. (Egyébként Sebők Vilma és még néhánynak versei ideológiailag is problematikusak, zavarosak.) Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy az élmény és átélés nélküli üres lelkendezésnek nincs politikai nevelő ereje, hogy a sematikus irodalom nem adhat megalapozott világnézeti nevelést, szóljanak bár e versek az új építkezésekről, a munkáról, a békéről stb. – A sematizmus elleni harc első komolyabb eredményei csak 1954 őszétől jelentkeznek a folyóirat hasábjain. Ekkor fejlődik határozott egyéniséggé, mélyebb látású, egyéni hangú költővé Boda István, Bihari Sándor és Danyi Gyula. A sematizmusnak persze nyoma a legutóbbi számokban is van. A legsúlyosabb emberi, közösségi problémák egyéni átélésével, megoldásával még vajúdnak a tehetségesebb költők is. A debreceni költők általában a kisszerű témákban, a munkáséletből vett pillanatnyi felvételekben, helyzetképekben otthonosak. Csak eszmei, gondolati elmélyülés árán juthatnak tovább. Mert meg kell jegyeznünk, művészi elmélyülésüket kevésbé követte eszmei tágulás. Az dicséretükre válik, hogy náluk a rózsaszínű lakkozást nem a fekete lakk követte, váltotta fel. Nem estek egyik végletből a másikba, de – főleg a fiataloknál – akad pesszimizmus is. Erre helyesen reagált a szerkesztőség az 1955. évf. 3. száma végén. (Néhány szó fiatal költőinkhez.) Utólag, visszatekintve megállapítható, hogy a kiadhatóság szempontjából problematikus, jobboldali írás alig van a folyóiratban. Természetesen, ez az orgánus sem mentes a jobboldali elhajlásoktól. Pl. tanulmányában Juhász Géza kritikátlanul tárgyalja a népi írókat, elmosza '45 utáni munkásságukban a narodnyik vonásokat, „kiássa” Szabó Dezsőt, Németh Lászlót mint haladó hagyományt. (Juhász tanulmányát fölösleges hosszán elemezni, mert kapott rá – többnyire helyes – bírálatot Nagy Pétertől az Irodalmi Újság 1955. febr. 5-i számában, és Ortutay Gyulától a Szabad Nép márc. 20-i számában. A szerkesztőség is vitát indított felette, s Varga Zoltán az Alföld 1955. évi 4. számában higgadtan, reálisan fejti fel Juhász Géza tévedéseit.) A recenzióknál általában érezhető az ilyen kritikátlanság, „tisztára mosás”. (Pl. Tóth Endre ismertetése Tamási Áron kötetéről, melyben Tamási miszticizmusát egyértelműen haladónak minősíti!)

Tiszatáj. (A szegedi írócsoport folyóirata.) A Tiszatáj is kialakult profilú folyóirat, de színvonalában jóval alatta marad az Alföldnek. Elsősorban a

haladó irodalmi és a Csongrád megyei munkásmozgalmi hagyományok ápolásáért érdemel figyelmet. (Péter László, Gaál Endre, Székely Lajos cikkei.) Kritikai rovata zilált, nem a legfontosabb művek ismertetésére irányul, s kritikusai a tudományosság és elvi állásfoglalás tekintetében csekély erénnyel dicsekedhetnek. (Pl. kritikátlanul felmagasztalják Lódi Ferencet, a szegedi költőt, és elfogultan lebecsmérik Eörsi Istvánt, jóllehet Lódi cseppet sem nagyobb és jobb költő Eörsinél! Vagy pl. ugyanazon cikkben Barát Endre gyenge drámájáról majdnem háromszor olyan terejelemben ír Ökrös László, mint Illyés *Fáklyalángjáról*.) Több vers és novella helytelenül foglalkozik a jugoszláv kérdéssel, eseményekkel. (A versekben – szóljanak bármiről – mintegy sematikus fordulatként ott van a „kötelezőnek” vélt Titó-ellenesség.) Ezt azért kell szóvá tennünk, mert a szegedi íróknak ez irányban van jóvátenni valójuk. A nemzetiségi kérdés alig kap visszhangot, vagy ha kap is, olyan felszínes, sematikus módon, mint Dér Endre elbeszélésében. (1954. 3. szám.)

Általában sok a plakátszerű, sematikus írás. Felszínes életismeretet árul el Tarján István *A savószemű ember* c. elbeszélése. (1953. évf. 1. sz.) A kicsit gunyoros jelzővel illetett, falusi párttitkár simán, pár pillanat alatt munkára neveli a földet kapott cigányokat, s a középparasztot is „egyből” a szövetkezet mellé állítja. Sok írás – éppen e miatt – nem érdemelte meg a közlést. – Alig találunk a folyóiratban a munkásosztály életéből vett témát. (Kivétel Hazainé Márjas Magda jól exponált, de nem eléggé megszerkesztett, kidolgozott elbeszélése, 1954. évf. 1. sz. – Arról szól, hogy a vidékre jött munkáskáder, vérbeli pártfunkcionárius milyen hozzáértéssel kezd munkához, s hogyan ad leckét az élettől elszakadt, patópáli funkcionáriusoknak.)

Tipikus „ellenzéki” írás Somfai László *A Bölény* c. elbeszélése. Témájában szinte azonos Csűrka István *Testamentum* c., a fiatalok antológiájában 1955 tavaszán helytelenül megjelent elbeszéléssel. (1954. évf. 4. szám. – Egy öreg tanár passzivitásba kényszerül, kiábrándulva a mai ifjúságból, és egész nevelési-oktatási rendszerünkől. Külvülről vád az ifjúsági mozgalom és a párt felé. Fekete lakk!)

A Széphalom (előbb: Kohó, a miskolci írócsoporté) elég fiatal folyóirat. Amit a Tiszatájról elmondottunk, az fokozott mértékben vonatkozhat rá. Csak kisebb terjedelmű folyóiratot érdemelnek, a nagyon alacsony irodalmi (s eszmei!) színvonal miatt. A szerkesztés elvi gyengéit mi sem bizonyítja jobban, minthogy egymás mellett „megférnek” a R. M. Rilke-műfordítások García Lorcaéval. Még kialakulatlan profilú folyóirat. Eszmeileg igénytelen, kisszerű, kispolgári költészetet ad. (Pl. cinikus és önfullasztó szerelmi

kesergések.) A munkástémák kidolgozása is primitív, sematikus. Helytelen volt közölni Lőrinc Lajos recenzióját Juhász Ferenc Dózsa-eposzáról. (Kritikátlan dicshimnusz Juhászról, mint ha nem is volna itt probléma!) Eszméileg zavaros ugyanebben az 1955. évf. 2. számában Benedek Miklós karcolata. Császár Klára közömbös, apolitikus elbeszélését sem volt helyes megjelentetni. (*A barokk karszék* címűt. – Vázlatos jellemrajz, helyzetkép egy régi gondolkodású doktor-özvegyről, az író állásfoglalása nélkül.)

Budapest, 1955. november 25.

Hétköznapiok: szegedi hetilapterv

Hosszú életem alatt már többször megesett velem, hogy egy-egy esemény tökéletesen kiesett az emlékezetemből. Így történt most is, amikor ugyancsak Bálint László, ugyancsak az Országos Levéltárban megtalálta a Tiszatáj szerkesztőségének a Népművelési Minisztérium sajtóosztályához 1956. szeptember 25-én küldött kérelmét, amelyben Hétköznapiok címmel hetilap indításához kértünk engedélyt. Az aláírók tudtak arról, hogy József Attila-kutatásaim révén levelezőkapcsolatban vagyok Révai Józseffel, a nagyhatalmú pártpolitikussal, és megkértek, hogy külön is kérjem támogatását. Noha Révainak betegsége miatt csökkent korábbi szinte korlátlan művelődéspolitikusi hatalma, de mint a Központi Vezetőség tagjának ekkor is volt annyi befolyása a közéletre, hogy barátaim szükségesnek tartották magánlevelemet. Révainak a levelemre írt üzenete igazolta is föltételezésünket. Más kérdés, hogy a Hétköznapiokat elfújta a forradalom szele. De a kezdeményezés a város művelődéstörténetének érdekes epizódja. (P. L.)

TISZATÁJ

Szerkesztőség és kiadóhivatal

SZEGED, Horváth M. u. 3. Postafiók: 46

Telefon: 33-52 OTP csekk száma: 583.533

NÉPMŰVELÉSI MINISZTERIUM

SAJTÓOSZTÁLYA

BUDAPEST

Szeged, 1956. szeptember 25.

Ikt. szám:

Mi, a szegedi írócsoport tagjai – a fiatal írók kezdeményezésére – Szegeden kulturális jellegű – irodalmi, művészeti és társadalmi – hetilapot kívánunk indítani, melyet a Tiszatáj Kiadóhivatal adna ki. A hetilapot november elsejétől kezdődően – egyelőre – kéthetenként, 1957. január 1-től pedig hetenként jelentetnénk meg, a Szegedi Nyomda Vállalatnál készülne és a posta Megyei Hírlaphivatalai útján terjesztenénk számonként, illetőleg példányonként 1 forintos áron.

Kérjük a Sajtóosztályt, hogy egy hetenként tízezer példányban és nyolc oldalon megjelenő lap számára papírmennyiséget – hetenként, illetőleg számonként tehát 330 kg rotációs papírt – kiutalni, valamint a lap megjelenését önállóan engedélyezni szíveskedjék.

A lap címe a tervek szerint Hétköznapiok lenne. Munkatársként nemcsak a szegedi egyetemi értelmiségre, művészekre, írókra és újságírókra, hanem a

környező dél-magyarországi városok tollforgatóira is számot tartunk, hasonlóképpen a lapot nem csak Szegeden, hanem ezen a környéken is terjesztenénk. A hetilap felelős szerkesztőjének Németh Ferenc fiatal költőt és újságíró, az írócsoport vezetőségi tagját jelöltük ki.

Ertsey Péter
.....
/Ertsey Péter/
a Tiszatáj Kiadóhivatalának vezetője.

Dér Endre
.....
/Dér Endre/
József Attila-díjas író, az írócsoport vezetőségének tagja.

Péter László
.....
/Péter László/
a Tiszatáj szerkesztőbizottságának tagja.

Kadácsy László
.....
/Kadácsy László/
a Magyar Írók Szövetsége szegedi csoportjának elnöke.

Bomfai László
.....
/Bomfai László/
az írócsoport vezetőségének tagja.

Macsády József
.....
/Macsády József/
a Tiszatáj szerkesztőbizottságának tagja.

Petrovác István
.....
/Petrovác István/
a Magyar Írók Szövetsége szegedi csoportjának titkára, a Tiszatáj szerkesztője.

Tóth Béla
.....
/Tóth Béla/
az írócsoport pártcsoportvezetője.

Németh Ferenc
.....
/Németh Ferenc/
a Tiszatáj szerkesztőbizottságának és a írócsoport vezetőségének tagja.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

DÉLMAGYARORSZÁG

AZ MDP CSONGRÁD MEGYEI BIZOTTSÁGÁNAK LAPJA

Szerkesztőség: Szeged, Lenin utca 11. szám I. emelet

Telefon: 35-35, 40-80

Kiadóhivatal: Szeged, Klauzál tér 3.

Telefon: 31-16, 35-00

Tisztelt Révai Elvtárs!

A szegedi városi pártbizottságtól örömmel értesültünk arról, hogy Révai elvtárs érdeklődik a szegedi kulturális hetilapra vonatkozó tervünk iránt és támogatni kíván bennünket. Ezért szeretnénk ezúton tájékoztatni Révai elvtársat tervünkről és annak állásáról.

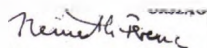
Mellékelten küldjük annak a beadványnak a másolatát, amelyet a Népművelési Minisztérium Sajtóosztályára juttattunk el a mai napon. Ebben a tervben a maximális igényeket fejezzük ki. A lapot 1957. január 1-től kívánjuk hetenként megjelentetni, addig is ez év november 1-től kéthetenként, akár – engedéllyel – mint önálló lapot, akár – ideiglenesen – mint a Tiszatáj – az Írószövetség szegedi folyóirata – mellékletét, hasonlóan a miskolci írók Kilátó-jához.

Tekintettel arra, hogy lapunk arculatát József Attila eszméinek szellemében kívánjuk kialakítani – már címfejében is József Attila *A Dunánál* című költeményének néhány sora szerepelne mottóul –, azt kérjük Révai elvtársától, hogy készülő József Attila tanulmányának egy tetszésszerű részét küldje el nekünk lapunk első számába.

Lapunkkal azt a hiányt szeretnénk betölteni, amely Szegednek az utóbbi évek során elhanyagolt és lefojtott, tespedő kulturális és társadalmi életében mutatkozik, s amelynek kialakulásához az is hozzájárult, hogy most csupán egy napilap van a városban. Lapunkkal azonban nemcsak a szegedi gondok megoldását kívánjuk elősegíteni. Úgy tervezzük, hogy Dél-Magyarország szellemi életének tükré legyen a Hétköznapiak, és a Jugoszlávia szomszédságából önként következő feladatokat is segítse megoldani.

Még egyszer köszönetünket fejezzük ki Révai elvtárs érdeklődéséért, és kérjük további támogatását.

Szeged, 1956. szeptember 26.

/Németh Ferenc/

TISZATÁJ

SZERKESZTŐSÉGE

SZEGED

Horváth Mihály u. 3. Telefon: 33-52

Kedves Révai Elvtárs,

mint Szeged országgyűlési képviselőjéhez fordulok Önhöz, azzal a kéréssel, támogassa a szegedi tollforgatóknak a csatoltan megküldött cikkben is kifejtett, hivatalos úton is előterjesztett kérését egy heti kulturális hetilap létesítésére. Hisszük, hogy Szeged megérdemel egy ilyen lapot.

Egyúttal fölhasználom az alkalmat, hogy emlékeztessenem korábban kilátásba helyezett szegedi útjára. Remélem, egészségi állapota ma már nem akadályozza ezt meg.

Ugyancsak előterjesztem másik kérésünket is: örülhetnénk, ha készülő József Attila-könyvének egy részét, fejezetét először a mi folyóiratunk közölhetné. Biztos vagyok benne, hogy ez a kérésünk sem korai már, s bizonyára készen van már egy kiadható részlet.

Szíves segítségét ismételten kérve, szegedi látogatását – s esetleg küldeményét – örömmel várva köszönti

elvtársi üdvözlettel

Szeged, 1956. szeptember 17-én

Péter László

Dr. Péter László

Révai József elvtársnak, országgyűlési képviselő,
az Elnöki Tanács elnökhelyettese,
az MDP KV tagja

BUDAPEST

Kis. elvtárs! A kérés teljes mértékben támogatva. Jelöltesse ki Kállai vez., Dávidsól, ill. az önkormányzat. De az is felelősen a szervezetnek, hogy képviselő támogatva. De várja, az hozzá dolgozni lehet. Révai

Bálint László kutatásai alapján közreadja Fejér Dénes, Vajda Lászlónak 1949-ben írott Irodalomesztétika című pedagógiai főiskolai jegyzetének könyv alakban való megjelenése alkalmából.

MDP Központi Vezetősége Tudományos és Kulturális osztálya

1. Vajtai István² cikke:

A Tiszatáj című szegedi folyóirat 1955. 1. számában Vajtai István pedagógiai főiskolai docens tollából *A költészet varázsa* címen feltűnést keltő és sokat vitatott tanulmány jelent meg. A cikk – szerzőjének minden jószándéka ellenére is – rendkívül problematikus és végső elemzésben kiindulópontját, érvelését és dokumentációját tekintve antimarxista. Közlése ékesen szóló bizonyítéka azoknak a jobboldali elhajlásoknak, melyek a kultúra frontján az elmúlt két év során oly sok kárt okoztak.

A hiba nem abban van, hogy a dolgozat a marxista terminológiát félreérthető, körvonalaltalan, gyakran meglehetősen kompromittált frazeológiával cseréli fel, hogy a költészetet mágának nevezi, kozmikus izgalmakról, a végső dolgok látnoki megragadásáról beszél – bár ezek a kifejezések is nagyon zavarosak és zavart keltők. A fő hiba az alapkoncepcióban rejlik. Vajtai a szubjektum túlhangsúlyozásával, idealista felfűjásával a költészet hatásának forrását a sugalmazottságban, a végletes izgatottságban keresi és találja meg, mi több: ebből következtet vissza a valóságra, az égés hőfokából rekonstruálja és ítéli meg a kor objektív problematikáját. Költő és társadalom, objektum és szubjektum viszonyában nem az adott valóságból, hanem pszichologista módon az élmény kiváltotta érzelmek intenzitásából indul ki – töröl metszett idealistaként. (Az idealista filozófiai alapot egyébként a következő kitétel *expressis verbis* is mutatja: „Az »objektív valóságot« nem tartalmilag szüli meg a költő, mondjuk úgy, nem anyagában, de mindenesetre megszüli formailag.”) Éz az idealista, pszichologista szemlélet aztán olyan ítéletekben csúcsosodik ki, hogy Ady azért szocialista, mert végletes izgalommal tud reagálni a társadalmi kérdésekre, Kosztolányi ellenben azért nem szocialista, mert az ő idegei nem bírják el Ady végletes izgatottságát!

¹ Kónya Albert (1917–1988) 1954–55-ben a pártközpont tudományos és kulturális osztályának helyettes vezetője volt.

² Vajtai István (1895–1968) 1936-tól a Baross Gábor Gimnázium tanára, 1954-től a pedagógiai főiskola docense. 1957-ben nyugdíjazták.

Ebben a felfogásban a konkrét valóság konkrét formái elvesztik igazi tartalmukat: az osztályharcból Vörösmarty költészetében csak a végletes izgalom tükröződik; Petőfi az élet nevében hirdet forradalmat, nem pedig a nép nevében, s egyenesen meghamisítva a költő gondolatait arról beszél Vajtai, hogy Petőfi – mint valami fantasztá – hitt abban, hogy a társadalmi forradalom győztese azzal, hogy levegőhöz és napfényhez jutnak, egyúttal belépnek a paradicsomba is. (L. ezzel szemben *A XIX. század költőit.*) A felszabadulás utáni líránk egyes sematikus jelenségeinek az a forrása a szerző szerint, hogy egyrészt a költők nem vették figyelembe életünk morális szorongatottságát, másrészt menekültek felzaklatott énjük elől, felszínhez tapadásukkal a „búgó tárnák” baljóslatú morajlását akarván elhallgattatni. Ezzel az izgalom nélküli költészettel szemben jelentősebb még a polgári-individualista költészet is, melyet „éppen a nagy valló szenvedély tesz napjainkban is ösztönző erejű emberi dokumentációnak”. – A szubjektivistá kiindulópont a forma kérdésében is merőben téves felfogáshoz vezet, mivel az igazi líra lényege, forrása a végletes izgalom, exaltáció és ennek adekvát megnyilvánulási formája, a szimbólum – világos, hogy a nagy költészet szimbolista.

Vajtai tanulmánya tehát idealista, pszichologista alapvetésű, a marxista irodalomelmélettel ellentétes szemléletű dolgozat. A szerző képtelen az osztályharc és irodalom, élmény és mű, lényegében politikai tartalom és forma igazi összefüggéseit feltárni. A költői nagyság kritériumát a dolgozat szerzője nem a társadalmi haladás melletti állásfoglalásban, a haladó mondanivalóban, hanem a „lényeglátó, lényegmegérző, kozmikus életérzés” extatikus magatartásában véli megtalálni. A marxizmus és a szellemtörténet módszertani kibékítésének igényét érezzük a tanulmányban; ez azonban nem sikerült, nem sikerülhetett. A vízben nem lehet lyukat fúrni. A dolgozat antimarxista lényegét – amint erre a tanulmány körüli nyilvános vitán ismételt kísérlet történt – a szellemtörténeti halandzsa rabulisztikus magyarázatásával sem lehet marxistává átalakítani. Káros, romboló hatású cikk ez.

2. Vajda³ elvtárs magatartása a cikk megjelenése után:

A K. V. márciusi határozatát követően a szegedi városi pártaktíva ülésén, a pártbizottság beszámolója röviden foglalkozott Vajtai cikkével, és azt mint káros jobboldali jelenséget értékelte, amely a fiatal írók, költők nevelését antimarxista irányban befolyásolja. Vajda elvtárs az ülésen felszólalva tagadta a cikk antimarxista jellegét, követelte a cikk megvizsgáltatását

³ Vajda László (1919–1968) Kisvárdán, majd Debrecenben volt gimnáziumi tanár, 1949-től a szegedi pedagógiai főiskola magyar irodalmi tanszékének tanára. 1955-től 1956 végéig az egyetemi könyvtár tudományos munkatársa, utána ismét a főiskola tanára.

„hozzaértőkkel”, azaz a pártbizottság véleményét mint illetéktelen, dilettáns megnyilatkozást elvetette. Ugyanakkor egyetlen szava sem volt a KV határozat helyességéről. – Ezt követően április folyamán az írószövetség szegedi csoportja vitát rendezett. Itt a felszólalók, köztük az egyetemi irodalomtörténeti tanszék tanárai, egyértelműen elmarasztalták a cikket. Vajda elvtárs azonban itt is védelmébe vette, és pusztán frazeológiai hibákat talált benne. – Vajda elvtárs a K. V. Tud. és Kult. osztályához küldött beadványában is a Vajtai-cikk négy tézise közül csak egyről ismeri el, hogy „formalista”, azonban ezt is elírásnak minősíti. Emellett előre az írástudók árulásával, félremagyarázással, felületességgel, vulgarizálással és ártó szándékkal rágalmazza meg mindazokat, akik eddig vagy ezután kritikai megjegyzéseket tettek vagy tesznek Vajtai tanulmányára.

A Vajtai-cikk lényegében kritikátlan védelmezésén túlmenően Vajda elvtárs magatartásában a következőket is figyelembe kell venni. Vajda elvtárs sorozatos nyilvános megnyilatkozásaiban mindenütt csak saját és Vajtai vélt igazát bizonygatta, a párt bírálatát mereven elutasította, Ladányi⁴ titkár elvtárs szavait elferdítve Ladányi elvtársról nyilvánosan kijelentette, nem bízik az értelmiségben; az írók munkájában előfordult jobboldali tendenciákat nem volt képes észrevenni, tanszéke munkáját nem vizsgálta meg a határozat szellemében – pedig lett volna mit vizsgálni! –, a racionalizálási eljárás során két párttag és egy pártönkívüli tanársegédje közül egymásután a két párttagot küldte el; az egyiket a tudományos képzettségének állítólagos alacsonyabb foka miatt, a másikat pedig, mert szerinte a pártönkívüli Bod Ildikó⁵ „jobb segítség” készülő esztétika munkája szempontjából.

Mindezek alapján megállapítható, hogy Vajda László, aki igen művelt és képzett tanár, és a marxizmust is ismeri, a marxizmustól eltérő elveket tanszékén eltűri, sőt makacsul védelmezi, a párt ügyét, a párt tekintélyét munkájában nem juttatja kellő érvényhez, nyilvános megnyilatkozásaiban gyakran semmibe veszi. Alátámasztja ezt az Oktatásügyi Minisztérium vizsgálatának eredménye is, amelyet az előző tanévben folytattak Vajda elvtárs tanszékén.

3. Javaslatok:

⁴ Ladányi Benedek (1920–1979) 1954–56-ban a Magyar Dolgozók Pártja szegedi városi bizottságának első titkára.

⁵ Némethné Bod Ildikó (*1931)

1. Vajda Lászlót váltsák le a tanszék vezetéséről, helyezték el más oktatási intézménynél.
2. Vajda Lászlót távolítsák el a Tiszatáj szerkesztőségéből.
3. Vajtai Istvánt és Bod Ildikót helyezték el a Pedagógiai Főiskoláról más iskolához.
4. A főiskola irodalmi tanszékét erősítsék meg szilárd marxista szemléletű párttag tanárokkal.
5. A Tiszatáj Halász Előd vagy Baróti Dezső tollából, esetleg a szerkesztőbizottság nevében közöljön cikket, amely elítéli a Vajtai-tanulmány anti-marxista vonalát.⁶
6. Vajtai tanulmányával az eddiginél (lásd Hermann István megjegyzését az Irodalmi Újságban)⁷ komolyabb formában foglalkozzék a Csillag is.
7. Jelentésünknek első részét, mint a K. V. Tudományos és Kulturális osztályának álláspontját közölni kell a szegedi városi pártbizottsággal.
8. A szegedi városi pártbizottság értesítse Vajda Lászlót ügyének megvizsgálásáról, osztályunk álláspontjáról, és újból határozottan figyelmeztesse azokra a dolgokra, melyek június 16-i jelentésükben szerepelnek.
9. A szegedi városi pártbizottság eddigi munkája a Vajda-Vajtai-ügyben helyeselhető.

Budapest, 1955. június 22.

⁶ Kiss Lajos: Egy tanulmány problémái. Tiszatáj, 1955. 3. sz.

⁷ Hermann István: Jegyzetek a „költészet varázsáról”. Irodalmi Újság, 1955. 19. sz.

Kanyó Ferenc
(1934–2009)

Vannak embertársaink, akiknek pályája a népmese szereplőjéhez hasonlóan indul, és ha szerencsájuk van, hasonlóképpen fejeződik be. Ha az élet kegyesen lehetővé teszi nekik, hogy életüknek legalább egy szakaszában szívük vágya szerint végezzék munkájukat. Kanyó Ferencnek mindez megadatott.

Kecelen született 1934. szeptember 10-én nyolcgyermekes családban. Özvegy édesanyja nevelte föl őket szerény körülmények között, de annál nagyobb szeretetben, amelyet gyermekeibe élő példájával sikeresen plántált. Amikor az idősebbek már dolgoztak, segítették a fiatalabbak tanulmányait és idősödő édesanyjukat. E szellemben életét a családjának és munkájának szentelve élt Feri is.

A tanítóképzőt 1953-ban Baján végezte, majd 1957-ben szerzett magyar-történelem szakos tanári diplomát a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Tanári pályáját a vasútforgalmi technikumban kezdte (1957–1963), majd az ott indult felsőfokú technikumban tanított (1963–1969). Miután ez a felsőfokú intézmény Győrbe költözött, és a mai egyetem alapító kara lett, Kanyó Ferenc az MSZMP megyei oktatási igazgatóságára került munkatársnak. Utóbb az intézmény igazgatója lett (1969–1989), és innen vonult nyugdíjba. Vállalkozói kísérletei után már nyugdíjasként 1992-től mintegy decenniumot dolgozott a levéltárban félállású főlevéltárosként.

A felsorolt száraz adatok igen tartalmas életpályát takarnak. Történelem iránti vonzódását második világháborút megjárt nagybátyja háborús történetei formálták benne. Ezután mint kutató mindig hű maradt e korszakhoz és az újkor történetéhez. Munkája a pénzkeresetet jelentette számára, az igazi vonzódást a világháború története. Jellemző erre egy történet. Amikor a nyolcvanas évek elején hivatalos úton a Vajdaságban jártunk, ott a háború eseményei érdekelték leginkább. Ezzel legalább haszna is lett utunknak. Gazdag könyvtárat gyűjtött össze a témából, és lassan elindult tudományos pályája. 1971-ben egyetemi doktor, 1988-ban a történettudomány kandidátusa lett. Dolgozatát a *Szeged és a Dél-alföld felszabadítása* címmel készítette el. Ezek után már nem jelentett nehézséget számára a Szeged-monográfia 4. kötetében a város háborús történetének megírása. A témából további cikkeket készített,

mint például *Szeged stratégiai légítámadásai 1944-ben* (1983), vagy *Az V. hadtest és alakulatai a második világháborúban* (1996).

Ezután érkezett el ahhoz a témához, amely meghatározó lett további pályáján, ez pedig a második világháborús veszteségkutatás. A tőlünk nyugatabbra eső országokban már túljutottak rajta, nálunk csak a rendszerváltoztatás után, az utolsó pillanatban, amikor a túlélők egy része még köztünk volt, nyílt rá lehetőség. Levéltári támogatással és városi segítséggel jelent meg a Dunai Józsefnevel közösen készített *A második világháború szegedi hősei és áldozatai* című kötet (1996), amely alapforrás, beláthatatlanul hosszú ideig forgatják majd nemcsak a kutatók, hanem a benne szereplők családjainak tagjai. E kötetet még hasonló három követte, amelyekkel megőrizte a háborúban értelmetlenül életét vesztett jobbára fiatal katonák emlékét, jó szolgálatot tett szeretett városának, a maga nevét pedig beírta a szegedi helytörténetírás történetébe. Neki köszönhető, hogy Makó, Szentes és Vásárhely mellett Szeged sem maradt le a munkában.

Kanyó Ferencet azonban „többhangú” alkotóként ismertük meg. Gyűjtőként foglalkozott numizmatikával. A szegedi kör alapító tagjaként tisztelik. 1994 és 2000 között pedig szócikkek írójaként az *Új Révai lexikon* munkatársai között találjuk.

Helytörténetírói tevékenységét kiterjesztette Szegeden túlra. Elkészítette Bordány község történetét (2000), társszerzőként dolgozott Mórahalom, Kistelek és Szatymaz történetében, lektorként pedig az Algyőről, Deszkről és Mindszentről kiadott monográfiákban.

A vállalt feladatról, amelynek megvalósításán fáradozott, mindig nagy lelkesedéssel, szinte átszellemülve beszélt, és mindig biztosak lehettünk abban, hogy vállálását teljesíti. Fáradtságot nem ismert. A veszteségkutatás ügyében rendszeresen járt a hadtörténeti levéltárba, ott barátokat szerzett, állandóan mélyítette ismereteit. Hangoztatta: nem kerül ez pénzbe a levéltárak, ingyen utazom, a testvéremnél szállok meg. Szellemiségéhez ez is hozzá tartozott.

A kutatás mellett részt vett a tudományos közéletben. A Szegedi Akadémiai Bizottság Jelenkor-történeti Munkabizottságának vezetői feladatát látta el 1981 és 1994 között. A bölcsészkaron pedig hadtörténeti kurzust vezetett, és rész vett a PhD-képzésben. Számos hallgató járt hozzá rendszeresen, közülük többek dolgozatának készítését irányította; német szóval élve „Doctorvater” volt.

A levéltárban évente több alkalommal jönnek kutatók és ügyfelek, akik az ő korszakából származó adatokra kíváncsiak, vagy családkutatási adatokat kérnek. Eddig könnyű dolgunk volt, mert mondhattuk: majd Kanyó Feri tudni fogja. Ismereteire szükség lenne napjainkban, űrt hagyott maga után. Emberségből pedig példát adott, amelyben korunk ugyancsak megszűkölt.

SZILÁGYI GYÖRGY

Tápé, a szegedi városrész

A várostörténet ezerarcú... Ez az örökérvényű megállapítás helytálló annak a kötetnek az esetében is, amely Szilágyi György tollából jelent meg. Újabb munkája szervesen illeszkedik korábbi írásaihoz, amelyek összefoglalásaképpen 2003-ban adott közre tanulmánykötetet több évtizednyi kutatásai eredményeiből.¹ E könyvének utolsó tanulmányában már foglalkozott Szeged és a városkörnyéki igazgatás 1945 utáni kérdéseivel², a jelen kiadvány e témának továbbgondolására irányul.

Kiindulópontja, hogy a tanyavilág második világháború utáni rendezése érzékenyen érintette Szegedet is: a város körül V-alakban elhelyezkedő és a 19. sz. óta a várossal együtt igazgatott tanyák rendszere közigazgatásilag új értelmezést nyert:³ a 144/1950. (V. 20.) számú minisztertanácsi rendelet önálló községeket alakított ki a korábbi tanyaközpontokból szerte az Alföldön. Eként jött létre új községként Ásotthalom, Balástya, Csengele, Csorva (1957-től Rúzsa), Mórahalom, Röske, Szatymaz,

Zákányszék, majd egy évvel később Domaszék. Mindez Szeged részéről jelentékeny területi és népességi veszteséggel járt ugyan, a közigazgatás fejlesztésének, a járások reformjának akkori koncepciója azonban kellően megokolta e területszervezési változtatásokat. A más alföldi városokat is övező tanyavilág közigazgatási önállósításával és a politikai indíttatású kitelepítésekkel Szeged lakosságszáma így jelentősen mérséklődött (1949-ben még 132 607 lelket számlált), s ennek következtében 1960-ban is csupán 98 942 főt jelentett.⁴

Ugyanakkor az új községek gazdasági szempontból továbbra is Szeged agglomerációs vonzáskörzetéhez tartoztak: mind munkaerő-gazdálkodási, mind szociális-urbanizációs szempontból a városhoz gravitáltak, mivel az addigra már kialakult társadalom-földrajzi kapcsolatok néhány év folyamán nem változtak – nem változhattak – meg. Természetesen az új községek is vegyesen éltek meg az önállóságot: az első és a második tanácstörvény (1950: I. tv. és 1954: X. tv.) hatályának idején megmutakoztak az előnyök és a hátrányok egyaránt.

Ugyanakkor a közigazgatás újabb reformjának kérdésköre Szeged szempontjából is relevánssá vált 1968 és az új

¹ Szilágyi György: *Ahogy a Torony alatt láttam és megéltém... Szemelvények Szeged XX. századi közigazgatás-történetéből*. Szeged, 2003. *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*, XXXIII./

² Uo. 243–278.

³ A tanyarendszer reformjáról részletesen I. Orbán Sándor: *Tanyaközpontosítás, község- és településkísérletek a felszabadulás után*. In: *A magyar tanyarendszer múltja*. Szerk. Pölöskei Ferenc és Szabad György. Bp., 1980. 362–398.

⁴ Antal Tamás: *A tanácsrendszer és jogintézményei Szegeden (1950–1990). Szervezeti és működési alapvetések*. In: *Dél-alföldi évszázadok*. 26. Szeged, 2009. 192–193.

gazdasági mechanizmus elindítása után: az időközben megerősödött, önállóvá vált települések autonómiájának megtartása mellett fölvetődött a városhoz közel eső, vele mintegy összeerő történelmi községek helyzetének átgondolása, amely a város demográfiai és gazdasági helyzetét ismét erősíthette volna. Miután az 1971. évi I. törvény (a harmadik tanács törvény) Szeged joghelyzetét egyébként is megváltoztatta – az 1954 óta meglévő, közvetlen elnöki tanácsi alárendeltséget megszüntette, és ismét Csongrád megye joghatósága alá utalta –, célszerűnek mutatkozott az országos településfejlesztési koncepcióval is egyezően néhány községet közigazgatásilag a várossal egyesíteni. Mindezt nem csupán gazdasági és társadalmi érvek okolták meg, hanem az is, hogy a harmadik tanács törvény időszakában a törvényhozás és a kormányzat – helyesen – szakított az „egy település – egy tanács” elvvel, továbbá a közigazgatás-szervezés újabb tudományos – részben empirikus alapú, részben kritikai – elméletei is megerősítették e törekvéseket. Mivel 1971 után a tanácsrendszer egyébként is új, a korábinál lényegesen magasabb szintű fejlődési szakaszba lépett,⁵ az első két év kedvező tapasztalatai nyomán az 1973. évi tanácstagválasztásokkal egy időben országosan végrehajtották az első községegysítéseket: Szeged a 17/1972. (XII. 2.) számú NET határozat értelmében – egyetértésben az érintett települések tanácsaival és lakosságának többségével – egyesült Kiskundorozsmával, Algyővel, Tápéval, Szőreggel és Gyálárral.⁶

⁵ Uo. 73–91.

⁶ Ezt az „egyetértést” a diktatúra légkörében kell érteni. (A szerk.)

E területszervezés máig hat, hiszen az említett települések Algyő kivételével – amely 1997-ben ismét önállósult – jelenleg is közigazgatási egységet (részönkormányzatot) alkotnak Szegeddel. Az elmúlt harmincöt év ennek ellenére vegyes érzelmeket idézett elő, és ma is eltérően értelmezett eredményeket mutat: főként a történelmi községek lakosai elleneztek a rájuk is kiterjedő várospolitikát, mivel számos urbanizációs előrelépés ellenére a várt előnyök egy része mégsem mutatkozott meg, s a Szeged peremterületét alkotó, kulturálisan még mindig elkülönülő egykori községek a városfejlesztésben – érzetük szerint – nemegyszer hátrányba kerültek a város belső részeivel szemben. Másfelől azonban a szegedi gazdasági és kulturális fölemelkedés kedvezően hatott rájuk, főként a foglalkoztatási lehetőségekben, a szociális és oktatási ellátottságban, valamint a közlekedésben. A megyei városi tanács egyébként több ízben is értékelte a peremterületek lakosságának el látottságát, meghatározva a további tennivalókat is.⁶

Ugyanakkor jelezte a bizonyos mértékű véleménybeli nézeteltérést az is, hogy 1991 decemberében Tápén helyi (városrészi) népszavazást tartottak az estleges elszakadásról. Mivel a szavazás jogosultaknak csupán kevesebb mint fele vett részt az eljárásban, e népszavazás érvénytelen lett ugyan, ám informatív adat, hogy a csaknem 1400 résztvevőből csupán 270-en voksoltak a

⁶ Pl. a 28/1980. sz. tanácsi határozat a peremterületek ellátottságáról. Szeged Megyei Városi Tanács Közlönye, 1980. nov. 15. (5. sz.) 13–14., 90/1983. vb. határozat az peremterületek ellátottságáról. Uo., 1983. jún. 30. (3. sz.) 19–20.

községegyesítés megszüntetése mellett. Ez kellően jelzi: az előnyök mégis meghaladják a hiányosságokat.

Tápé ugyanakkor más szempontból is figyelemre méltó: a történelmi községi önállóság lakosaiban sajátos identitástudatot alakított ki, amely élénk ma is. Mindez megnyilvánul a helybeli népeletben, a művészetekben és a társadalmi önszerveződésben egyaránt. Tápé hagyományaival korábban és jelenleg is számos művész és kutató ismerkedett/ismerkedik. Érdemes itt mások mellett Juhász Gyula, Móra Ferenc, Bálint Sándor, Heller Ödön és Nyilasy Sándor munkásságára utalni. Tápé monográfiája érzékletesen jelzi: a történelmi hagyományok őrzése és gondozása nem csupán országos vagy nagyvárosi, de községi, mi több: városrészi keretek között is lehetséges és követendő.⁷

Szilágyi György újabb kötete e kérdések részleteivel és jogi háttérével foglalkozik: olvasmányosan mutatja be Szeged és Tápé kapcsolatának 1950 utáni alakulását, kitekintve az előzményekre is. A mellékletek lényeges adatokat közölnek a községegyesítést követő tanácsi és önkormányzati helyi igazgatás résztvevőiről: a tanácsstagokról, az önkormányzati, részönkormányzati és országgyűlési képviselőkről, valamint a helybeli szakigazgatás intézményi jellemzőiről és a lakosság összetételéről is. A szerző nem csupán jogi és igazgatásméleti kérdésekkel és nézetekkel, hanem művelődéstörténettel és tucatnyi érintett emlékeinek főlidézésével gazdagítva ír Tápé utóbbi három és fél évtizedes történetéről.

Szintén figyelemre érdemesek záró gondolatai, amelyek a levéltári anyagok célszerűbb kezelésére, valamint a képviselő-testület és a polgármesteri hivatal tevékenységéről 1990 és 1998 között ciklusonként közzétett átfogó jelentés „hagyományának” fíelelevenítésére vonatkoznak. Nem csupán azért érdemes megfontolni fölvetéseit, mert jelentékenyen megkönnyítenék az utókor számára a helytörténeti kutatásokat, hanem mert oly szakember javaslatai ezek, aki majdnem fél évszázadot töltött el Szeged és a városkörnyéki települések közizagztatásában.

A fényképekkel, valamint Dorogi Imrének és Nyilasy Sándornak a magyar paraszti világot ábrázoló színes zsánerképeivel illusztrált kiadvány lényeges kiegészítésekkel gazdagítja mind a szegedi, mind a tápai helytörténetírás eredményeit. Köszönet illeti továbbá a Bába Kiadót, amely Szilágyi György e művét is megjelentette, melyet jó szívvel ajánlunk minden érdeklődő olvasó számára. (*Bába Kiadó, Szeged, 2008. 81 l.*)

ANTAL TAMÁS

⁷ Tápé története és néprajza. Szerk. Juhász Antal. Szeged, 1971.

E számunk munkatársai

Antal Tamás egyetemi adjunktus

Bálint László ny. nemzetbiztonsági alezredes (Budapest)

Blazovich László ny. levéltárigazgató, c. egyetemi tanár

Borvendég Béla építész mérnök (Budapest)

Ruszoly József egyetemi tanár

Péter László ny. egyetemi tanár

TÁMOGATÓNK

A

nka

Nemzeti Kulturális Alap

ÉS A

Szegedért Alapítvány

- 1 *Péter László*: Október fényei Szegeden. Bibliográfia. 1967. 50 p.
- 2 *Gyuris György*: Dugonics András. Bibliográfia. 1969. 50 p.
- 3 *Péter László*: Szeged felszabadulásától az ország felszabadulásáig. 1944-1945. Időrendi áttekintés. 1969. 44 p.
- 4 *Vajda László*: Móra Ferenc írásai. Bibliográfia. 1970. 154 p.
- 5 *Gyuris György*: Dugonics könyvtára. Katalógus. 1972. 116 p.
- 6 *Kárász József*: A Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. 1843-1970. 1974. 209 p.
- 7 *Skaliczki Józsefné-Tóth Ferencné*: Kodály műveinek hanglemezejegyzéke. Diszkográfia. 1974. 46 p.
- 8 *Farkas Antal*: Ünnepek készül. Válogatott művek. Válogatta és az előszót írta *Szabolcsi Gábor*. 1975. 154 p.
- 9 *Móra István*: Hazaemlékezések. 1979. 118 p.
- 10 *Gyuris György-Vajda Lászlóné*: Írások Móra Ferencről. Bibliográfia. 1981. 344 p.
- 11 *Hartyányi István*: Mutató Németh László műveihez. 1982. 95 p. 250 Ft
- 12 *Apró Ferenc*: Babits Szegeden. 1983. 226 p.
- 13 *Gyuris György*: Balázs Béla. Bibliográfia. 1984. 201 p. 100 Ft
- 14 *Csillag András*: Mutató a Vasváry-gyűjteményhez. 1984. 167 p. 250 Ft
- 15 *Gyuris György-Péter László-Szabó Imre*: Tóth Béla munkássága. 1984. 67 p. 300 Ft
- 16 A Somogyi-könyvtár Kossuth-levelei. Szerk. *Péter László*. 1986. 87 p.
- 17 Kortárs magyar írók évfordulónaptára. Összeáll. *Juhász Zsuzsanna*. 1991. 46 p. 100 Ft
- 18 *Péter László*: Szegedi ferencesek. 1991. 68 p.
- 19 *Jakab Béla*: Beretzk Péter munkássága. Bibliográfia. 1995. 146 p. 100 Ft
- 20 *Takó Edit*: Sík Sándor munkássága. Bibliográfia. 1995. 480 p. 200 Ft
- 21 Írások Péter László 70. születésnapjára. Szerk. *Apró Ferenc* és *Gyuris György*. 1996. 393 p.
- 22 *Reizner János*. Szerk. *Gyuris György* és *Tandi Lajos*. 1999. 180 p. 300 Ft
- 23 *Gyuris György*: Ruszoly József munkássága. 1959-1999. Bibliográfia. 2000. 137 p. 300 Ft

Sorozatban kívül:

- Tóth Béla*: Móra Ferenc betűösvényein. 1979. 422 p.
- Szeged vasművészete. 1980. 311 p.
- Szeged története. 1., A kezdetektől 1686-ig. Szerk. *Kristó Gyula*. 1983. 810 p.
- A Somogyi-könyvtár száz éve. Szerk. *Péter László*. 1984. 448 p. 500 Ft
- Szeged története. 2., 1686-1849. Szerk. *Farkas József*. 1985. 846 p. 1000 Ft
- Apró Ferenc*: Péter László munkássága. Bibliográfia. 1986. 353 p. 300 Ft
- Bóna Endre*: Medicina in nummis Szegediensis. 1986. 114 p.
- Algyó és népe. Szerk. *Hegyi András*. 1987. 460 p.
- Vasváry Ödön*: Magyar Amerika. 1988. 247 p. 500 Ft
- Szeged története. 3., 1849-1919. Szerk. *Gaál Endre*. 1991. 1214 p. 1500 Ft
- Tudós tanárok. Válog. *Kellner János*. Szerk. *Péter László*. 1994. 180 p.
- Szeged története. 4., 1919-1944. Szerk. *Serfőző Lajos*. 1994. 798 p. 1000 Ft
- Kiskundorozsma. Tanulmányok. Szerk. *Kövér Lajos*, *Tóth Sándor László*. 1995. 750 p. 700 Ft
- Apró Ferenc*: Péter László munkássága. 2. 1996. VI, 256-391. p. Különnyomat. 300 Ft

Csongrád megyei könyvtári füzetek

- 1 Skaliczki Józsefné: Zeneművek ajánló alapjegyzéke. 1974. 32 p.
- 2 Herczeg Mihály: A hódmezővásárhelyi határ kialakulásának vázlatos története. 1974. 40 p.
- 3 Szabó Imre: Újabb pótlások Szeged felszabadulásának bibliográfiájához. 1975. 41 p.
- 4 Huszka Lajos: Szatymazi szőlőhegyek. 1975. 40 p.
- 5 Százéves a Somogyi-könyvtár. Dokumentumok. 1977. 80 p.
- 6 Palásti Pál: Csongrádi házak oromdíszei. 1977. 46 p. 2. kiad. 1978.
- 7 Krónikák a régi Csongrádról. 1704-1901. 1977. 54 p.
- 8 Szentesi tanulmányok. Az 1975. évi honismereti napok előadásai. 1977. 100 p.
- 9 Ménesi Lajosné: Délvidéki Szemle. 1942-1944. Repertórium. 1977. 84 p.
- 10 Barta László: A szentesi örökváltság. 1979. 101 p.
- 11 A szentesi honismereti napok előadásai. 1977. 1979. 85 p.
- 12 Barta László - Páhi Ferenc: Szentes utcanevei. 1980. 155 p.
- 13 Polner Zoltán: A Teknyőkaparó. 1980. 84 p.
- 14 Kőszegfalvi Ferenc: Puszták Népe. 1946-1948. Repertórium. 1981. 50 p.
- 15 Polner Zoltán: Ördögösök. 1984. 103 p.
- 16 Lőkös Imre: Vásárhelynek szélös határában... 1985. 142 p. 500 Ft
- 17 Berta Tibor - Petik Ágnes: Magyar Köztársaság. 1911-1913. 1986. 102 p.
- 18 Polner Zoltán: Jegykendő a forgószélben. 1987. 99 p.
- 19 Zsótér Gergely: Mindszenti vőfélykönyv. 1987. 65 p.
- 20 Polner Zoltán: Hetvenkedők. 1989. 64 p. 150 Ft
- 21 Horváth Dezső: Móra köpárnája. 1994. 71 p. 300 Ft
- 22 Polner Zoltán: Boldogasszony ágya. 1995. 71 p.

Szegedi arcélek

- 1 Apró Ferenc: Írások Juhász Gyuláról. 1993. 55 p. 150 Ft
- 2 Osztróvszky József: Reform, forradalom, kiegyezés. Sajtó alá rend. Ruzsoly József. 1993. 293 p. 300 Ft
- 3 Ruzsoly József: Dettre János és kora. 1994. 317 p. 250 Ft
- 4 Sándor János: Az elfeledett színidirektor. [Makó Lajos]. 1995. 261 p. 300 Ft

Szeged múltjából

- 1 Polner Zoltán: Föld szülte fáját. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok. 1978. 320 p.
- 2 A Dél-Alföld madárvilága. Szerk. Marián Miklós. 1980. 258 p.
- 3 Tápai Antal: Életutam. 1983. 110 p.
- 4 Ruzsoly József: A szegedi népképviselési közgyűlés. 1848-1871. 1984. 215 p. 200 Ft
- 5 Vilos György: Szegedi futballkrónika. 1987. 179 p.
- 6 Gyuris György: A Tiszatáj fél évszázada. 1997. 219 p. 300 Ft
- 7 Ruzsoly József: A Város és polgára. 1999. 182 p. 300 Ft